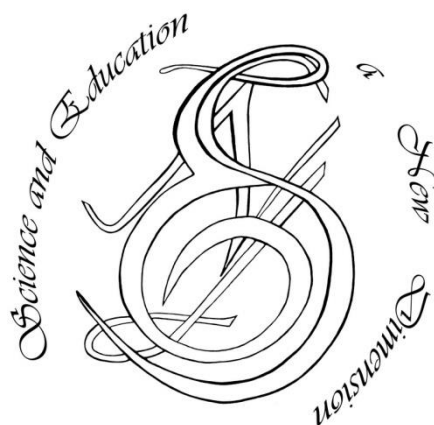

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

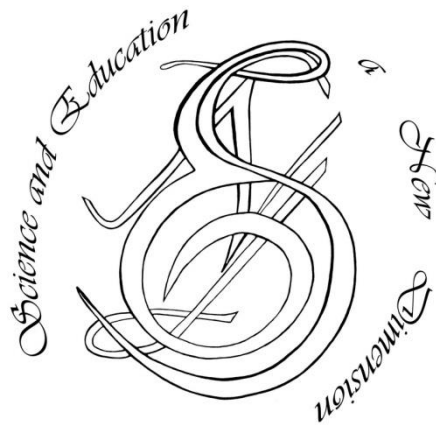
e-ISSN 2308-1996

VIII(67), Issue 225, 2020 Apr.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Вербалізація концептуальної категорії «простір» у мовомисленні А. Кичинського та П. Перебийноса <i>В. Є. Белінська</i>	7
Класифікація партиципiальних клауз у ролі ад'юнкта за функційним критерієм (на матеріалі наукових текстів сучасної німецької мови) <i>О. О. Боровська</i>	12
Елементарна дискурсивна одиниця у контексті Теорії Риторичних Структур <i>Н. Є. Доронкіна</i>	17
Linguistic features of speech acts of praise and criticism in English pedagogical discourse (based on genre "Lesson") <i>О. V. Dudina</i>	21
Вираження комунікативної стратегії знецінення з урахуванням експресивної лексики та гендерного аспекту на матеріалі "Friends" <i>Д. А. Гулієва</i>	24
Статус слів-квантифікаторів в англійській мові VII-XVII ст. <i>І. Є. Грачова, А. В. Мосійчук, О. Є. Радудік</i>	28
Семантика авторських архаїзмів у романі Ш. Де Костера «Легенда про Уленшпігеля» і її відтворення у перекладі <i>К. О. Гуменна</i>	32
Синергетические особенности саморазвития противоречий в когнициии <i>А. В. Клименюк, А. А. Калита</i>	35
Авантюризм: тезаурус метанаукового поняття <i>Л. М. Кулакевич</i>	40
Translation of Legal Terms: Bilingual Dictionary vs Parallel Corpus <i>S. A. Matvieieva</i>	46
Репрезентація лексеми книга в німецько- та україномовних цитатах відомих людей <i>Г.С. Палиця</i>	50
Смислова кореляція заголовків романів і концепції головного героя в «шевченківській» діалогії Василя Шевчука <i>Н. Погосян</i>	54
Епонімна незбіжність крізь призму перекладу <i>М. А. Сайко</i>	58
German political discourse and its innovations <i>О. Skliarenko</i>	61
Speech peculiarities of American political pre-election discourse <i>T. Zabolonta</i>	64
Теоретичні засади та сутність рок-поезії <i>Д. М. Запорожська</i>	66

Вербалізація концептуальної категорії «простір» у мовомисленні А. Кичинського та П. Перебийноса

В. Є. Белінська

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: valerybelinska@gmail.com

Paper received 25.03.20; Accepted for publication. 16.04.20

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-01>

Анотація. У статті проаналізовано особливості просторового опису в текстах українських поетів А. Кичинського та П. Перебийноса. Досліджено використання темпоральних елементів – концептів «дорога», «простір», «час», які не лише описують довколишні реалії, але й реалізують авторські інтенції. Визначено роль топонімів й астронімів як конкретизаторів авторського мовомислення, зокрема автобіографічного характеру. Зроблено компаративістський висновок, що в обох поетів простір тісно пов'язаний із часом, а тому набуває ознак мінорності.

Ключові слова: А. Кичинський, П. Перебийноса, категорія «простір», концепти «дорога», «простір», «час».

Вступ. У межах загальної категорії темпоральних ознак визначаються дві рівноважні складники – категорії «час» і «простір», які часто перемежовані в одному поетичному контексті, оскільки мають спільну ознаку тягlostі. Просторові й часові контексти наповнюють поетичні твори відповідно до авторських інтенцій. Так, аналізуючи ідіостиль П. Перебийноса, дослідники називають митця «одним із найцікавіших сучасних поетів», хоча його творчий досвід сягає ледь не середини минулого століття – в описах його життєвого шляху акцентується й на даті народження – 6 червня 1937 року – «жахного року, коли маховик сталінських репресій набирав свого найбільшого розмаху і величезну радянську імперію потрясли зловісні політичні процеси, коли люди перебували у стані стагнації й страху» [19, с. 4]. До того ж 6 червня – день народження Пушкіна, тобто наявна астрологічна значущість. Можливо саме тому поет категорії «час» надає концептуального значення – від характеристики минулого до індивідуальних інтенцій, зумовлених віковими мотивами.

Короткий огляд публікацій за темою. У статті «Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху» (1997) дослідниця Т. Радзівська розглядає особливості вживання в українській поезії концепту «шлях», адже він охоплює цілий смисловий простір [15], у якому, за словами А. Приходько, реалізуються найрізноманітніші понятійно-дефініційні ознаки – частина природної сфери, простір для руху, елемент «альтернативних» просторів, сфера цілеспрямованої діяльності людини, життєвий цикл, об'єкт ландшафту [14, с. 35]. Тобто елементи категорії «простір» відзначаються широким семантичним обсягом, що відповідає реалізації авторських інтенцій. До цього додамо зумовленість специфіки вираження просторових стратегій поетів специфікою їхньої мовної картини світу (далі – МКС).

Мета. Відповідно до наведеного вище ставимо за мету проаналізувати особливості вербальної реалізації категорії «простір» питомими представниками української МКС – поетами «двох століть» А. Кичинським і П. Перебийносом, які територіально репрезентують Херсонщину та Вінничину. Більш конкретно маємо дослідити використання концептів «дорога», «простір», «час» у площині як опису ландшафту та довколишнього світу, так й авторських інтенцій; роль топонімів

й астронімів як конкретизаторів авторського мовомислення.

Матеріали та методи. Для цього використовуємо методи компаративістського аналізу, описовий, контекстного аналізу (у дослідженні метафор), функціональний (використання мовних одиниць у реалізації авторських інтенцій).

Результати та їх обговорення. Переходячи до категорії «простір», відразу зазначимо взаємопов'язаність її з категорією «час» – і не лише через окремі спільні вербальні елементи, але й через семантичні зв'язки. Так, в А. Кичинського спостерігаємо ситуацію, коли ядерний елемент *час* у контенті не має конкретного власне часового наповнення: «*Стогне простір, привалений часом. // І залізом посвистує смерть*» [9, с. 29]. У цьому разі більшою мірою описується просторовий компонент темпоральної площини, отримуючи негативне нашарування через відповідно конотовану метафоричну конструкцію «*залізом посвистує смерть*» (із загальною семантикою війни, у межах якої смерть є постійною ознакою).

Категорія «простір» у текстах аналізованих нами поетів реалізується найчастіше через концепт «дорога». Так, у П. Перебийноса образ *дороги* більшою мірою пов'язаний із труднощами – тобто переважно це «життєвий шлях». У звичайному, первинному значенні «смуга землі, по якій їздять і ходять» [16, с. 378] автор порівнює дороги з *венами* («*дороги, наче вени*» [11, 71]), оскільки в житті людей вони відіграють аналогічну роль, сполучаючи населені пункти та допомагаючи дістатися до них швидше й легше. У значенні ж «життєвого шляху» («напрямок руху в який-небудь бік, до якогось відомого або наміченого місця» [18, с. 494]) означені вище труднощі метафоризуються з ознаками людини.

Лексема *дорога* як напрямок руху може виявляти переносне значення – духовне спрямування. Так, у поезії «Великодня хода», уже сама назва якої вказує на конкретну путь із семантикою ходіння, говориться про дорогу до Храму, що «*мережитья свічками*», і на ній «*горби і косогори, // долини і левади // мерехтять, переливаються // вогняними віночками*» [13, 399]. Хода таким чином і відбувається, якщо до церкви йти далеко (скажімо, до сусіднього села), і тоді здалеку спостерігається видовище мерехтіння, переливання вогнів у колоні людей. Однак, на нашу думку, поет має на увазі

духовний шлях, коли все життя людини позначене святими вогнями благочестя.

Образ *дороги* в А. Кичинського часто асоціюється саме з дорогою додому, і в цьому значенні використовуються й синонімічні варіанти – наприклад, *стежка*: «*І стежка додому // здається дорогою довгою; // і клени прадавні // запалюють зелено повіті*» [5, с. 6]. Ця строфа сповнена візуальності: сполучення *кленів прадавніх* з уявною *дорогою довгою* викликає асоціацію з сільськими польовими дорогами, обсадженими тополями чи кленами, що було актуально для 60-70-х років.

У фрагменті «*Приходимо на землю. // Від землі. // Не манівцями – шляхом затопленим, // щоби у жилах // світ переболів, // перекупів – і на віки знеболів...*» [5, с. 9] виділене словосполучення метафоричне позначає ту ж таки дорогу в тополях, але спрямовану в життя (*на землю*), і при тому сам іменник *шлях* відзначається семою напрямку.

У збірці «Листоноша – Земля» А. Кичинський знову говорить про мову з використанням лінгвістичних термінів, метафорично зіставляючи її з дорогою: «*Дорога додому – // пряма, наче мова, // що при написанні // береться в лапки – // тернова, // нервова, // святкова, // спадкова – // до слова останнього, // до напівслова, // відтворена // пам'яті ніг завдяки*» [8, с. 41]. Виділена порівняльна конструкція означається прикметником *пряма*, що формує термінологічне словосполучення «*пряма мова*», конкретизоване правописною конструкцією «*при написанні береться в лапки*». Загалом фрагмент складається з метафоричної конструкції «*дорога відтворена пам'яті ніг завдяки*» та послідовністю епітетів до іменника *мова – тернова, нервова, святкова, спадкова* з приядерними елементами *слово* та *напівслово*.

Образ дороги в А. Кичинського має не лише широке темпоральне значення, але й ще ширше – до рівня символічних образів авторської МКС. Так, у строфі «*Читаю напам'ять // каміння і порох доріг, // і дим полігонів, // і довгу дорогу додому, // і стежку додому, // і втоптаний в землю поріг*» [4, с. 38] не лише виділяємо темпоральні елементи, але відзначимо метафоричну модель «*читаю напам'ять...*» і епітетне словосполучення *втоптаний в землю поріг*, що постає символом єдності рідної домівки із землею.

В іншому фрагменті – інша *дорога*, на яку поет звертає увагу узагальненого ліричного героя (через відповідний особовий займенник): «*А там шляхи біжать за пруг, // і серед них твоя дорога // тебе чекає, наче Бога, щоби продовжити свій рух*» [4, с. 56]. Указує він на довгі життєві шляхи (*біжать за пруг*), які асоціюються нами з різними долями, оскільки дорога героя (доля) чекає його *наче Бога* – для продовження свого перебігу.

До складу концепту «дорога» входять ядерні елементи – іменники *дорога, шлях, стежка*: «*Пахне димом солодким // дорога додому, // хистка, наче кладка*» [4, с. 84]; «*Сірий тягнеться шлях <...> сіра тягнеться нить*» [4, с. 83]; «*Перехрестя віконної рами, // Стежок і доріг перехрестя. // Тоне в мареві даль <...> // красм світу страшить*» [4, с. 84]. Також відзначаємо приядерні елементи *тягнеться, перехрестя* та периферійний *даль*. Однак у такому мікроконтексті й інші одиниці набувають такої конотації: *хистка кладка,*

тоне в мареві й навіть метафоричне зіставлення *тягнеться нить*.

П. Перебийніс крім лексем *дорога, шлях* використовує іменник *траса*, наближаючи аналізовану семантику до сучасної динаміки життя: «*розпечена траса твоя*» [11, с. 10]. Ознака *розпечена* не лише вказує на небезпечність або важкість шляху, але й на означену динаміку (*розпечена* від швидкості). Також *траса* (у значенні «*лінія, що вказує напрям проходження*» [17, с. 237]) більше асоціюється з космічним простором, елементи якого митець активно використовує в побудові метафор.

Акцентуючи на зв'язку часу й простору, відзначаємо в А. Кичинського такий фрагмент: «*Птах летить, // звір біжить, // гад повзе // день у день, // рік у рік, // вік у вік*» [4, с. 24], де простір маніфестований виділеними дієсловами, а час – традиційними формами *день у день, рік у рік, вік у вік*, які позначають постійність і невблаганність часового руху. У тій же поезії фіксуємо й інші периферійні елементи означеного концепту – іменники *віз, воли*, дієслово *йдуть* – у строфі «*Віз як віз, // та й воли // як воли: // ремігаючи, // йдуть // спроквола. // Сивина // долину // й ковили // вже давно // і на них перейшла*» [4, с. 24–25] (часову ознаку при цьому маніфестує виділене словосполучення). Варто відзначити при цьому форму аналізованої поезії, яку автор розбиває на окремі рядки з акцентом на кожному словосполученні й навіть на окремих словах. На нашу думку, це візуальний показник розміреного руху чумацької валки.

Зіставлення концептів «дорога» та «час» спостерігається й через наявність їх ядерних елементів у межах однієї строфи: «*Ця дорога шпарка – // ледь помітна у часі шпарина, // крізь яку проника // вже не осінь, та ще й не зима*» [6, с. 67]. При цьому відбувається гра слів через використання омонімічного протиставлення (*шпарка* – прикметник і іменник) та позначається часовий проміжок (*вже не осінь, та ще й не зима*).

У межах категорії «простір», окрім концепту «дорога», використовуються й інші елементи на позначення власне простору як явища (стихії). Так, візуальність ландшафтного опису створюється А. Кичинським із застосуванням топографічних орієнтирів – *наче* малюється відповідна карта: «*...до лісу, що між // небом і полем засніженим // жирною рисою // в ледве помітних прожилках беріз відтіня // даль, короновану хмаркою полум'янистою // над призахідною міддю*» [10, с. 56]. Ці орієнтири виділено нами, проте слід також виділити означальні словосполучення, що надають опису колористичної гами: *засніжене поле, жирна риска, полум'яниста хмарка, призахідна мідь*. Два останні містять авторські епітети, а сполука *призахідна мідь* є метафоричною. Тобто означені орієнтири становлять комплекс просторових ознак.

Окремо пропонуємо розглянути використання поетами топонімів (ойконімів, урбанонімів й астронімів), що реалізують власне просторову категорію. Їх можна диференціювати на українські й зарубіжні.

Серед перших варто відзначити насамперед маніфестанти «малої батьківщини». Так, у П. Перебийноса це маркери особистих переживань упродовж життя. Так, рідне село *Слобода* згадується як уособлення всієї історії українського народу: «*Село моє не знамените, //*

та *вдача горда* у села. // *Його основа кам'яниста // пільму віків пережила. // Жорстокі ери та епохи // не подолали Слободу. // Кутами рідної опоки // біліє хата у саду*» [13, с. 418]. Виділені ознаки характеризують рідне село як незламне, горде. Словосполучення *основа кам'яниста* позначає духовну міцність, що допомогла пережити *жорстокі ери та епохи*, а фортецею (*опока*) є рідна *біла хата*.

Ще один спогад поета – навчання в університеті, а тому згадується славетне місто *Львів*, у якому – *львівські зими студені, іній, сиві дерева, сивий дим, сиві леви* (кілька таких скульптур у визначних місцях міста), у якому – *одержимі студенти*, названі автором пестливою формою катаяконіма *львів'яни – левенята* [12, с. 274]. Цей спогад викликає сум, оскільки означення *сиві*, що повторюються в описі міста, зрештою конкретизується стосовно самого автора та його товаришів: *«Відгуло. Відклекотіло. // Над чолом сяйнуло біло... // Львівські ватри. Заметілі. // Левенята посивілі»* [12, с. 274] (ознаки минулості – дієслова *відгуло, відклекотіло*, ознака старіння (безпосередньої сивини) метафорично відбита у словосполученні *над чолом сяйнуло біло*).

А. Кичинським «мала батьківщина» маніфестується через топоніми *Чаплинка, Сиваш*, навіть не конкретизовані відповідними ознаками родинності: *«Чаплинка. Степ. Аеродром. // Сиваський вітер під крилом. // Лечу між небом і землею!»* [7, с. 16] (метафори *вітер під крилом* та *лечу між небом і землею* є стертими, однак виконують функцію опису відчуттів польоту).

Обидва поети активно використовують київські топоніми – урбаноніми й гідронім *Дніпро*. Так, у межах міста П. Перебийніс відзначає такі назви внутрішніх об'єктів, що виконують функцію історичних або особистих маркерів. Так, у поезії «Острів Голосіїв» автор надає цій частинці Києва ознак невмирущості: *«У планету зернятком посіяна, // підосіння груша не вмира. // Зелене острів Голосіїв // на хисткому обрії Дніпра»* [12, с. 133]. Це відбувається не лише за допомогою безпосередньо конотованого дієслова з ознакою заперечення *не вмира*, але й опосередковано – через дієслівні словосполучення *у планету посіяна* та *зелене на хисткому обрії*, де в останній сполучі наявна антитеза *зелене – хисткий*, що характеризує позитивну динаміку означеної невмирущості.

Титульне словосполучення *острів Голосіїв* семантично передає своєрідну виключність міського об'єкта «Голосіївський парк» – як природного унікального місця, що є залишком древнього лісу. Це ніби острів у межах урбаністичного Києва, якому свого часу М. Рильський присвятив цілу збірку «Голосіївська осінь», і який П. Перебийніс у поезії «Голосніє Голосіїв» порівняв із *раєм*, від якого недалеко до самого Бога: *«За древлянською горою // голубіє слід лелечий. // І на білім видноколі // голосіївського раю // тьмяно зблискує видіння // піднебесної руки»* [12, с. 134]. Ще один урбанонім – *древлянська гора* – репрезентує київську старовину.

А. Кичинський використовує київські урбаноніми на позначення площ, церков і вулиць. Наприклад, у фрагменті *«від Богданової площі // до Андріївської церкви // дрібен дощик мов на прощу // по бруківці дрібо-*

тів» [6, с. 77] виділені мікротопоніми позначають просторовий напрямок (від площі до церкви), яким на прощу ходили прочани. Цю аналогію автор проводить через уособлений образ дощу (*мов на прощу по бруківці дріботів*).

Згадка поетом київського топоніма *Конча-Озерна* пов'язана з об'єктом *аеродром*, й автор ці об'єкти зіставляє як представників опозиції «село – місто», «природа – людина». Аеродром – це *«турбінне безсоння за лісом. // Дифузія неба й заліза, // тиші і грому»* (у цій характеристиці також присутнє протиставлення, репрезентоване периферійними елементами означених опозицій: *небо – залізо, тиша – грім*); природа – це емотивний опис *«Трава зацілює ноги»* [7, с. 18]. Акцентуємо також на іменнику *дифузія* (за словником – «процес взаємного проникнення речовин при взаємному стиранні» [1, с. 187]), що до означених протиставлень додає ознаку взаємопов'язаності їх елементів, тобто це вже не опозиція, а дихотомія.

Серед інших українських міст П. Перебийніс згадує *Тернопіль*, який асоціюється із тереном, що й лежить в основі народної етимології цього топоніма: *«Нас вітає Тернопіль // і росте в небеса. // А весна воскреса. // Зацівітає тернова краса»* [13, с. 485]. Строфа відзначається оптимістичним настроєм, висловленим позитивно конотованими дієсловами *вітає, росте, воскреса, зацівітає*. Останні три лексеми разом з іменником *весна* вказують також і на розвиток міста.

У збірці «Небо твоє і земля» автор опублікував кілька поезій із враженнями від його подорожі Кавказом, де метафори складаються переважно з гірських семантичних елементів. Так, у поезії «Кавказький міст» зіставляються *хмарка* в горах і *гриб* («*Понад нами хмарки гриби*») за ознакою верхнього накриття; образ мосту *між небом і водою* («*Провисає, наче доля, // міст між небом і водою*») зіставляється з долею (*провисає*); ознаки гірської природи зіставляються з тваринними ознаками, де сама форма *скель* асоціюється з іклами («*Стадо скель на бистрині // икїрить ікла кам'яні*»), та з людськими («*Важко дише вишина, // і регоче бистрина*») [11, с. 28], що передає звукові ефекти міжгір'я – через дієслова *дише* й *регоче* відповідно до гірських підвищень і водяних потоків, представлених іменниками з відповідною семантикою *вишина* та *бистрина*.

У поезії «Роздуми на схилі Машука» використано місцеві топоніми: *Бзиб* (гідронім), *Кавказ* (агоронім), *Машук* (оронім) [11, с. 29]. Так, гора Машук метафоризується через зіставлення з людиною: *«Сивіє у задумі // вершина Машука»* [11, с. 30] (відповідні ознаки – *сивіє* та *у задумі*). У поезії «Душа Ельбрусу» гора також наділяється ознакою думання: *«Мовчить Ельбрус. // У хмарах він загруз. // Про щось високе думає Ельбрус»* [12, с. 137] (сполуки *у хмарах загруз* і *про щось високе* передають ознаку гірської висоти). Ознака ж думання зумовлена віковою статичністю гірських масивів.

У побудову метафоричних конструкцій залучено й гірські фітоніми: *«Гілля своє колюче // розкрилює кизил»* [11, с. 29] (зіставлення чорного птаха через дієслово *розкрилює* відбувається з головною ознакою рослини *колюче гілля*). Проте головною ознакою (атрибутом) гірської місцевості є власне камінь, що асоціюється поетом із пам'ятником: *«Афіша кам'яна: <...> мов пам'ятник вона»* [11, с. 29] (за контентом поезії –

віртуальний пам'ятник М. Лермонтову, тому словосполучення *афіша кам'яна* сприймається як щось вічне, закарбоване у віках); Ознаку «кам'яний» семантично передають такі іменники, як *скеля, гора* та похідні від них форми: «*Каскади гір. Скелястий краєвид*»; «*Дрімас на порозі кам'янім // примарна слава*» (поезія «Могила Давида-Будівника в Гелаті») [11, с. 31]. При цьому іменник *краєвид* у такому семантичному контексті передає кам'янистий характер усього довколишнього простору.

Ознаку «кам'яний» поет навіть переносить на кавказькі мови, що відзначаються відповідною артикуляцією – на відміну від балтійських та української (польської говірки): «*обвал кавказької говірки*», «*балтійських мов ласкаві ріки*», «*Полісся квітне піснею роси*» [11, с. 70]. Виділяємо тут семантично марковані одиниці: *обвал* – на позначення гортанного мовлення, *ласкаві ріки* – на позначення м'якого мовлення, *пісня роси* – на позначення мелодійного мовлення.

А. Кичинський відвідав казахську землю – місця, де перебував у засланні Т. Шевченко. Наслідком цього стали згадки деяких місцевих топонімів, яким присвячено окремі поезії, зокрема «Угам»: «*В гаю Угам на березі Угаму // казахську землю босими ногами // відчув, як небо крильми, я*» [4, с. 33] (фіксуємо суб'єктивний аспект опису, що виражено словосполученням *відчув я босими ногами*). Далі в цій поезії автор описує степову місцевість із негативними ознаками «*земля конала*», «*спека набувала*», «*окропом сонця землю напувала*, // *і все живе спивало той окір*», «*спішило сонце немилостиво*», що передають загальну семантику літньої спеки у степу, що потребує одного – води. Саме тому гідронім *Угам* не лише йменує річку, але й уже сам асоціюється з порятунком: «*Земля тяглася спеклими губами // до явного спасителя – Угаму, // а той спішив за тридев'ять земель*» [4, с. 33]. У цьому разі пов'язана відповідним контентом пара *земля – Угам* конкретизується парою *степ – вода*.

У поемі «Іспанська печаль» поет виявляє свої почуття, пов'язані з відомими світовими трагедіями – у чеському селищі Лідіце (злочин фашистів) та в'єтнамському селі Сонгмі (злочин американців): «*Попелом Лідіце звіку пече мені очі, // серцю ж довіку лежать під золою Сонгмі*» [10, с. 55]. Виділяємо тут показники болючого відчуття ліричного героя, а також часові показники *звіку* та *довіку*, що вказують на вічність пам'яті про ці сумні події. У контексті ж цієї поеми такі відчуття пов'язані з актуальними на час її створення подіями в Чилі: «*над стадіонами Чилі // небо Іспанії крила чайні лама...*» (виділена метафора передає ці сумні відчуття).

Тобто кожна поїздка обох поетів до певної місцевості викликає в них необмежене коло емоцій, більшою мірою пов'язаних із місцевою природою, які реалізуються в метафоричних конструкціях поезій.

Разом із тим серед онімів відзначаються й астрономічні, використання яких пов'язано з алюзійними контекстами. Тут розглянемо їх як просторові елементи.

У П. Перебийноса цю роль виконують позначення окремих сузір'їв, які відіграють значну роль у формуванні МКС будь-якого етносу, зокрема українців. Так, сузір'я *Чумацький Шлях* виконувало важливу функцію орієнтиру для подорожніх, зокрема чумаків («візник і

торговець, що перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу» [2, 6, с. 354]), які на шляху до Криму (більшою мірою за сіллю) та далі – аж до Єрусалима, до Бога – звідки ще назви цього сузір'я *Божя Дорога, Небесна Дорога* [3, с. 646]) потребували такого орієнтиру. Тому в поета саме це сузір'я має кілька концептуальних значень:

– позначає одну з ділянок зоряного неба з його головною ознакою – зірками («*зірками відхрустів Чумацький Шлях*» [11, с. 36]);

– асоціюється з Батьківщиною, а відповідно – з долею ліричного героя («*Ходить воля серед поля. // А жита шумлять. // Це Чумацький Шлях. // Це моя земля. // Моя доля*» [12, с. 118]);

– репрезентує українську етнічну культуру з її головними ознаками («*Десь біля віщої зорі // душа в дорозі озирнеться – і їй засяє вдалині // Чумацький Шлях у вишиванці*» [13, с. 490]);

– бачиться поетом як пожиттєвий притулок для його душі («*І на дзвінкий Чумацький Шлях // земною піснею полину*») [11, с. 50].

Інші сузір'я не відзначаються такою концептуальністю, а просто є ядерними елементами метафор, що описують зоряне небо: «*Бачу: ронить Козеріг // попіл на свічу*», «*Бачу: Діва Близнюка мовчки обійма*» [13, с. 410]. У цих двох фрагментах окрім власне метафор є авторська ознака, висловлена словом-реченням *бачу*, що позначає суб'єктивну природу описаних явищ: лише ця особа-глядач бачить його саме таким чином – *Козеріг* своїм зоряним пилом затіняє якесь світило (можливо, місяць), а *Діва* та *Близнюки* зливаються в один масив зірок.

І все ж таки серед географічних назв України відзначаємо домінантність образу *Дніпра*, що поєднує всі характеристики опису – ландшафтні, часові та просторові. Наведемо тут приклад із П. Перебийноса, у якому ця домінантність виявляється: «*А веселка над полями // поспішає до Дніпра*» [12, с. 49]. Тобто все в Україні зводиться до головної водної артерії. Недарма один із синонімів рідного краю – *Наддніпрянина*, з якою пов'язано походження українців як етносу та їхня сутність як хліборобського народу: «*Вітри доріг шумлять у вишині // і терпко пахнуть хвойною тайгою, магнолією дихають пахкою // у хлібній наддніпрянській стороні*» [11, с. 70] (у цій строфі поет навіть згадує інші домінантні місцевості пострадянського простору, що *пахнуть хвойною тайгою* чи *дихають магнолією*, однак для нього всі вони сходяться до рідної *сторони*).

Висновки. Отже, можна зробити загальний висновок, що темпоральний складник мовомислення аналізованих нами поетів передбачає реалізацію концептуальної категорії «простір» і окремих концептів «простір», «час», «дорога» через фітоморфні, зооморфні, антропоморфні елементи, вербальні репрезентанти стихій «повітря», «вода», а також характеристики топонімних об'єктів України та світу. У межах інтенційної опозиції «мінорне – мажорне» обидва поети пов'язаність простору з часом виявляють саме через ознаки мінорності, що пов'язано з неможливою швидкоплинністю останнього. Відповідно в межах експресивної опозиції «динамічне – статичне» відзначаємо динамічність часу та статичність простору (за відносності такого виміру).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С.Я. Ярмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
2. Етимологічний словник української мови / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 2012. Т.6. 568 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
4. Кичинський А. В гості до мами. Вірші, поема. Київ: Веселка. 1991. 94 с.
5. Кичинський А. Вулиця закоханих дерев. Поезії. Київ: Молодь. 1976. 40 с.
6. Кичинський А. Дорога завдовжки в любов. Поезії. Київ: Молодь. 1988. 112 с.
7. Кичинський А. Землі зелена кров. Поезії. Київ: Молодь. 1982. 80 с.
8. Кичинський А. І. Листоноша – Земля: Поезії. Сімферополь: Таврія, 1985. 96 с.
9. Кичинський А. І. Танець вогню: Поезії. Херсон: Айлант, 2005. 88 с.
10. Кичинський А. Світло трави. Вірші, поема. Сімферополь: Таврія. 1979. 64 с.
11. Перебийніс П. Небо твоє і земля: Поезії. Київ: Молодь, 1979. 112 с.
12. Перебийніс П. Пшеничний годинник. Київ: ВІК, 2005. 352 с.
13. Перебийніс П. Цивілізація дерев. Київ: Український письменник, 2011. 392 с.
14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Монографія. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
15. Радзівська Т. В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху. Мовознавство, 1997. № 4-5. С. 17-26.
16. Словник української мови / Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
17. Словник української мови / Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. К.: Наукова думка, 1980. Т. 11. 700 с.
18. Словник української мови / Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. К.: Наукова думка, 1979. Т. 10. 658 с.
19. Сорока П. І., Ониськів М. М. Світ поезії Петра Перебийноса. Тернопіль: Джура, 2005. 112 с.

REFERENCES

1. Bibik S.P., Syuta G.M. Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage / ed. S.Ya. Yarmolenko, 2006. Is. 623 p.
2. The Etymological Dictionary of the Ukrainian Language / Ed. qty. OS Melnychuk (Editor-in-Chief) and others, 2012. Vol. 6. 568 p.
3. Lark V. Signs of Ukrainian ethnoculture: a dictionary, 2006. 703 p.
4. Kichinsky A. Visit his mother. Verses, a poem, 1991. 94 p.
5. Kichinsky A. Street of love trees. Poetry, 1976. 40 p.
6. Kichinsky A. The Road of Longitude to Love. Poetry, 1988. 112 p.
7. Kichinsky A. Earth's green blood. Poetry, 1982. 80 p.
8. Kichinsky A.I. The Postman is the Earth: Poetry, 1985. 96 p.
9. Kichinsky A.I. Dance of Fire: Poetry, 2005. 88 p.
10. Kichinsky A. Light of grass. Verses, a poem, 1979. 64 p.
11. Prebinyis P. Your Heaven and Earth: Poetry, 1979. 112 p.
12. Perebinis P. Wheat clock, 2005. 352 p.
13. Perebinis P. The civilization of trees, 2011. 392 p.
14. Prikhodko A.M. Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics, 2008. 332 p.
15. Radievskaya T.V. The concept of the path in the Ukrainian language: the combination of ideas of space and motion // Linguistics, 1997. Is. 4-5. P. 17-26.
16. Dictionary of the Ukrainian Language / Institute of Linguistics; ed. I.K. Bilodid, A.A Buriachok and others, 1971. Vol. 2. 550 p.
17. Dictionary of the Ukrainian Language / Institute of Linguistics; ed. I.K. Bilodid, A.A Buriachok and others, 1980. Vol. 11. 700 p.
18. Dictionary of the Ukrainian Language / Institute of Linguistics; ed. I.K. Bilodid, A.A Buriachok and others, 1979. Vol. 10. 658 p.
19. Soroka P.I., Oniskiv M.M. World of poetry of Peter Perebinos, 2005. 112 p.

Verbalization of the conceptual category «Space» in the language of thought by A. Kychynskyi and P. Perebyinis

V. Ye. Bielinska

Abstract. The peculiarities of spatial description in the texts of Ukrainian poets A. Kychynskyi and P. Perebyinis are analyzed in the article. The use of temporal elements – the concepts «Road», «Space», «Time», which not only describe the realities of reality, but also realize the author's intentions, are investigated. The role of toponyms and astronoms as specifiers of author's language of thought, in particular autobiographical character, is determined. It is a comparative conclusion that space is closely related to time in both poets and therefore acquires dimness.

Keywords: A. Kychynskyi, P. Perebyinis, category «Space», concepts «Road», «Space», «Time».

Класифікація партиципціальних клауз у ролі ад'юнкта за функційним критерієм (на матеріалі наукових текстів сучасної німецької мови)

О. О. Боровська

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
Corresponding author. E-mail: olenabor2016@gmail.com

Paper received 23.03.20; Accepted for publication 16.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-02>

Анотація. У статті розроблено класифікацію партиципціальних клауз (ПКл) за функційним критерієм. Згідно нових підходів до класифікації ад'юнктів та з урахуванням специфіки відношень дії партиципа ПКл та дії матричного предиката, виділено три основних функційних типи: ПКл, що розширюють дію матричного речення (темпоральні ад'юнкти; каузальні ад'юнкти; фінальні ад'юнкти; адверсативні ад'юнкти; супровідна обставина); ПКл, що модифікують дію матричного речення (модальні ад'юнкти; інструментальні ад'юнкти; кондиціональні ад'юнкти; ад'юнкти частковості дії), та ПКл, що відносяться до всього матричного речення. Визначено коло дієслів, які найчастіше лежать в основі партиципів ПКл різних типів, а також основні поширювальні елементи партиципів. Описано функції різних типів ПКл у текстах сучасної німецької мови з урахуванням особливостей текстів наукового стилю.

Ключові слова: партицип I, партицип II, партиципціальна клауза, ад'юнкт, функційна класифікація, функційні типи партиципціальних клауз.

Вступ. Теорія частин мови, попри те, що є однією з основоположних у мовознавчій науці, має низку дискусійних питань, серед яких центральне місце посідає проблема кількості частин мови та віднесеності слів до певної частини мови. У системі мови існують синкретичні, гібридні утворення, що порушують усталеність звичних класифікацій. До таких явищ належать нефінітні форми дієслова, оскільки їхні семантичні та синтаксичні властивості двопланові і поєднують у собі ознаки двох класів слів, які зазвичай протиставляються – дієслова та імені. Партиципи німецької мови – це особливий гетерогенний клас слів з дієслівними та ад'єктивними ознаками. Велику кількість сучасних лінгвістичних досліджень присвячують вивченню різних аспектів цієї мовної одиниці.

Короткий огляд публікацій за темою статті. Різноманітні відношення партиципціальних конструкцій з матричним реченням уже неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних досліджень. Традиційно, партиципціальні конструкції співвідносили з підрядними реченнями та виділяли такі їх класи: темпоральні, каузальні, модальні, кондиціональні, концесивні та консекутивні партиципціальні конструкції [3]; [8]; [11]; [14]. Сучасні дослідники вважають, що німецькі партиципціальні конструкції у функції ад'юнкта виявляють набагато вищу функційну різноманітність [2, с. 43].

Мета. Метою дослідження є встановлення функційної класифікації партиципів у ролі ад'юнкта відповідно нових підходів до опису адвербіалів(обставин) у лінгвістиці.

Матеріали і методи. Згідно основних положень генеративного синтаксису, речення являє собою фінітну клаузу. Німецька партиципціальна клауза (ПКл) – це нефінітна група, вершиною якої є партицип I або партицип II. У сучасній німецькій мові партиципи очолюють пропозитивні ад'юнкти та пропозитивні атрибути. Їм властива синтаксична функція ад'юнкта (модального, темпорального, каузального тощо) та атрибута. Хоча у ПКл відсутня чітка семантична специфікація і підпорядкованість, яка є властивою для інших типів залежних клауз (підрядних речень), проте вони все ж таки мають адвербіальне значення, яке не можна залишити без уваги.

Матеріалом дослідження ПКл у функції ад'юнкта послугували монографії, статті та рецензії мовознавчої, педагогічної та психологічної тематики з корпусу текстів сучасної німецькомовної наукової літератури.

Результати та їхнє обговорення. Сучасні класифікації адвербіалів засновуються на розрізненні ад'юнктів, що доповнюють дію матричного речення, та ад'юнктів, що модифікують дію [7]. Згідно такого підходу, опис ПКл у нашому дослідженні відбувається з поділом на три великі функційні типи, в залежності від того, чи в усьому реченні з ПКл йдеться про одну чи декілька дій.

Першу групу складають ПКл, функція яких полягає у розширенні дії матричного речення за рахунок привнесення у нього додаткової дії. Дія ПКл є незалежною від дії головного предиката. Спільним для дієслів матричного речення та ПКл є кореферентність (співвіднесеність) суб'єктів. Дія матричного речення і дія ПКл утворюють разом більш значну дію, що пояснює застосування поняття “розширення дії” [2, с. 44].

У текстах наукового стилю такі ПКл представлено темпоральними, каузальними та фінальними клаузами, клаузами зі значенням супровідної дії та клаузами у функції адверсативного ад'юнкта.

ПКл у функції темпорального ад'юнкта характеризують дію матричного речення за часовим відношенням. Відносно матричного речення ПКл можуть виражати одначасну дію, переддію, післядію та повторювану дію.

ПКл зі значенням темпорального ад'юнкта представлено у дослідженому матеріалі як з партиципами I, так і з партиципами II в основі. Такі клаузи займають передфінітну позицію у матричному реченні.

Клаузи містять до двох поширювальних елементів: аргументи, що залежать від валентності дієслова та темпоральні ад'юнкти. Партицип II у структурі ПКл займає останню позицію; позиція партиципа I є більш вільною, він може розташовуватися як на початку клаузи, так і в її кінці:

(1) *Analysierend die Besonderheiten des Zustandes des Problems der Prüfung und Einschätzung der Kenntnisse, muss es darauf hingewiesen werden, dass dieses Problem vielseitig ist ...* [16].

(2) *Zuerst in den Texten perzeptiv bestimmt, wurden die Phrasen nach syntaktischen Kriterien klassifiziert* [15].

ПКл у функції каузального ад'юнкта називають причину, навмисний або ненавмисний вплив на дію матричного речення [11, с. 607; 5, с. 785].

Каузальні ПКл у досліджуваному корпусі приєднуються до матричного речення безкон'юнкціональним способом, займають передфінітну позицію та представлені як ПКл з партиципом I, так і ПКл з партиципом II.

Визначальною ознакою каузальних ПКл є ідентичність нульового суб'єкта клаузи та суб'єкта матричного речення. Такі клаузи містять від одного до двох поширювальних елементів: аргументів, що залежать від валентності дієслова, локальних та темпоральних ад'юнктивів.

(3) *In Braunschweig-Wolfenbüttel von der Kultur der nordwestdeutschen Aufklärung beeinflusst, konnte sie von dort während ihrer sechzehnjährigen Regentschaft Rat und Hilfe beziehen* [18, с. 331].

(4) *Basierend auf ihren eigenen Erfahrungen lehnt Sarah persönliche Kontakte zwischen Mann und Frau im Zusammenhang mit Sexualität ab* [21].

Фінальні ПКл представлено у досліджуваному корпусі виключно клаузами з партиципом I, які приєднуються безкон'юнкціональним зв'язком. Партицип I, що лежить в основі таких клауз, завжди виражає післядію по відношенню до дії матричного речення. Визначальною рисою фінальних ад'юнктивів є їх розташування всередині у центральному полі матричного речення. Клаузи містять, як правило, один поширювальний елемент: аргумент, що залежить від валентності дієслова, або ад'юнкт.

Дієслова, що лежать в основі партиципів I, характеризуються семантичною відкритістю.

Варто зазначити, що ПКл із фінальним значенням зустрічаються переважно у контекстах, в яких наукові тексти набувають ознак художньої оповіді. Це свідчить про те, що фінальні ПКл не є характерними для наукового стилю:

(5) *Die Pädagogizität dieser Befragungssituation zeigt sich nun nicht nur darin, dass die Lehrerin, Bela helfend, ihn mit bestimmten Ergänzungen unterstützt* [9, с. 61].

(6) *Peter stürzt sich, seine Mutter verteidigend, auf den Blockwart und wird von diesem zurückgestoßen* [9, с. 64].

(7) *Edi und Klaus legen daraufhin sich versöhnend die Arme um die Schultern des jeweils anderen* [9, с. 51].

(8) *Nach diesem Durchgang durch die versammelten Positionen soll, noch einmal resümierend, die Frage gestellt werden, ob ...* [9, с. 246].

(9) *Wenn die Suche beendet ist wird das Search Results Fenster geöffnet, das Ergebnis präsentierend* [16].

ПКл у функції ад'юнкта зі значенням супутньої обставини являють собою конструкції, які не можна представити як традиційні темпоральні, каузальні, модальні або інші типи адвербіалів, оскільки вони не піддаються трансформації у підрядні речення за допомогою сполучників відповідних семантичних класів. Трансформація виявляє тотожність таких ПКл реченням із сполучником *während* або неатрибутивним відносним реченням із сполучником *wobei*.

ПКл у функції ад'юнкта зі значенням супутньої обставини представлено у досліджуваному корпусі клаузами, які приєднуються безкон'юнкціональним зв'язком. В їх основі лежать як партиципи I, так і партиципи II дієслів різних семантичних класів. ПКл зі значенням супутньої обставини займають переважно позицію у передпіллі речення, а також позицію зліва у центральному полі речення.

Поширення клаузи відбувається за рахунок аргументів, що залежать від валентності дієслова-партиципа, а також різного роду ад'юнктивів.

(10) *Junge in Naziuniform, Fahrrad fahrend, pfeift Begrüßungsmelodie der Swing Boys, als er Peter sieht; Peter schaut ihm nach* [9, с. 176].

(11) *Im De Gruyter Verlag in der Reihe „Linguistik – Impulse und Tendenzen“ erschienen, richtet sich „Sprachhandlungskoordination in der Chat-Kommunikation“ in erster Linie an ...* [1, с. 4].

(12) *Wenn Lektoren und Gutachter nur nebenamtlich (und ohne Bezahlung) arbeiten und die Kontrolle durch den Markt entfällt, steigt das Risiko, dass sie es sich – dem Vorbild einiger Verlage folgend – leicht machen und mehr oder weniger jeden Beitrag annehmen* [23, с. 151].

(13) *Hierin der Diskurskritik des Normalismus nahe stehend, werden kritische Aspekte dort artikuliert, wo ...* [21, с. 498].

(14) *Mittlerweile in der 4. Auflage erschienen, wird Ennenbachs Buch auf Platz 1 bei „Amazon“ in der Kategorie „Psychotherapie“ geführt* [17, с. 92].

(15) *Einer oft eingesetzten Methode folgend hört sich das Kind die Tonbandaufnahme einer kurzen Geschichte an und wird dazu aufgefordert, ...* [16]

ПКл у функції адверсативних ад'юнктивів утворюються з партиципами II від дієслів, що виражають позитивне/схвальне або негативне/несхвальне ставлення до предмета чи явища (*etwas mögen; etwas akzeptieren; etwas ablehnen; etwas bekämpfen; etwas belächeln; etwas irgendwie betrachten*).

(16) *Anfangs als Gäste akzeptiert, haben spanische Kommandeure schnell jenes Land erobert und sind nun bereit zur Rückkehr nach Europa* [16].

(17) *Von der Konkurrenz anfangs belächelt, wurde Klaus Quirini, alias DJ Heinrich, nach kurzer Zeit berühmt* [16].

ПКл у функції адверсативного ад'юнкта розташовуються у передпіллі речення. Як і у разі інших ПКл, приєднаних безсполучниковим зв'язком, адверсативне відношення визначається з урахуванням значення матричного речення. Адверсативне відношення передається співіснуванням двох предикацій з різним, частково протилежним значенням та часто підсилюється темпоральними прислівниками (*anfangs gemocht – in der zweiten Dekade unbeliebt; anfangs belächelt – nach kurzer Zeit berühmt*).

ПКл, що належать до другого функційного класу, можна визначити як ад'юнкти, що модифікують дію головного предиката, не привносячи нової дії у матричне речення, а саме модифікуючи її шляхом більш детального опису. Предикати матричного речення та ПКл, що модифікують дію, є співзалежними. До складу таких клауз відносять інструментальні ад'юнкти, модальні ад'юнкти та ад'юнкти із значенням частковості дії. Спільним для цих клауз виявляється те, що вони детальніше описують дію матричного речення, а також їх позиція у матричному реченні.

Інструментальні ад'юнкти описують, за допомогою чого відбувається дія матричного речення. Функцію цих ад'юнктивів у текстах наукового стилю можна визначити як повідомлення про метод, за допомогою якого відбувається дія матричного речення. Трансформація виявляє тотожність з підрядними модальними реченнями зі сполучниками *indem* та *dadurch, dass*.

Серед ПКл у функції інструментального ад'юнкта – клаузи з партиципом I (у досліджуваному корпусі не зафіксовано жодного прикладу модальних ПКл з партиципом II в основі).

(18) *Basierend auf der vorgestellten Analyse ausgewählter Sequenzen des Transkripts dieser Unterrichtsstunde stelle ich fest, dass ...* [9, с. 166].

(19) *Wolff arbeitet an eine Terminologie Heideggers anknüpfend heraus, dass es zum einst krisenhafte Ausnahmefälle der „Un-Zuhandenheit“ seien, in denen Reflektionen über Praxis in der Praxis notwendig werden* [9, с. 193].

(20) *Aufbauend auf den vorgestellten Modellen, Methoden und Betrachtungsweisen von Schrift als materiellem Phänomen entwirft Meletis im dritten Kapitel seines Buches ein skriptgraphetisches Modell* [24].

(21) *Das heißt, dass zuerst das Äußere nach dem ersten Eindruck und dann detailliert, sich konzentrierend auf die Beschreibung des Gesichtes und besonders der Augen dargestellt werden muss* [6, с. 175].

(22) *Während des Kurses vertiefen und stärken die Studenten ihren Wortschatz, die Grammatik, die Sprachstruktur der [...] verschiedensten authentischen Texte u.a. Materialien analysierend, welche alle vom Lehrer in Übereinstimmung mit den Studenten ausgewählt werden* [16].

ПКл у функції модального ад'юнкта (виду та способу дії) відповідають на питання *Як відбувається дія матричного речення?*

Трансформація таких ПКл у підрядні речення є можливою за допомогою сполучників *dass, wie* або *als (ob)* та за наявності корелятивів *so* або *in der Weise* у матричному реченні [19, с. 290; 2, с. 65].

Слід зазначити, що модальні та інструментальні ПКл не завжди легко піддаються диференціації. При розмежуванні цих значень слід зважати на те, що у модальних ад'юнктах не йдеться про специфічний засіб або намір, тому зворотня трансформація в підрядне фінальне речення є неможливою [13, с. 166; 2, с. 66]:

(23) *Das Orchester übernimmt sofort, modulierend nach g-Moll und dunklere, leidenschaftlichere Elemente präsentierend, die geradlinig in eine ausführliche Durchführung abtauchen, [...] bevor sie nach B-Dur zurückführen, wo dann die Melodie des Cellos auf ähnliche Weise durchgeführt wird* [15]. → (23') *Das Orchester übernimmt sofort in der Weise, dass es nach g-Moll moduliert und dunklere, leidenschaftlichere Elemente präsentiert ... →* Das Orchester moduliert nach ... und präsentiert dunklere ..., um sofort zu übernehmen.*

(24) *Daraus resultierend fiel die vermittelnde und Antworten fixierende Instanz des linguistisch geschulten Interviewers und damit die Möglichkeit der zuverlässigen Erhebung phonetischer Feinheiten weg* [16].

(25) *„Wissenschaftlich arbeiten“ heißt in diesem Fall insbesondere, ... diese [die wichtigsten Literaturquellen] zusammenfassend bzw. in den für die Thematik relevanten Ausschnitten (d.h. nicht nur nacherzählend) wiederzugeben* [12, с. 107].

Дієслова, які лежать в основі партиципів I клаузу з інструментальним та модальним значенням, характеризуються відносною семантичною відкритістю. Найчастіше партиципи утворено від дієслів *resultieren aus etwas, aufbauen auf etwas, konzentrieren auf etwas, analysieren etwas*.

За своїм значенням такі дієслова виражають те, у який спосіб відбувається пізнавальна діяльність, проведення дослідження, отримання та представлення результатів, формулювання/підведення підсумків.

Партицип I модальних ПКл зберігає один залежний від нього елемент, а також ад'юнкта.

ПКл у функції кондиціонального ад'юнкта можна розділити на дві підгрупи.

ПКл, що відносяться до першої групи, властиве традиційне кондиціональне значення, яке обмежує дію пропозиції, називаючи умову цієї дії. У досліджуваному матеріалі такі ПКл представлено клаузами із партиципами II від дієслів, що позначають фізичні або математичні обчислення: *gemessen an/nach, gerechnet/umgerechnet auf, geteilt durch, eingeteilt/aufgeteilt in*:

(26) *An den ins Binnenland gerichteten Rändern des Kerns befindet sich jeweils ein dichtes Teildeckungsgebiet, das aber zum einen auch aus überlagernden Schraffuren besteht und das zum anderen, gemessen am Kernraum, relativ schmal ausfällt* [16].

(27) *Denn gemessen an der Zahl von rund 60 Millionen Menschen, die derzeit weltweit auf der Flucht sind, stellen die maximal eine Million Menschen, die 2016 nach Deutschland gekommen sind, genau genommen nicht viel dar* [10, с. 251].

(28) *Langfristig bedeutsamer aber als diese negativen und teils durch technische Innovation, teils durch soziale Sanktionen zu beseitigenden Konsequenzen dürften die spezifischen – und gemessen an den Praktiken von 1994 / 95 – höchst überraschenden Umstände sein, unter denen die massenhafte Nutzung digitaler Kommunikationsmittel zu Beginn des 21. Jahrhunderts stattfindet* [23 с. 25].

(29) *Diese Summe erscheint zunächst hoch, aber umgerechnet auf das Bruttoinlandsprodukt liegt Deutschland mit 0,07 % im Ländervergleich nur im unteren Mittelfeld* [23, с. 134].

Друга група представлена ПКл, у яких йдеться про відповідний пункт для подальшої інформації в матричному реченні, при цьому дійсність дії матричного речення обмежується інформацією у ПКл. В основі таких клауз – партиципи від дієслів *ausgehend von, bedingt durch, auf etwas abgestellt, bezogen auf, einmal angesetzt*.

(30) *Ausgehend von spezialisierten Linkverzeichnissen in zwei Branchen (Design und HipHop-Musik) werden die dort eingetragenen Onlinemagazine nach medien- und textsortenanalytischen Kriterien ausgewertet* [23, с. 99].

(31) *Weiterhin ist es möglich, dass – bedingt durch die Schnellebigkeit des Internets – im Literaturverzeichnis angegebene elektronische Publikationen nicht mehr unter der bezeichneten Internetadresse oder gar nicht mehr zu finden sind* [16].

(32) *Bezogen auf die Ebene der Knotenverbindungen ist sie wenig hilfreich – Systeme können theoretisch beliebig groß sein – und wird deshalb vernachlässigt* [23, с. 171].

Функція ад'юнктивів частковості дії – модифікувати не всю дію матричного речення, а виразити меншу дію, яка є частиною дії матричного речення [2, с. 67]. У ПКл із значенням ад'юнкта частковості дії йдеться про початок дії матричного речення. Партиципи утворюються від дієслова *beginnen mit/ bei etwas*, яке виступає у формі партиципа I, та дієслова *anfangen mit/von etwas bis etwas* у формі партиципа II. ПКл поширюються, як правило, аргументом, що залежить від валентності партиципа (препозиційними об'єктами, інфінітивними клаузами), а також різного роду ад'юнктами. Залежні від валентності партиципа аргументи у таких клауз вирізняються, у свою чергу, значним поширенням за рахунок атрибутів та ад'юнктивів різного роду та складності, а також ад'юнктивів.

(33) *Dementsprechend geht Horn auf die sprachkritischen Äußerungen in den verschiedenen Gattungen ein, beginnend bei Kerrs Sprachgebrauchskritik des feuilletonistischen Journalismus über die Kritik des politischen Sprachgebrauchs bis hin zur daraus resultierenden Erkenntniskritik im Sinne einer*

Unmöglichkeit, durch alltäglichen Sprachgebrauch zu Erkenntnis zu gelangen [24, с. 15].

(34) *Wir gehen von mehreren Gründen aus, angefangen mit der bereits erwähnten Peinlichkeit, die Sarah zu empfinden scheint, da sie es 'nötig' hat, sich Bekannte aus dem IRC zu akquirieren* [4, с. 154].

(35) *Dieses terminologische Problem lässt sich umgehen, indem man massenmediale Kommunikationsereignisse als Prozesse mehrerer, teils indirekt, teils Face-to-Face realisierter Semiosen auffasst, angefangen vom Textnetz des professionellen Produktionsprozesses und einem auf bestimmte Adressatentypen zugeschnittenen semiotischen Produktes bis hin zur Kaskade kommunikativer Medienaneignung in den diversen sozialen Welten der Rezipienten* [23, с. 53].

(36) *Die ganze Familie ist tierlieb, und so wächst sie inmitten einer illustren Tierschar auf, angefangen mit Hunden, Katzen, über Heidschnucken bis hin zu Ponys* [17, 169].

Третя група ПКл представлена ад'юнктами, що відносяться до всього речення та основною функцією яких є не розширення чи модифікація дії матричного речення, а вираження коментаря мовця до його змісту. Таким чином, такі ПКл, на відміну від традиційних темпоральних, каузальних, кондиціональних, модальних та інших типів ад'юнктів, виявляють відношення не до дії матричного речення, а до всієї пропозиції.

Попри свою схожість із кондиціональними ад'юнктами, ПКл у функції ад'юнктів до всього речення виражають не умову для пропозиції у матричному реченні, а містять вказівку на те, на основі чого виникає певне твердження або оцінка [20, сс. 140 – 143].

ПКл у функції ад'юнкта до всього речення розшаровуються на дві підгрупи. Перша група представлена ПКл з партиципами, у значенні яких на перший план виходить вираження способу сприйняття з боку того, хто продукує текст, а також спосіб здійснення класифікації. Ці відношення виражено у досліджуваному корпусі такими ustalеними формами (лише зрідка можна зустріти експліцитні розгорнуті підрядні речення): *grob unterschieden, so/wie/insgesamt/aufs Ganze/technisch/theoretisch/kritisch/sprachlich/zentral gesehen, abgesehen von/davon, streng/strickt genommen/ zusammengekommen, anders/statistisch/new/ durch etwas betrachtet*:

(37) *Grob unterschieden gibt es zwei Arten von Gruppen, zum einen ...* [4, с. 32].

(38) *... dass man da unter einem Spitznamen, dem Nick, reingeht und so gesehen eigentlich die Leute nichts von einem wissen ...* [4, с. 121].

(39) *Auch Verlage verdienen mit dem Segment Wissenschaft – von wenigen Spezialisten für Zeitschriften und Grundlagenliteratur wie Elsevier abgesehen – meist relativ wenig Geld* [23, с. 154].

(40) *Durch die revolutionäre Brille betrachtet, erscheint den studentischen Akteuren populäre Agitation und Aufklärung kein Widerspruch zu sein* [24].

(41) *Strikt genommen können Knotenhalte gänzlich unterschiedlich realisiert werden (verbal, visuell, auditiv)* [23, с. 160].

Другу групу становлять ПКл з партиципами, які виражають вид та спосіб повідомлення інформації. Як правило, це сталі вирази, такі як: *schematisch/ einfach/exemplarisch/ in Umrissen/ wie in ... dargestellt, allgemein/einfach gesprochen, wie angesprochen*.

(42) *Schematisch dargestellt sieht die Systemverschiebung der Vergleichspartikeln im Wesentlichen wie folgt aus ...* [16].

(43) *Eigentlich ist die konsekutive Bedeutung nicht die ursprüngliche, da das Konsekutivadverb dann wie angesprochen selber aus einem Temporaladverb entstanden ist* [16].

(44) *Wie im letzten Abschnitt aufgeführt, sieht das Textformat von Openpetition immer eine Unterabteilung "Debatte" vor, ...* [16].

ПКл у функції ад'юнкта до матричного речення є найбільш часто вживаними ад'юнктами у досліджуваному матеріалі. Їх визначальною рисою є також те, що вони зазнали алгоритмізації та редукування, оскільки як партиципи виступають одні й ті самі дієслова.

Висновки. Відповідно сучасних поглядів на класифікацію ад'юнктивів та в залежності від відношень дії партиципа клаузи з дією матричного предиката, ПКл у функції ад'юнктивів класифікують з поділом на три великих функційних типи: ПКл, що розширюють дію матричного речення; ПКл, що модифікують дію матричного речення, та ПКл, що відносяться до всього матричного речення.

Для ПКл різних типів та підтипів характерні такі функції: охарактеризувати дію матричного речення за часовим відношенням (темпоральні ад'юнкти); назвати причину, навісний або ненавісний вплив на дію матричного речення (каузальні ад'юнкти); мету або намір здійснення дії матричного речення (фінальні ад'юнкти); супутні обставини дії матричного речення (ад'юнкти супутньої обставини); дію, протилежну дії матричного предиката (адверсативні ад'юнкти); інструмент та метод здійснення дії матричного речення (інструментальні та модальні ад'юнкти); умову дії матричного предиката (кондиціональні ад'юнкти); виразити меншу дію, що є частиною дії матричного речення (ад'юнкти частковості дії); виразити коментар автора до змісту матричного речення (ад'юнкти до змісту всього речення).

На рівні наукового мовлення спостерігається алгоритмізація ПКл, яка виражається у вживанні їх повторюваних типів (ПКл у функції кондиціональних ад'юнктивів; у функції ад'юнктивів до змісту всього матричного речення, а також інструментальних та модальних ПКл). Висока частота вживання саме цих функційних типів ПКл зумовлена специфікою текстів наукового стилю: їх тяжінням до анонімності (у кондиціональних ад'юнктах та ад'юнктах до змісту всього матричного речення імпліцитним суб'єктом найчастіше виступає неозначено-особовий займенник *man*, що й забезпечує авторові тексту можливість зберегти свою анонімність); опис способу та методу, в який відбувається пізнавальна діяльність, проведення досліджень, отримання та представлення результатів, формулювання та підведення підсумків тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beißwenger M. (2007). Sprachhandlungskoordination in der Chat-Kommunikation. Ergreifen aus: <https://www.mediensprache.net/de/literatur/rezensionen/3971.pdf>
2. Brodahl K. (2016). Zu deutschen Partizipialkonstruktionen mit dem Partizip I als Kern. Trondheim: NTNU.
3. Bungarten Th. (1976). Präsentische Partizipialkonstruktionen in der deutschen Gegenwartssprache. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
4. Dabiri G., Helten D. (1998). Psychologische Grundlagenstudie zum Phänomen Internet Relay Chat Qualitative Analyse der

- Bedeutungsschwerpunkte für die Anwender. Berlin. Ergriffen aus <http://userpage.fuberlin.de/~chlor>
5. Duden Band 4 (2009). Die Grammatik. Mannheim: Bibliographisches Institut, 2009.
 6. Ezhova-Heer I. (2009) Schreiben an russischen und deutschen Schulen. Frankfurt am Main: Peter Lang.
 7. Fabricius-Hansen C., Haug Dag T. (2012). Open adjuncts: Degrees of event integration. In *Big Events, Small Clauses. The Grammar of Elaboration* (pp. 131 – 178). Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
 8. Filipović N. (1977). Die Partizipialkonstruktionen in der deutschen dichterischen Prosa von heute. Tübingen: Narr.
 9. Geier Th., Pollmanns M. (Hrsg.) (2016). Was ist Unterricht? Zur Konstitution einer pädagogischen Form. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
 10. Gross-Dinter U., Feuser F., Méndez-Sahlender C. R. (2017). Zum Umgang mit Migration: Zwischen Empörungsmodus und Lösungsorientierung. Bielefeld: transcript Verlag.
 11. Helbig G., Buscha I. (2001). Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig: Langenscheidt.
 12. Kornmeier M. (2007) Wissenschaftstheorie und wissenschaftliches Arbeiten. Heidelberg: Physika-Verlag.
 13. Kortmann B. (1991). Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation. London/New York: Routledge.
 14. Kwaśniak R. (2012). Infinitiv- und Partizipialkonstruktionen: Ihre Strukturen und Funktionen am Beispiel Thomas Manns. Berlin: Weidler Buchverlag.
 15. Leichtling A. Raffs Cellokonzert Nr. 1 Ergriffen aus http://raff.org/support/download/cc1_de.pdf
 16. Linguistik online. Ergriffen aus <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/index>
 17. Lorenz A. (2016) Biographie – Religiosität – Bildung. Zur Identitätsentwicklung durch religiöse Bildungsprozesse. Springer Fachmedien.
 18. Münkler H. (2011). Die Deutschen und ihre Mythen. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
 19. Pittner K. Adverbale im Deutschen: Untersuchungen zu ihrer Stellung und Interpretation [Studien zur deutschen Grammatik 60]. Tübingen: Stauffenburg-Verlag. 1999. 390 S.
 20. Rath R. (1971). Die Partizipialgruppe in der deutschen Gegenwartssprache. Düsseldorf: Schwann.
 21. Sachler Andreas. Ergriffen aus <http://www.andreassalcher.com>
 22. Schneider J. (2009) Methodengeschichte der Germanistik. Berlin: Walter de Gruyter.
 23. Websprache.net. (2005). Sprache und Kommunikation im Internet. In Günther S., Konecny K.-P., Liebert W. A., Roelcke T. (Hrsg.), *Linguistic Impulse und Tendenzen*, 10. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
 24. Zeitschrift für Rezensionen zur germanistischen Sprachwissenschaft. Ergriffen aus <https://www.degruyter.com/view/j/zrs?lang=en>

REFERENCES

1. Beisswenger M. (2007). Language Coordination in Chat/Communication. Retrieved from <https://www.mediensprache.net/de/literatur/rezensionen/3971.pdf>
2. Brodahl K. (2016). On German Participle Constructions with the Past Participle as the Core Trondheim: Institute for Language and Literature.
3. Bungarten Th. (1976). Present Participle Constructions in the Contemporary German Language. Dusseldorf: Paedagogischer Verlag Schwann.
4. Dabiri G., Helten D. (1998) Basic Psychological Study on the Phenomenon of Internet Relay Chat. Qualitative Analysis of the Main Focus for Users Berlin. Retrieved from <http://userpage.fuberlin.de/~chlor>
5. Duden Band 4 (2009). The Grammar. Mannheim: Bibliographisches Institut, 2009.
6. Ezhova-Heer I. (2009). Writing at Russian and German Schools. Frankfurt am Main: Peter Lang.
7. Fabricius-Hansen C., Haug Dag T. (2012). Open adjuncts: Degrees of event integration. In *Big Events, Small Clauses. The Grammar of Elaboration* (pp. 131 – 178). Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
8. Filipović N. (1977). The Participle Constructions in the Contemporary Prose. Tuebingen: Narr.
9. Geier Th., Pollmanns M. (Hrsg.) (2016). What Is a Lesson? On the Construction of a Pedagogical Form. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
10. Gross-Dinter U., Feuser F., Méndez-Sahlender C. R. (2017). Dealing with Migration: Between Indignation and Solution Orientation. Bielefeld: transcript Verlag.
11. Helbig G., Buscha I. (2001). German Grammar. A Handbook for the Foreigner's Course. Leipzig: Langenscheidt.
12. Kornmeier M. (2007). Theory of Science and Working Scientifically. Heidelberg: Physika-Verlag.
13. Kortmann B. () Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation. London/New York: Routledge.
14. Kwaśniak R. (2012). Infinitive und Participle Constructions: Their Structures and Functions on the Example of Thomas Mann. Berlin: Weidler Buchverlag.
15. Leichtling A. Raff's Cello Concert Nr. 1 Ergriffen aus http://raff.org/support/download/cc1_de.pdf
16. Linguistics online. Retrieved from <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/index>
17. Lorenz A. (2016). Biography– Religiosity – Education. On Identity Development through Religious Educational Processes. Springer Fachmedien.
18. Münkler H. (2011). The Germans and Their Myths. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
19. Pittner K. Adverbials in German: Studies on Their Position and Interpretation. In *Studies on German Grammar*, 60. Tübingen: Stauffenburg-Verlag. 1999.
20. Rath R. (1971). The Participle Group in Contemporary German. Dusseldorf, 1971.
21. Sachler Andreas. Retrieved from <http://www.andreassalcher.com>
22. Schneider J. (2009) Methodengeschichte der Germanistik. Berlin: Walter de Gruyter.
23. Websprache.net. (2005). Language and Communication in Internet. In Guenther S., Konecny K.-P., Liebert W. A., Roelcke T. (Eds.), *Linguistic Impulses and Tendencies*, 10. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
24. Journal for Reviews on German. Retrieved from <https://www.degruyter.com/view/j/zrs?lang=en>

Classification of participle clauses in the role of adjunct by the functional criterion (on the material of scientific texts of contemporary German)

O. O. Borovska

Abstract. The article deals with the classification of participle clauses (PCI) by functional criterion. According to new approaches to the classification of adjuncts and taking into account the specific relations of the action of the particle PCI and the action of the matrix predicate, three main functional types have been distinguished: PCLs, extending the action of the matrix sentence (temporal adjuncts; causal adjuncts; final adjuncts; adjuncts of accompanying circumstance); PCLs modifying the action of the matrix sentence (modal adjuncts; instrumental adjuncts; conditional adjuncts; adjuncts of partial action), and PCLs, relating to the entire matrix sentence. The range of verbs that most often form the basis of participles of PCI of different types, as well as the main extending elements of the participles, have been determined. Functions of different types of PCL in the texts of modern German are described taking into account the peculiarities of texts of scientific style.

Keywords: *participle I, participle II, participle clause, adjunct, functional classification, functional types of participle clauses.*

Елементарна дискурсивна одиниця у контексті Теорії Риторичних Структур

Н. Є. Доронкіна

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
Corresponding author. E-mail: ndoron@ukr.net

Paper received 16.03.20; Accepted for publication 10.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-03>

Анотація. У даній статті розглянуто питання виокремлення елементарної дискурсивної одиниці з метою моделювання дискурсу у площині Теорії Риторичних Структур. Проаналізовано співвідношення понять клаузи, предикації, предикативності та пропозиції. Висвітлено роль еліптичних конструкцій та нульових одиниць у синтаксисі при формуванні дискурсивних одиниць. Пояснено причини обмежень, які накладає на правила визначення дискурсивних одиниць Теорія Риторичних Структур. Особливу увагу приділено каузальним конструкціям, яким притаманна ізофункціональність. В результаті визначено сім можливих типів структури елементарної дискурсивної одиниці.

Ключові слова: клауза, пропозиція, предикація, предикативність, еліптична конструкція.

Вступ. На сучасному етапі розвитку науки у зв'язку з низкою прикладних задач набуває великого значення автоматизована обробка тексту, що є результатом фіксації дискурсу. Теорія Риторичних Структур (ТРС), згідно з якою будь-яка одиниця дискурсу пов'язана принаймні з однією іншою одиницею за допомогою відношення, яке називають риторичним (РВ), виступає як зручний інструмент дискурсивного аналізу.

Розділяють два дискурсивних рівня та відповідно дві групи відношень:

1) об'єктні РВ, що характеризують стан справ у реальному світі, яким відповідає предметний рівень;

2) презентаційні РВ, що описують події у дискурсі та впливають на читача, яким відповідає предметний рівень [11, с. 243–250; 2, с. 89–90].

Кожне РВ характеризується своєю семантичною функцією. В результаті риторичну структуру представляють у вигляді риторичного графу.

Таксономія РВ будується з точки зору як когезії, так і когерентності. Виокремлюють шість груп параметрів, що описують семантику РВ [6, с. 136–138]:

1) тип відношення, тобто в залежності від семантичного чи логічного відношення, що лежить в основі РВ виділяють типи відношень, наприклад каузальні, темпоральні, адитивні;

2) полярність, що означає контраст між двома РВ за однією ознакою;

3) напрямок, тобто порядок, у якому ЕДО слідує одна за одною;

4) рівень дискурсу, іншими словами РВ належить або до об'єктної, або до презентаційної групи;

5) ядра vs. сателіт, тобто чи належить РВ до симетричних чи несиметричних, одноядерних чи багатоядерних;

6) сила зв'язку.

Дискурс побудований ієрархічно і на кожному ярусі ієрархії в рамках ТРС застосовується той самий набір відношень, що не залежить від розміру одиниці. Втім, визначення елементарної дискурсивної одиниці (ЕДО) викликає труднощі.

Огляд публікацій. ТРС виникла на базі ідеї реляційних пропозицій, згідно з якою, крім пропозицій, виражених експліцитно у дискурсивних одиницях, у семантичній структурі тексту задіяні інші пропозиції, названі реляційними, що забезпечують його когерентність [9, р. 57–70; 10, р. 37–41]. Такі пропозиції містять інформацію, яка складається з двох пропозицій, але не

може бути отримана з кожного з них окремо від іншого. Іноді на зміст такої пропозиції вказують маркери, в інших випадках вона імпліцитна, що свідчить про незалежність від специфічних сигналів.

Одна з властивостей реляційної пропозиції полягає в тому, що вона є базовою, тобто на базі відношення між двома пропозиціями можливо зробити низку висновків, однак всі вони будуть виведені з реляційної пропозиції.

ТРС, авторами якої є Т. Манн та С. Томпсон, виникла у 80-ті роки минулого століття [11]. Згідно з теорією, більшість РВ асиметричні, тобто одна з одиниць, головна, називається яром, а інша – сателітом. Інші відношення симетричні, тобто з'єднують ядра. Крім того, у ході сучасних досліджень з'являються модифікації існуючих РВ та нові РВ.

ТРС не описує всі види структур дискурсу та тексту, як результату його фіксації. В рамках даної теорії розпізнаються три типи структур:

1) суперструктура, як характеристика типу тексту;

2) реляційна структура, тобто структура, що виражає когерентність тексту;

3) синтаксична структура.

ТРС має справу з реляційною структурою та взаємодіє з двома іншими структурами, але не зображує їх [10, р. 4].

ТРС слугує основою досліджень у багатьох галузях лінгвістики, таких як аналіз низки типів текстів та граматичних явищ, порівняльний аналіз нарративного дискурсу у різних мовах та створення комп'ютерних універсальних моделей репрезентації дискурсу. Зокрема, було запропоновано теорію репрезентації дискурсу, в рамках якої дискурс представлено у вигляді низки структур на абстрактному ментальному рівні з метою дослідження семантики в контексті формального семантичного підходу. На основі даної теорії була створена динамічна семантична теорія, названа теорією сегментної репрезентації дискурсу, яка відрізняється від попередньої тим, що використовує РВ для побудови моделі семантичного та прагматичного інтерфейсу [8, р. 87].

ЕДО зазвичай ототожнюють з клаузою, яку визначають як будь-яку групу, навіть непередикативну з дієсловом-вершиною. У випадку відсутності дієслова, його заміняє зв'язка або граматичний елемент, що виконує функцію зв'язки [2, с. 90].

Розділяють фінітні клаузи, тобто речення, та нефінітні. До останніх належать напівпредикативні констру-

кції. З іншого боку речення містить одну клаузу або комбінацію клауз [13, р. 499]. Втім, не всі клаузи використовуються у ТРС в якості ЕДО. Клаузи, що виконують функції підмета, додатка, а також рестриктивні означення, тобто ті, що обмежують клас понять, не виокремлюються як ЕДО [12, с. 279-283]. З іншого боку однорідні присудки формують окремі ЕДО.

Метою даної статті є висвітлення загального принципу виокремлення ЕДО, а також визначення переліку конструкцій, що здатні формувати такі одиниці.

В якості **матеріалу дослідження** були використані англійськомовні наукові статті з акустики та радіоелектроніки.

Результати та їх обговорення. У лінгвістичній літературі термін «клауза» або предикативна одиниця відповідає англійському терміну «*clause*». Її синтаксична структура представлена підметом та присудком або предикативним центром, а також другорядними поширювачами [3, с. 488].

Таким чином, клауза описує повну пропозицію. Підмет вказує на предмет думки та співвідноситься з суб'єктом, а присудок відображає ознаку суб'єкта та співвідноситься з предикатом або виражає дію. Між ними мають місце предикативні відношення, з якими пов'язані поняття предикації та предикативності.

Предикативні відношення вважають зовнішньою граматичною формою вираження предикації. З точки зору логіки, предикація є судженням, тобто стверджує або заперечує щось. Логічний предикат характеризує логічний суб'єкт, встановлюючи між ними зв'язок, тобто предикацію. Формування такого логічного відношення є результатом когнітивної діяльності мовця. Крім того, акт предикації співвідноситься з актом актуального членування речення, оскільки логічний суб'єкт та логічний предикат прирівнюються відповідно до теми та реми.

Термін «предикативність» означає синтаксичну категорію, яку вважають ключовою граматичною ознакою речення. До того ж, РВ виступає як семантичний, тобто глибинний, предикат, що слугує основним компонентом плану змісту поверхневого синтаксичного предиката. Тракткування відношень не залежить від синтаксичного оформлення предикацій, але семантичний предикат зумовлює валентність відповідної лексико-синтаксичної поверхневої одиниці [2, с. 91; 4].

Семантичний предикат маніфестується не лише у фінітній формі дієслова. Існує два способи синтаксичного вираження пропозиції:

1) через предикативну конструкцію, що разом з іншими суб'єктними значеннями складає речення;

2. за допомогою непередикативної конструкції, що не має структурної автономії, але утворює вторинну предикацію [1, с. 34-35].

У предикативних групах, на відміну від непередикативних, можливо виразити такі граматичні категорії, як час та спосіб дієслова. Конкретні значення ці змінні величини отримують лише тоді, коли речення використовують як вислів у конкретній мовленнєвій ситуації.

Речення, що містять непередикативні конструкції, є поліпропозитивними. У такому випадку одна з пропозицій є головною, а інші ускладнюють семантичну структуру речення, виступаючи як вторинні, та не приймають участі в актуалізації змісту пропозиції.

Втім, поєднання дискурсивних одиниць здійснюється також шляхом сурядної інтеграції, що відбувається на всіх ярусах синтаксису. У п'ятидесятих роках двадцятого століття був введений такий термін, як «загальна картина» сурядної конструкції, яку вважають її довербальним аналогом на рівні уявлення. Іноземними лінгвістами були запропоновані близькі поняття «загальної теми», що виводиться з складного комплексу пресупозицій сурядних компонентів, та «семантичної підстави інтеграції компонентів», яка мотивує їх сурядне поєднання у мікротексті.

«Загальна картина» співвідноситься з задумом цілого тексту та слугує основою для синтаксичної категоризації множини майбутніх компонентів сурядної конструкції, тобто інтерпретації відношень між компонентами за допомогою формальних синтаксичних значень з метою генерації висловлювання з певною структурою. Мовець обирає один з варіантів в залежності від способу співвіднесення елементів:

1. всі елементи множини реальні і розглядаються у сукупності, що відповідає єднальним відношенням;

2. можлива реальність лише одного з елементів або одночасна реальність двох компонентів нетипова, що формує протиставні відношення;

3. реалізація кожного елемента множини можлива, але окремо, що створює розділові відношення;

4. має місце попарне співставлення елементів зі співставними відношеннями між ними [4, с. 190-191, 193-194].

Кожен з видів сурядних відношень реалізується у РВ. На наступному етапі мовець обирає засоби вираження сурядних відношень, формуючи просте речення, складносурядне речення чи текстовий фрагмент.

Втім, дуже часто виокремити суб'єкт та предикат клаузи досить важко. Одною з причин таких труднощів є еліipsis, тобто вилучення з речення структурно необхідного компонента без втрати смислу з метою економії мовних засобів або надання більшої виразності. Інформація, вилучена з еліптичного речення, легко відновлюється за допомогою наявної в реченні інформації, контексту чи ситуації, наприклад коли дві чи більше предикації об'єднуються, оскільки мають спільну ознаку чи предмет. Зокрема, еліipsis

пояснює той факт, що однорідні присудки розглядаються як окремі предикації і окремі ЕДО [12 р. 279-283]. Наприклад, речення "*The method was developed and tested.*" містить дві клаузи, які відповідають двом ЕДО, що утворюють РВ Послідовність.

Крім того, в англійській мові використовують низку синтаксично сталих та поширених еліптичних структур, які не потребують відновлення інформації, оскільки їх вважають типовими. Зокрема, в умовних реченнях застосовують такі вирази та конструкції, як: *if any, if anything, but for+noun, if+participle II* та інші. Так, кожне з наведених фрагментів речень містить дві ЕДО, що утворюють РВ Умови:

A number of practical problems of structural analysis, if any, involve ...

If considered from this point of view, the task is

Іншим випадком таких конструкцій слугують підрядні речення поступки з сполучниками *whatever, whoever, however*, в яких підмет чи присудок вилучено,

наприклад: *Whatever the background, there is a common purpose in this work.*

В англійській мові також є сталі вирази, що утворюють РВ Джерело: *as illustrated, as shown* та інші.

Труднощі у виокремленні клаузи також виникають у зв'язку з нульовими одиницями у синтаксисі, тобто одиницями, які реально існують, але безпосередньо їх спостерігати неможливо [7, с. 423]. Так, у ролі суб'єкта у непередикативних конструкціях може виступати нульовий підмет, референт якого або виражений експліцитно, або має узагальнену референцію. Наприклад, референтом інфінітиву у даному реченні слугує його підмет: *...(1). a numerical model is developed (2). to predict its sound attenuation performance* [14, р. EL279] (Речення містить дві клаузи, що утворюють РВ Цілі).

Однак, не кожна клауза слугує одиницею аналізу риторичної структури. Автори теорії вважають, що рестриктивне означення належать до тієї самої дискурсивної одиниці, що і слово, яке воно визначає. До того ж, клаузи, які виконують функції підмета та додатка належать до тієї самої дискурсивної одиниці, що і головне речення. Таким чином, такі конструкції не формують окремих одиниць, наприклад речення *«The method proved to be an efficient tool of research.»* містить інфінітивний зворот Complex Subject, який виконує функцію підмета і не утворює окремої ЕДО.

Проте, з даного правила є виключення, пов'язане з причинно-наслідковими конструкціями, яким властива ізофункціональність, тобто прояв єдиної семантико-синтаксичної функції на кількох ярусах синтаксису.

У ТРС виділяють каузальну групу з вісімнадцяти РВ, що поділяються на чотири класи: базові, цільові, умовні та останній клас, який містить лише відношення Поступки [4, с. 2006]. До базових каузальних відношень належать: Неволітивна Причина (Non-volitional Cause), Неволітивний Результат (Non-volitional Result), Волітивна Причина (Volitional Cause), Волітивний Результат (Volitional Result), Свідчення (Evidence) та Обґрунтування (Justify).

У клас цільових відношень входять: Ціль (Purpose), Вирішення (Solutionhood), Фон (Background), Підготовка Повідомлення (Preparation), Забезпечення Можливості (Enablement) та Мотивація (Motivation).

До класу умовних належать такі РВ, як Умова (Condition), Необумовленість (Unconditional), Негативна умова (Unless), Альтернатива (Otherwise) та Засіб (Means).

Поліпропозитивні структури у процесі комунікації розгортаються інтерпретатором та формують ускладнене речення, що розглядається читачем як скомпресований варіант складного речення чи текстового фрагменту. Зокрема, просте ускладнене речення, що описує каузацію завжди є поліпропозитивним, оскільки місце пропозицію причини та наслідку. Крім того, має місце реляційна пропозиція, яка їх з'єднує. Один з способів експліцитного вираження такої пропозиції слугує каузативне дієслово, тобто дієслово з семантикою, що зводиться до спричинення якоїсь дії. Таким чином, клаузи підмета та додатка складають окремі ЕДО у якості причини та наслідку.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу ми дійшли висновку, що у якості ЕДО виступають перелічені нижче структури:

1) фінітна клауза, тобто просте неускладнене речення або речення, ускладнене напівпередикативними виразами у функції підмета, додатка чи рестриктивного означення та частини присудка, якщо функцію присудка не виконує каузативне дієслово;

2) нефінітна клауза, сформована інфінітивом, інфінітивною конструкцією *for-phrase*, герундієм чи герундіальним зворотом у функції обставини цілі;

3). нефінітна клауза, сформована герундієм, герундіальним зворотом чи дієприкметником у функції обставини часу або причини;

4) Будь-яка клауза у функції нерестриктивного означення, тобто клауза, яка не обмежує значення, а натомість описує додаткову ознаку.

5) Нефінітна клауза, сформована Absolute Participle Construction;

6) Нефінітна клауза, сформована герундієм, герундіальним зворотом чи дієприкметником у функції обставини способу дії, наприклад;

7) Будь-які нефінітні клаузи, що виконують функції підмета і додатка, за умови їх одночасної присутності у реченні та наявності каузативного дієслова у функції присудка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова Ю. Н. Синонимия синтаксических конструкций в современном английском языке. Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1981. 159 с.
2. Палатовская Е. В. Дискурсивный анализ и Теория Риторической Структуры. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Филологія, педагогіка, психологія. 2014. Вып. 29. С. 89–95.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
4. Сигал К. Я. Сочинительные конструкции в тексте: опыт теоретико-экспериментального исследования: дис. ... док. филол. наук. Москва, 2005. 390 с.
5. Сусов А. А. Каузальные риторические отношения. Тверской лингвистический меридиан. Тверь, 2006. Вып. 6. С. 55–81.
6. Сусов А. А. Моделирование дискурса в терминах теории риторической структуры. Вестник ВГУ. Филология. Журналистика. 2006. №2. С. 133–138
7. Тиханова О. В. О нулевых синтаксических категориях. Историческая и социально-образовательная мысль. 2015. Т. 7. №6. ч.1. С.423–426.
8. Lascarides A., Asher N. Segmented discourse representation theory: dynamic semantics with discourse structure. *Computing meaning*. 2007. Vol. 3. P. 87–124.
9. Mann W. C., Thompson S. A. Relational propositions in discourse. *Discourse processes*. 1986. Vol. 9. №1. P.57–90.
10. Mann W. C., Massthiessen C. M. I. M., Thompson S. A. Rhetorical structure theory and text analysis. Los Angeles: Information Science Institute, 1989. 60 p.
11. Mann W. C., Thompson S. A. Rhetorical structure theory: toward a functional theory of text organization. *Text*. 1988. Vol. 8, №3. P. 243–281.
12. Matthiessen C. M. I. M., Thompson S. A. The structure of discourse and subordinarion. Clause combining in grammar and discourse. Amsterdam: Benjamins, 1987. P. 275–329.
13. Thompson S. A., Couper-Kuhlen E. The clause as a locus of grammar and interaction. *Discourse Studies*. 2005. Vol.7. № 4–5. P. 481–505.

14. Yu X., Cui F. S., Cheng L. On the acoustic analysis and optimization of ducted ventilation systems using a sub-structuring approach. *Journal of the Acoustical Society of America*. 2015.

Vol. 139, №1. P. EL279–EL289.
URL:<http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/139/1/10.1.121/1.4939785>.

REFERENCES

1. Vlasova Yu. N. Synonymy of syntactic constructions in the modern English. Rostov: Publishing house of Rostov university, 1981. 189 p.
2. Palatovskaya Ye. V. Discourse analysis and Rhetorical Structure Theory. *Naukovyj visnyk kafedry Yunesko KNLU. Philology, Pedagogy, Psychology*. 2014. Issue 29. P.89–95.
3. Sigal K. Ya. Coordinate constructions in text: the experience of theoretical and experimental research: Sc.D scientific research. Moscow, 2005. 390 p.
4. Selivanova O. O. *Modern Linguistics: terminological encyclopedia*. Poltava: Environment, 2006. 716 p.
5. Susov A. A. Causal rhetoric relations. *Tverskoy lingvisticheskiy meridian*. Tver, Issue 6. P. 55–81.
6. Susov A. A. Discourse simulation in terms of Rhetorical Structure Theory. *Vestnik VGU. Philology.Journalism*. 2006. №2. P. 133–138
7. Tihanova O. V. On zero syntactical categories. *Historical and social educational idea*. 2015. Vol. 7. №6. part 1. P. 423–426.

Elementary discourse unit in the context of Rhetorical Structure Theory

N. Ye. Doronkina

Abstract. The article is devoted to the problem of elementary discourse units' extraction in the purpose of discourse simulation in terms of Rhetorical Structure Theory. The correlation between the concepts of clause, predication, productiveness and proposition is analyzed. The role of elliptical constructions and zero syntactic units in discursive units' formation is clarified. The constrains imposed by Rhetorical Structure Theory on the rules of elementary discourse units' definition are explained. Much attention is given to causal constructions in connection with their property of isofunctionalism. Finally, seven possible types of elementary discourse unit structure are defined.

Keywords: *clause, proposition, predication, predicativeness, elliptical construction.*

Linguistic features of speech acts of praise and criticism in English pedagogical discourse (based on genre “Lesson”)

O. V. Dudina

Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
Corresponding author. E-mail: rexiff@ukr.net

Paper received 21.02.20; Accepted for publication 20.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-04>

Abstract. The article is devoted to the study of the lexical and grammatical features of speech acts of praise and criticism in contemporary English-language pedagogical discourse. It is identified the means of verbalizing evaluating communicative strategy of pedagogical discourse through continuous examine of vocabularies and communicative analysis of texts of English language lessons. We found out the frequency of using the speech acts of evaluating and controlling communication strategies at English lesson.

Keywords: *speech act of praise, speech act of criticism, evaluating communicative strategy, pedagogical discourse, English lesson, communicative roles.*

Problem Raising. A lesson as a communicative event consists of a set of communicative strategies used by the teacher, which include 4 stages: organization, control, explanation, completion, and include the dominant purpose – knowledge transfer. During any type of a lesson, a teacher uses a variety of CSs, namely organizing, evaluating, explaining, and controlling. According to prof. F. S. Batsevich, by a speech act, we mean the minimum unit of organization of the language code in communication, purposeful speech action carried out in accordance with the principles and rules of speech behavior adopted in a certain discursive community, the minimal unit of speech. [1, p. 170].

The analysis of the recent research works and publications. Researchers as F. S Batsevich, V. I. Karasik, G. G. Pocheptsov, V. Littlewood studied a set of speech acts that uses a speaker to realize their communicative intentions [5; 6; 7; 8]. Linguists have presented different classifications of speech acts, characterized their individual groups, and examined both grammatical and lexical features of speech acts. However, despite the results obtained, this problem cannot be considered as solved. It is the communicative and linguistic features of the English-language pedagogical discourse that have not yet been comprehensively covered in specialized literature.

The peculiarity of pedagogical communication is the need to maintain interest in learning, to acquire knowledge [2, p. 16]. This causes an English teacher to use a large number of speech acts of praise and criticism that stimulate and motivate a pupil to a particular activity.

The aim of the article. The aim of the article is to clarify the specifics of speech acts of praise and criticism in English-language pedagogical discourse by analyzing their vocabulary characteristics.

The exposition of the main material. The study material covers a body of 200 speech acts of praise and criticism selected from the observation of video samples of English lessons. The object of study is the speech acts of praising and criticism in the process of implementation of English-language pedagogical discourse. The subject of the analysis is the specificity of lexico-grammatical and national-cultural aspects of expression of criticism and praise in the English pedagogical discourse.

According to the chosen research paradigm, firstly, we characterize the speech acts of praising that are used in the material observation. In terms of describing the lexical

composition of such speech acts, it is necessary to find out the most frequent words and phrases from which they are constructed in English-speaking pedagogical discourse. A solid survey of the English language video recording, videos allowed us to distinguish the following lexico-phraseological exponents of speech acts of praising: *good* (27%), *well done* (8.75%), *nice* (7%), *very nice* (7%), *correct!* (5%), *right!* (4%) and others.

The core of vocabulary and phraseological means of registration of the investigated speech acts (72.35%) are the following units: *Good !, Well done !, Nice !, Very nice! That's correct !, All right !, Very good!, I like!, Right!*

The periphery of the corpus of lexico-phraseological exhibitors includes: *Great!, You tried hard!, Beautiful!,*

№	Speech acts of praising	Absolute frequency	Relative frequency
1)	Good!	30	27%
2)	Well done!	9	8,75%
3)	Nice!	8	7%
4)	Very nice!	8	7%
5)	That's correct!	6	5%
6)	All right!	5	4,4%
7)	Very good!	5	4,4%
8)	I like ...!	5	4,4%
9)	Right!	5	4,4%
10)	Very interesting!	4	3,7%
11)	Wonderful!	4	3,7%
12)	Excellent!	4	3,7%
13)	Perfect!	4	3,7%
14)	Fine!	4	3,7%
15)	Great!	3	3%
16)	You tried hard!	2	2,65%
17)	Beautiful!	1	0,7%
18)	Wow!	1	0,7%
19)	That's it!	1	0,7%
20)	Absolutely!	1	0,7%
21)	That's incredible!	1	0,7%
	Total	111	100%
	Core (1-9)	81	72,35%
	Main part (1-14)	101	90,85%
	Periphery (15-21)	10	9,15%

Wow!, That's it!, Absolutely!, That's incredible!

Table 1. Lexical exponents of English speech acts of praising in pedagogical discourse

The most common lexical fillers of speech acts praising are adjectives such as: *good, nice, wonderful* and phrases: *well done, that's correct, all right*. Less used are adverbs: *absolutely, fine, right*, and exclamation: *wow*.

Speech acts of praising are characterized by a great variety and lack of pattern. There is no specific vocabulary assigned to it, there are widely used synonyms, slang, colloquialisms, idioms. According to the continuous examination of phraseological dictionaries [3, p. 87]:

- *Apple of one's eye = a person or thing that is precious or loved above all else*. For example: "You are the apple of my eye!"

- *To the hilt = with a lot of effort or to the extreme*. For example: "You really prepared for the hilt for today. Good of you!"

- *Blue ribbon = first prize*. For example: "Peter's science project won the blue ribbon because it was the best in the contest."

- *Burn the midnight oil = to stay up late at night studying or working*. For example: "You're probably burnt the midnight oil, as I see. Your answer is excellent!"

- *Cream of the crop = the best*. For example: "You are the cream of the crop!"

- *Go over with a bang = to be extremely successful*. For example: "You always go over with a bang!"

- *Go overboard = to do too much*. For example: "You've gone overboard for today! I'm proud of you!"

- *Good egg = a person who is basically good or sound*. For example: "You're really a good egg!"

- *Heavyweight = a leader in a particular field*. For example: "You are a real heavy weight!"

- *Hit the nail on the head = to come to the right conclusion*. For example: "You always hit the nail on the head!"

- *In the black = to be prosperous*. For example: "Very nice! Today you are in the black!"

- *To a "T" = perfectly, exactly*. For example: "Your answer was really to a "T"!"

- *Keep one's nose to the Grindstone = to continue to work hard without rest*. For example: "You have good results! You're keeping your nose on the Grindstone!"

- *Know the ropes = to know how to handle the task*. For example: "You always know the ropes!"

- *Shot in the arm = something that renews people's interest or excites them*. For example: "Your report was a shot in the arm for everybody! Thank you!"

- *Spring something on someone = to surprise someone with something*. For example: "You sprang good news on me!"

- *Sweat blood = to put out a great deal of effort*. For example: "You really sweated blood!"

The teacher can also use jargon and spoken vocabulary to express praise. Example:

- *Bully for you!* (colloquial) = *well done!*
- *Capital* (colloquial) = *great!*
- *Full marks to someone* = *glory to anyone!*
- *Good egg!* = *good!, great!*
- *Good for somebody!* = *well done! Bravo!*
- *Good thinking!* = *good thought!*
- *High marks to someone* = *glory to anyone!*
- *Hurray!* = *glory! Hurray!*
- *Well done!* = *bravo!, well done! fine!*
- *They are just!* = *true!, correct! exactly!*

- *Just the thing* (colloquial) = *just what you need!*
- *That's more like it!* (colloquial) = *better!*
- *That's a good one!* = *well done!*
- *That's the idea* (colloquial) = *that's the idea!*
- *That's it* (colloquial) = *just like that! right!*
- *That's right* (colloquial) = *correct!*
- *That's what I call* (colloquial) = *this is how I ...!*
- *There is no mistake about it!* = *true! Undoubtedly!*
- *Very good* = *very good!*
- *Very well* = *very good!*

According to a grammatical point of view, speech acts of praising are expressed by one and two phrase, which can be described by the following formulas:

- (Very) + Adjective, for example: *very nice, very good, very interesting*.

- Subject + be + Adjective, for example: *that's correct, that's incredible, that's wonderful, that's great*.

- Subject + Verb + Adverb, for example: *you tried hard, you prepared properly for today*.

- Subject + Verb + Noun / Gerund, for example: *I like your reading, I liked your stories*.

The most frequency structural type of speech acts of praising is: (Very) + Adjective.

The grammatical time of speech acts of praising can be not only present but also past. Example:

- Teacher: *It was great!*
- Teacher: *I liked your English intonation!*
- Teacher: *It was nicely done. I liked your answers!*
- Teacher: *You worked very hard at home as I see because your answer was much better than at the previous lesson.*
- Teacher: *Your story was very interesting! Thank you very much.*

Usually speech acts of praising are addressed to another person, for example:

- Teacher: *You were great!*
- Teacher: *Your tempo was ok. I liked it!*
- Teacher: *Your translation was wonderful!*

They can also be addressed to a third (missing) person, for example:

- Teacher: *Although, Max is not here, his work is the best one in your group!*

- Teacher: *Kate appeared to be the cleverest one. Only the right tense form was used!*

In terms of describing the speech acts of lexical critique, the most common words and phrases that make up these types of speech acts in English pedagogical discourse are: *fear, hope, worry, try, advise / advice not done*, for example:

- Teacher: *I advise you to read more. I don't like your reading.*

- Teacher: *It's a pity, but I should say that the work isn't done in a proper way!*

- Teacher: *You've made the same mistake again! Try to be more attentive!*

Modal verbs are widely used to express speech acts of criticism in English pedagogical discourse: *have to, must, need, will (should), can (could)*, for example:

- Teacher: *I should say that the work is not done in a proper way!*

- Teacher: *What? Haven't you done the homework for today? I could never expect this from you!*

- Teacher: *You must use articles all the time!*

Speech acts of critics are diverse; there is no vocabulary behind them. The teacher may use colloquialisms and idioms to express criticism. The following speech acts of critics should be distinguished by the method of dictionary survey [3, p. 87] (3752 units):

Half the battle = half the work or effort.

Half baked = poorly planned, poorly planned.

Hold one's tongue = to refrain from speaking.

In the lurch = in a bad situation and unable to proceed.

In the same boat = in the same bad situation.

Then have the last laugh = to get revenge on someone who thinks he has been cleverer.

No skin off someone's nose = it has no effect on someone.

Once in a blue moon = very, very rarely.

Talk someone's ear off = to fight someone with one's long-winded talk.

Talk through one's hat = to talk nonsense.

Third-rate = poor quality.

Stonewall = to avoid answering a question directly by being deliberately vague about it, or by talking a lot but not saying anything meaningful, syn: beat around the bush.

Grammatically, the speech acts of criticism are expressed in complex and compound types of sentences, for example:

Teacher: *I hope you do the task much better next time.*

Teacher: *You'll try next time, but you failed today.*

Teacher: *Your work is well done but not for this case.*

Speech acts of criticism can be expressed not only in affirmative but also interrogative sentences, for example:

Teacher: *You didn't manage to do the task. What are you going to do so far?*

Teacher: *What? Haven't you done the homework for today? I could never expect this from you.*

Teacher: *In what way are you going to correct your mistakes?*

Conclusion. In conclusion, there is no specific vocabulary for expressing speech acts of praising and criticism; synonyms, slang, colloquialisms, idioms are widely used. The teacher can also use jargon and colloquial vocabulary to express praise and criticism. Grammatically, the speech acts of praising are expressed by simple or complex sentences, the speech acts of criticism are expressed in complex and compound types of sentences. It is important for a pupil to receive the stimulation from praising and criticism. The illocutionary power of praise is based on the arousal of positive emotions, that is why speech acts of praising embody confidence, create a pleasant mood, increase responsibility. The illocutionary power of speech acts of criticism is based on the arousal of negative emotions in a pupil, which can give rise to his motivation for self-improvement and knowledge improvement.

For further research, we recommend to explore the linguistic and cultural features of speech acts of praising and criticism, namely the variety of vocabulary and grammar use in speech acts of praising and criticism in modern English pedagogical discourse.

REFERENCES

1. Batsevich F. S. Fundamentals of community linguistics // K.: VCz «Akademi`ya», 2004. 342 p.
2. Karasik V. I. About the types of discourse // Language personality: institutional and personal discourse. Volgograd, 2000. P.5-19.
3. Medvedev A. M. English-Ukrainian-Russian Dictionary of Pragmatic Idioms // K.: Noj, 1992. 490 p.
4. Nochevich M.N. Culture and Ethics of Communication // M: Prosveshhenie, 1995. 192 p.
5. G. Pocheptsov. On the communicative typology of the addressee // Speech acts in linguistics and methodology. Collection of scientific papers. Pyatigorsk: izd-vo PGPIIY, 1986. P. 10-17.
6. Austin J.L. How to Do Things with Words // Oxford: At the Clarendon Press, 1962. 166 p.
7. Littlewood W. Communicative language teaching: An introduction // New York: Cambridge University Press, 1981. - P.37-40.
8. Searle J. R. Speech Acts // London: Cambridge University Press, 1970. 204 p.

Вираження комунікативної стратегії знецінення з урахуванням експресивної лексики та гендерного аспекту на матеріалі “Friends”

Д. А. Гулієва

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Corresponding author. E-mail: dgulieva@ukr.net

Paper received 16.02.20; Accepted for publication 10.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-05>

Анотація. У статті проаналізовано втілення комунікативної стратегії знецінення в англomовному кінодискурсі в тому числі враховуючи роль експресивної лексики та гендерного аспекту для її вираження. Відомо, що комунікативний намір знецінення полягає у вираженні негативного почуття-ставлення, закоріненого на принизливій суб'єктивній оцінці референта. Таке ставлення є неповагою, зневагою, і часто переходить у злість, гнів, лють і навіть ненависть. Причиною почуття-ставлення знецінення є вираження об'єктом неповаги відповідно етичним нормам до суб'єкта, таким чином, прояв своєї переваги над ним. Експресивна лексика дозволяє змінювати ступінь агресії при втіленні комунікативної стратегії знецінення, а гендерний аспект впливає на способи вираження стратегії під час комунікативного акту.

Ключові слова: комунікативна стратегія, експресивна лексика, комунікативний акт, оцінка, почуття-ставлення, знецінення, гендерний аспект.

Мета статті полягає у виявленні й описі когнітивного підґрунтя комунікативної стратегії знецінення та засобів її вербального і невербального втілення у жінок та чоловіків із використанням експресивної лексики в англomовному кінодискурсі, що репрезентує побутове спілкування.

Актуальність статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення механізмів реалізації конфліктних і кооперативних комунікативних стратегій задля гармонізації комунікації.

Об'єктом дослідження є комунікативних актів жінок та чоловіків, в яких мають місце висловлення знецінення з елементами експресії. **Предметом** дослідження є засоби їх вербального і невербального втілення. **Матеріалом** роботи є комунікативні акти знецінення, виокремлені із англomовних кінофільмів.

Вислови знецінення перебувають у фокусі уваги авторів функціонально-прагматичних розвідок. Зокрема, зазначається, що знецінення тісно пов'язане з такими категоріями, як оцінка, цінність, норма й відноситься до суб'єктивних етичних оцінок, що формуються на основі морально-етичних вимог мовця до інших людей [13, с. 30-33].

Комунікативна стратегія (грец. Stratos – військо і ago – веду) – когнітивний процес, тобто глобальний рівень усвідомлення ситуації, в якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним вираженням.[2]

Найважливішими ознаками комунікативної стратегії є *цілеспрямованість*, *системність* та *інтерактивність*. Цілеспрямованість стратегії проявляється в тому, що вона завжди переслідує чітко визначену ціль. Системність визначається множинністю взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення цілі. Інтерактивність впливає з уже зазначеної нами дискурсивної ознаки комунікативної стратегії – динамічності, оскільки стратегія не реалізується, а створюється / корегується, зважаючи на зворотню мовленнєву реакцію співрозмовника”.

Також стратегія є *когнітивним* і, водночас, *прагматичним* явищем. Зокрема, стратегія визначається як когнітивна програма здійснення інтеракції,

пов'язана з операціями над знаннями адресата і спрямована на зміну його моделі світу, трансформацію концептуальної свідомості. Когнітивна складова стратегії забезпечується взаємною орієнтацією комунікантів на спільні фреймові структури. Під час дослідження стратегії як прагматичного явища першочерговим є урахування соціально-рольового статусу інтерактантів, мети комунікації, прогнозування потенційної реакції адресата.[1]

Розглянемо сутність комунікативної стратегії знецінення. Англійською *знецінення* можна перекласти як *depreciation*. Ми отримали результати аналізу дефініцій лексеми *depreciation* в англomовних тлумачних словниках, у контексті міжособистісних стосунків зміст поняття DEPRECIATION / ЗНЕЦІНЕННЯ зводиться до негативної оцінки та приниження когось чи чогось (An instance of disparaging or belittlement. [4]; the act of depreciating or belittling; disparagement [5]; a communication that belittles somebody or something [6]; the trait of being effeminate (derogatory of a man) [7]; an expression of lack of respect [8]; to lower in honor or esteem [9]; to lessen the value of by derision, criticism, etc [10].

Отже можна сказати, що *стратегія знецінення слухача* застосовується для навмисної демонстрації несхвалення, засудження, презирства, зневаги, висміювання, негативного ставлення адресанта до адресата.

Стратегія знецінення слухача зазнає мовленнєвого втілення за допомогою персоналізованих негативних вокативів, асертивів та референцій, демінутивів, дерогативних номінацій та атрибуцій, а також усіх можливих форм докорів, нарікань та звинувачень. Так, з метою образити адресата часто використовуються зооморфізми (you are; ass; cockerel; slug; snail; wild-cat та ін.) Для цього зазвичай використовують дві тактики:

1. Тактики знецінення з прийомом пониження (у ранзі, посаді, престижі, репутації), зменшення, приниження; зневаги; висміювання, зловтішання; поблагливісті; ображення (в т.ч. із використанням лайливих слів, табуваної лексики та експресивної лексики);

2. Тактики критикування і прийоми негативної характеристики та несхвалення, доволі часто з урахуванням гендерного аспекту. [3]

Як вже було вище згадано експресивність є одним із засобів вираження знецінення у комунікації між людьми. Загалом експресивність - це інтенсифікована виразність, яка суб'єктивно визначається оцінкою «сильніше – слабше». Найбільш точно визначення цього поняття знаходимо у працях В. Чабаненко: «Якщо експресія – підсилення, інтенсифікація виразності, то експресивність – уже сама підсилена, інтенсифікована виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу співрозмовника.

Оскільки експресивність може бути притаманна одиниці будь-якого рівня мови, то логічно видається класифікація експресивних засобів відповідно до рівнів мовної структури, що передбачає виділення таких видів експресивних засобів: **фонетичні** (звукові повтори, алітерації, паронімія, паронімазія, звуконаслідування, звуковідтворення, фонетична екзотичність слова, наявність специфічних звукосполук); **лексичні** (синонімія, омонімія, антонімія та паронімія; використання іншомовних слів, запозичень; неологізми, авторські новотвори, okazionalizmi та застаріла лексика; терміни, професіоналізми; діалектна лексика; розмовно-побутова лексика, жаргонізми, арготизми); **фразеологічні** (фразеологізми та одиниці з ідіоматичним значенням; прислів'я, приказки; крилаті вислови); **словотвірні** (афікси суб'єктивної оцінки (демінутивні суфікси, префікси, аугментативні суфікси); осново- та словоскладання); **морфологічні** (іменники у складі сегментних конструкцій; ступені порівняння, нанизування прикметників; слова категорії стану та імперативні форми; експресивні можливості часток, вигуків та їх форм) та **синтаксичні** (окличні, питальні та спонукальні речення; звертання, конструкції з чужим мовленням та діалогічне спілкування; вставні, вставлені та приєднувальні конструкції; нанизування однорідних членів речення; незакінчені, обірвані речення; паралельні конструкції, що змістовно наближаються до афоризмів).

Окрім того, цілком умотивованим є залучення до основних засобів експресивізації стилістичних прийомів, а саме: **стилістичних фігур** (еліптичні конструкції, анафора, епіфора, повтор, ампліфікація, градація, тавтологія, антитеза, асиндетон, парцеляція, полісиндетон, плеоназм, лейтмотив, риторичні запитання, запитання-відповіді, апосіопеза) і **тропів** (порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, епітети, літота, персоніфікація, гіпербола, алегорія, перифраз, іронія, уособлення). [11]

Фактор гендеру є важливим компонентом у системі параметрів, які необхідно враховувати при дослідженні комунікації [12, с. 36, 59], що вагомо впливають на мовлення комунікантів, оскільки представники різних статей знаходяться в умовах постійного та безпосереднього спілкування.

Оскільки соціальні ознаки гендеру виражаються щонайменше в таких, наприклад, вимогах: «бути чоловіком» значить «не бути жінкою», то в мові це від-

повідно проявляється у намаганні уникнути вживання всього, що асоціюється з жінкою/фемініністю для будування маскулінного типу мовлення і навпаки [13, с. 60].

Стратегія та тактика мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок значно відрізняються [14, с.152–154], що проявляється та підтримується соціокультурним середовищем ще з дитинства. У прагненні досягти однієї й тієї ж комунікативної мети чоловік та жінка користуються різними засобами мови і спілкування. Чоловік, наприклад, є більш комунікативно активним, намагається викласти якомога більше інформації та наполегливо відстоює свою думку.

У гетерогендерній чоловічій комунікації утримання комунікативної доміанти тривалий час є проявом високого рівня комуніканта та маркером дружньої атмосфери, що не є характерним для гетерогендерної жіночої комунікації. Іntenцією чоловіка в гетерогендерному спілкуванні є обмін інформацією, у той час, як пріоритетом жінки в гетерогендерній комунікації є встановлення дружніх стосунків [13; 9].

Розглянемо декілька прикладів реалізації комунікативної стратегії знецінення на діалогах із американського телесеріалу "Friends".

(Рейчел та Фібі знаходяться у квартирі Моніки. Рейчел збентежена новиною про те що її хлопець Пауло залицявся до її подруги Фібі.)

PHOEBE: **Such a pig!** (Широко розкриті очі, переходить на крик, збентежено намагається наздогнати подругу, відчувається намагання втішити засмучену Рейчел.)

RACHEL: Oh, God, **he's such a pig!** (Знервований голос, високий тон, широко розкриті очі, можна бачити злість на її обличчі, швидко премемішується з однієї частини кімнати в іншу.)

PHOEBE: Oh he's like a... (Високий голос, злість на обличчі, намагається підібрати правильні слова аби ще більше проявити знецінення до хлопця.)

RACHEL: He's like a big disgusting... (Розгніваний голос, знервований вираз обличчя.)

PHOEBE: ...likea... (Розгублений вираз обличчя, вузькі очі, повільний голос.)

RACHEL: ...**pig...pigman!** (Високий тон, швидко розмахує руками, широко розкриті очі.)

PHOEBE: Yes, good! Ok... (Легка посмішка, високий тон, підбадьорюючий голос)

Episode 12 – 1: The One with the Dozen Lasagnas

Учасниками даного комунікативного акту є дві подруги, одна з яких намагається втішити іншу, бо хлопець їй зраджує. Дівчина розповідає довгий час усім друзям про те, як ніжно кохає хлопця, але всі друзі доволі скептично до нього ставляться. Одного разу Фібі зустрічає Пауло у себе на роботі (дівчина працює у масажному салоні), під час процедури хлопець починає залицятися до неї і робить непристойні речі. Фібі це дуже збентежило, дівчина поділилася своїми переживаннями із друзями, які були шоквані новиною та запропонували їй розповісти Рейчел, бо це єдиний вірний шлях. Коли ж Фібі зібралася із силами, то розповіла болочу для подруги правду. Остання ж дізнавшись про це, була дуже засмучена, бо через декілька хвилин вона збиралася провести вихідні із Пауло. Фібі була розгублена і відчувала свою провину

перед подругою. Рейчел не розуміла, як раніше не помітила це і звинувачувала тільки себе. Весь цей час Фібі намагалася її заспокоїти та приводила різноманітні аргументи, чому потрібно звинувачувати саме хлопця. Тоді Рейчел дійсно зрозуміла, що її провини тут не має, і це ми бачимо у діалозі. Її емоції показують нам, що вона все ж таки дуже засмучена поведінкою колишнього й не може йому це пробачити.

Тут ми бачимо знецінення дівчинами хлопця через його вчинок. Воно проявляється у різких висловлюваннях у його бік та ображаннях, тобто перша тактика знецінення. Хлопця порівнюють із свинею тим самим знецінюючи його. Перше окличне речення вказує нам на експресивність синтаксичного рівня, яка теж допомагає нам зрозуміти на скільки учасники комунікативного акту незадоволені. Відверта розмова між двома подругами дозволяє нам побачити, доволі типову ситуацію, як саме дівчата між собою засуджують чи знецінюють хлопців.

(Дія відбувається у квартирі Моніки. Дівчата: Рейчел, Моніка та Фібі обговорюють події минулого вечора, коли вони грали у покер із хлопцями: Чендлером, Розом та Джої.)

RACHEL: Can you believe **what a jerk** Ross was being?(У голосі дівчині відчувається знецінення Роза, осудження поведінки хлопця минулого вечора під час гри. Очі прижмурені, руки схрещені на грудях, дивиться на подруг, голос зривається на високий.)

MONICA: Yeah, I know. He can get really competitive.(киває головою, займається своєю справою, голос спокійний, схвальний вираз обличчя.)

Episode 18 – 1: The One with All the Poker

Учасниками даного комунікативного акту є подруги Рейчел, Моніка та Фібі. Дівчата займаючись своїми справами обговорюють поведінку хлопців минулого вечора. За день до цього вони мали суперечку із хлопцями щодо участі жінок у грі в покер. Хлопці довгий час не могли наважитися взяти дівчат у гру, але потім таки дозволили їм. Під час гри дівчата порушили багато важливих правил і показали себе, як жакливі гравці у карткову гру. Коли Рейчел програла, Роз, хоч і має романтичні відчуття до дівчини, вирішив забрати у неї свій виграш і зробив він це у доволі грубій формі. Така його поведінка дуже засмутила дівчину і звичайно здивувала, бо Роз не схожий на хлопця з такими манерами. Дівчина була дуже розгублена і сильно розгнівалася на нього, тому ми можемо бачити у відеоряді її недружелюбні емоції, насуپлені брови, безрадінний голос, закриту жестикуляцію та різкий тон.

Рейчел у діалозі висловлює знецінення до Роза через його нечесний вчинок минулого вечора. Це виражається у використанні нею лайливих слів. Вона знецінює хлопця відносно його розумових та моральних якостей, знову ж користуючись першою тактикою. Експресивність можна бачити на фонетичному рівні, а саме високі ноти у голосі дівчини. Гендерний аспект просліджується у тому, що дівчата дозволяють собі різкі висловлювання у бік чоловіків між собою, а це притаманна їм манера інтимного спілкування.

(Чендлер, Джої, Моніка та Фібі знаходяться у квартирі Моніки та здираються на барбекю. Моніка повідомляє Джої, що його дівчина запізнюється і вирішує дізнатися, як розвиваються їх відносини.)

JOEY: Well, the tough thing is, **she really wants to have sex with me.**(Широкі очі дивляться на підлогу, презирливий вигляд обличчя, куточки губ дивляться вниз, голос низький.)(дівчата зацікавлено на нього дивляться)

CHANDLER: **Crazy bitch!**(здивований вираз обличчя, широкі очі)

Episode 24 – 1: The One Where Rachel Finds Out

Учасниками даного комунікативного акту є друзі Чендлер, Джої, Моніка та Фібі. Під час зборів на відпочинок за містом дівчина Джої, з якої він має не дуже довгі романтичні відносини, дзвонить та повідомляє про своє запізнення. Цим вона викликає зацікавлення у дівчат, які питають, як само розвиваються їх відносини. На що Джої із невеликим знеціненням відповідає що вона дуже хоче від нього інтимних стосунків і власне він це вважає дивним. Джої впевнений, що така поведінка частіше зустрічається у хлопців аніж у дівчат. Усі присутні у кімнаті дуже зацікавлено спостерігають за його розповіддю. Можна бачити, що він трохи засмучений таким ставленням своєї дівчини до інтиму.

Джої висловлює знецінення до дівчини, вказуючи на те, що вона поводить себе недостойно - як повія. Він критикує її та принижує при друзях. Використовуючи другу тактику знецінення. Чендлер реагує на це показуючи, що він також знецінює дівчину. Хлопець використовує табуйовану лексику, а окличне речення показує нам на експресивність його висловлювання. Лайливими словами Чендлер здійснює гендерне приниження дівчини. Такий діалог між чоловіками є доволі повсякденним. Гендерний аспект просліджується в засудженні жінки у сексуальному плані.

У ході даної статті ми дослідили способи вираження комунікативної стратегії знецінення, розглянувши як саме експресивна лексика впливає на сприйняття такої оцінки співрозмовником і у якому вигляді більш за все використовується. Можна зробити висновок, що знецінення це демонстрація несхвалення, засудження, презирства, зневаги, висміювання, негативного ставлення адресанта до адресата. У наших прикладах експресія найчастіше була виражена на синтаксичному та фонетичному рівнях, а саме окличні речення та підвищена інтонація. Дослідження показали, що жінки більш емоційно виражають знецінення використовуючи табуйовану лексику та підвищений тон при комунікації у жіночому колі. Чоловіки ж доволі часто прибігають до критики та приниження не використовуючи надмірну експресивність. Розділивши вираження знецінення у комунікації на дві тактики можна відзначити, що найчастіше використовується перша тактика, а саме порівняння та лайливі слова. Чоловіки ж частіше прибігають до критики та приниження.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://naub.ua.edu.ua/2013/komunikatyvna-stratehiya-yak-konstyutyvna-harakterystyka-dyskursu/>
2. http://info-library.com/content/1455_Komyunikativni_strategii_i_taktiki.html
3. <file:///C:/Users/D50E~1/AppData/Local/Temp/11141-Текст%20статті-21995-1-10-20180725.pdf>
4. American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition. (2011)
5. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014.
6. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. (2010)
7. Dictionary of Unfamiliar Words by Diagram Group. (2008).
8. WordNet 3.0, Farlex clipart collection. (2003-2008).
9. Collins Thesaurus of the English Language – Complete and Unabridged 2nd Edition.
10. The American Heritage Roget's Thesaurus. (2014).
11. Коваль Т.Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови [Електронна стаття] Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71681/60-Koval.pdf?sequence=1>
12. Гендер в британской и американской лингвокультурах / [Гриценко Е.С., Сергеева М.В., Лалетина А.О. и др.]; под общ. ред. Е.С. Гриценко. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 224 с.
13. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men's Talks and the Construction of Heterosexual Masculinity / D. Cameron // Language and Masculinity. – Oxf.; Camb.: Blackwell, 1997. – P. 47–64.
14. Coates J. Women, Men and Language / Jennifer Coates. – L.; N.Y.: Longman, 1986. – 178 p.
15. Ботвінко-Ботюк О. Методика дослідження структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей висловлень презирства [Е. ресурс] // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013): Міжнародна наукова інтернет-конференція, 13 березня 2013 р.: тези доп. / [відп. ред. Я. В. Бистров; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника]. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 30–33. – Режим доступу: <http://www.ellic.pu.if.ua.3>

REFERENCES

11. Koval T.L. Express how I can represent representative express functions [Electron article] Access mode: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71681/60-Koval.pdf?sequence=1>
12. Gender in British and American linguistic cultures / [Gritsenko ES, Sergeeva MV, Laletina A.O. and etc.]; under the general. ed. E.S. Gritsenko. - M.: Flint: Science, 2011.-- 224 p.
15. Botvinko-Botyuk O. Methods of achieving structural-semantic and communal-pragmatic characteristics of despair [Electronic resource] // Successful presentation of linguistics, literature of the international conference 2013: international conference 2013 add. / [vidp. ed. Y. V. Bistrov; The Carpathian National University of Vasily Stefanik]. - Ivano-Frankivsk, 2013. - S. 30–33. - Access mode: <http://www.ellic.pu.if.ua.3>

Expressing a Communicative Impairment Strategy with Expressive Vocabulary and Gender on Friends

D. O. Gulieva

Abstract. The article analyzes the implementation of the communicative strategy of impairment in English language discourse, including the role of expressive vocabulary and gender in its expression. It is well known that the communicative intention of impairment is to express a negative sense of attitude rooted in the humiliating subjective judgment of the referent. This attitude is disrespectful, disrespectful, and often turns into anger, anger, rage and even hatred. The reason for the feeling-attitude of impairment is to express an object of disrespect in accordance with the ethical standards of the subject, thus manifesting its superiority over it. Expressive vocabulary allows you to change the degree of aggression in the implementation of a communicative strategy of impairment, and the gender aspect influences the ways in which the strategy is expressed during a communicative act.

Keywords: *communicative strategy, expressive vocabulary, communicative act, evaluation, feelings-attitude, impairment, gender.*

Статус слів-квантифікаторів в англійській мові VII-XVII ст.

І. Є. Грачова, А. В. Мосійчук, О. Є. Радудік

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Corresponding author. E-mail: ira.gracheva77@gmail.com

Paper received 17.03.20; Accepted for publication 11.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-06>

Анотація. У статті розглянуті проблеми частиномовного статусу слів-квантифікаторів в період їх становлення протягом VII-XVII ст. Діахронічні дослідження є важливою ланкою сучасної лінгвістичної науки, оскільки без них не можливо було б розуміти сучасний стан мови, у даному випадку англійської мови. Дистрибуція у реченні дозволила виокремити квантифікатори в окремий клас.

Ключові слова: діяхронія, дистрибуція, квантифікатори, прото-квантифікатори

Вступ. Сучасна лінгвістика характеризується розширенням поля наукового пізнання, одним з яких є діяхронічні дослідження. Одиниці неозначеної кількості, а саме клас слів-квантифікаторів є об'єктом багаточисельних досліджень у мовознавчих студіях XX-XXI століття. Фокусування уваги на розмежуванні числівників та займенників, виокремлення з-поміж них квантифікаторів властиве як славістам, так і германістам. Виокремлення цього класу в окрему частину мови і нині є предметом дискусій. Західні дослідники, що працюють у рамках генеративної граматики, програми мінімалізму, теорії управління та зв'язування (Н.Хомський, Л.Хегман, Д.Лайтфут, Х.Ріімсдайк) виокремлюють ці одиниці у самостійний лексико-граматичний розряд слів. У славістичних студіях XX ст. існує декілька термінів на позначення досліджуваного класу слів. Зокрема, цей клас слів отримав назву "кількісні слова", запропонований Л.В.Щербою, у який дослідник об'єднав кількісні числівники й неозначені займенники, розглядаючи їх як слова однієї частини мови [5, с. 73]. У контексті даної тенденції важливим є підхід, запропонований С.А.Жаботинською, яка розглядає числівники та квантифікатори з когнітивно-ономасіологічного погляду, виділяючи їх в окремі частини мови [3, с. 167].

Огляд літератури. Враховуючи досягнення вітчизняної (Л.Г.Акуленко, І.А.Бодуен де Куртене, І.Є.Грачова, О.М.Медвідь, А.А.Молчанов, А.В.Мосійчук) та зарубіжної (Д.Картен, Р.Квірк, Д.Лакофф та інші) граматичної традиції щодо вивчення лексичних одиниць англійської мови, спеціалізованих на позначення кількості, вважаємо, що існує низка питань, які потребують окремого висвітлення, зокрема це поява слів-квантифікаторів на зразок *all, any, both, each, either, every, (a) few, half, (a) little, many, more, most, much, none, some, several* в діяхронії, а також їх кореляція з іншими частинами мови.

Ціль. Дистрибутивні особливості класу слів-квантифікаторів в англійській мові VII-XVII ст. є шляхом становлення їх частиномовного статусу, що і визначає мету дослідження.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували слова-квантифікатори, відібрані з різних за жанром текстів англійською мовою з VII по XVII ст. та охоплювали три періоди англійської мови (давньоанглійський, середньоанглійський та ранньомовноанглійський). Методи дослідження обумовлені специфікою аналізу писемного мовлення зазначених періодів.

Методика дистрибутивного аналізу дозволила виокремити загальні принципи реалізації слів-квантифікаторів у реченні. Прийоми порівняльно-історичного аналізу, індуктивний та дедуктивний аналізи сприяли виокремленню еволюційних процесів у граматичній системі англійської мови.

Результати і їх обговорення. Одиниці на позначення кількості з граматичним статусом квантифікаторів є одним із засобів вираження неозначеної кількості. До цього класу відносимо такі сучасні англійські слова як *all, any, both, each, either, every, (a) few, half, (a) little, many, more, most, much, none, some, several*. Категоріальний статус, особливості дистрибуції не були предметом спеціального дослідження, що насамперед пов'язані із характером їхньої семантичної структури. Теорія розвитку мовних систем Д.Лайтфута дозволила подивитися на проблему становлення й розвитку слів-квантифікаторів під новим кутом зору, а саме у річищі концепції радикальної реінтерпретації класифікація синтаксичних дистрибуцій протоквантифікаторів (pre-quantifiers) та виглядає наступним чином: а) *предномінативна (pronominal)*, б) *преддетермінативна (predeterminer)*, в) *постномінативна (postnominal)*, г) *структурно представлена з іменником у родовому відмінку (with a modified noun in the genitive case)*, д) *плаваюча (floating)*, е) *номінативна (nominal)* [1]. Діагностична диференційна ознака вживатися в однакових синтаксичних дистрибуціях є тією рисою, що дозволяє виокремлення давньоанглійських протоквантифікаторів.

Зазначимо, що протоквантифікатор *eall* є найрепрезентативнішим з усіх зазначених одиниць. Двн.-англ. *eall* має такі відповідники в інших германських мовах: двн.-фриз. *al, ol*; двн.-сакс., двн.-в.-нім. *al*, двн.-півн. *allr*, гот. *alls*; *eall* < PG. **alnaz*. Gen. Pl. of двн.-сакс. *eal* було *ealra*, пізніше в англійській літературі зустрічається *aller*, а іноді *alder* із зайвим елементом *d* [9, с. 25].

У текстах давньоанглійських пам'яток названий протоквантифікатор трапляється із такою дистрибуцією. Пор.:

предномінативна (PreN):

Ʒæs an scyppend wat *ealle* Ʒing (1, рядки 41-42, 12);

преддетермінативна (PreDet):

Her Romane gesomnodon *al* Ʒa goldhord Ʒe on Bretene wæron (3, an 418);

постномінативна (PostN):

wiƷ Ʒa gefuhton, Ʒa scipo *alle* geræhton, Ʒa men ofslo-

gon; (3, an 885);

абсолютна (Abs.):

Inc hyrað *eall*;

після особового займенника (after PerPro):

Na sceal hafað || þurh drihtnes miht daed gefremede || ðe we *ealle* aer nemehton || snyttrum besyrwan; (5, 938-941);

номінативна (Nom.):

Eall is earfoðlic eorþan rice, (14, 106);

постдетермінативна (PostDet):

Hí feollon þa *ealle* mid Oswolde cyning on gebedum (2, рядки 19-20, 98);

структурна позиція з родовим відмінком (with Gen.):

Æfter þam we bebeodað þætte *ealles* folces æw ond domas ðus sien gehealdene || (9, 13-14);

предномінативна з man, mon (PreN with man, mon);

hi eft arisað, swa swa *ealle menn* dōð (2, рядки 143-144, 65);

з числівником (with Num.):

swa þu hælerum eart *ana eallum* eorþbuendum weard and wisa (6, 563-565);

постномінативна з man, mon (PostN with man, mon):

þa holdas *ealle*, þa ieldstan *men ealle* mæste ðe to Bedanforda hierdo || (3, an 914);

перед особовим займенником (before PerPro):

Eall ic was mid bestemed | (7, 48);

плаваюча (floating):

Ac *hit* is *eall* weste, buton on feawum stowum styc-samælum wiciað Finnas (2, рядки 4-6, 17).

Таблиця 1.1. Дистрибуція протоквантифікатора *all* у середньоанглійських пам'ятках

Дистрибуція	Загальна кількість	%%
a) Предетермінативна	3845	51,7
b) Предномінативна	1065	14,3
c) Номінативна	506	6,8
d) Після дієслова	480	6,5
e) Абсолютна	337	4,53
f) Після особового займенника	311	4,18
g) Перед особовим займенником	224	3,01
h) Постномінативна	187	2,5
k) Конструкція Adj+N	182	2,45
l) Конструкція з елементом <i>swa</i>	65	0,87
m) Конструкція з <i>of all</i>	55	0,74
n) Конструкція <i>all of</i>	48	0,64
o) Усталені вирази	37	0,5
p) Перед числівниками	35	0,47
q) Із різноманітними прийменниками	21	0,28
r) Конструкція Q+Q	15	0,20
s) Перед дієсловом	13	0,17
t) Плаваюча	1	0,013

В автентичних текстах позиційні властивості протоквантифікаторів виявляються різними: постдетермінативна позиція є доміантною в "Beowulf", а предетермінативна – в "The Anglo-Saxon Chronicle, The Parker MS".

У давньоанглійській мові протоквантифікатор *all* мав ознаки прикметника, будучи зафіксованим у синтаксичних дистрибуціях, типових для прикметників

[пор.: 7, с. 167]. Головною ознакою виокремлення квантифікатора *all* із класу детермінативів в англійській мові є наявність іменної фрази *all the men*, де ядром NP виступає іменник *men*.

У середньо- та ранньоніованглійський періоди найчастотнішим протоквантифікатором залишається одиниця *all*. Отже, розглянемо дистрибуцію протоквантифікатора *all* у середньоанглійських пам'ятках (таблиця 1.1).

Дистрибуція квантифікатора *all* у ранньоніованглійських пам'ятках представлена у таблиці 1.2:

Таблиця 1.2. Дистрибуція квантифікатора *all* у ранньоніованглійських пам'ятках

Дистрибуція	Загальна кількість	%%
a) Предетермінативна	440	39,6
b) Предномінативна	310	27,9
c) Конструкція Adj +N	102	9,9
d) Номінативна	91	8,19
e) Після дієслова	67	6,03
f) Після особового займенника	49	4,4
g) Конструкція <i>of all</i>	31	2,8
h) Перед особовим займенником	12	1,08
k) Конструкція <i>all of</i>	6	0,5
l) Конструкція Q+Q	2	0,18

У досліджуваних періодах предетермінативна дистрибуція протоквантифікатора *all* є доміантною. Нагадаємо, що в давньоанглійській мові предномінативна й предетермінативна дистрибуції виявилися взаємозамінними у реченні. За Д.Лайтфутом [7, с. 175], у цьому контексті прикметники зустрічаються рідше, ніж протоквантифікатори. Існувало три дистрибуції у давньоанглійській мові, в яких прикметники вживалися предетермінативно, дві з них зникли наприкінці даного періоду: прикметники на —*weard* та присвійні прикметники. Третя – Num. – Det. – Adj.sup. переважає у XIV та XV ст. [8, §249]. У відомих хрестоматійних прикладах ранньоніованглійських звертань прикметник уже спорадично розміщений у предетермінативній позиції: *dear my lord* (1601), а *gentle my lord* (1605) і вважається *my lord* складним іменником на зразок французького *monsieur*. Отже, зазначені одиниці не є предетермінативними прикметниками, а складними іменниками з прикметниковим елементом. Поступово такі словосполучення зникають. У XVI ст. єдиними ад'єктивними конститuentами, які передували детермінативу були протоквантифікатори, числівники та прикметники в окличних реченнях. Це дозволяє твердити, що до кінця століття останні поступово зникають, залишивши місце для протоквантифікаторів. Таким чином, предетермінативна дистрибуція є однією з характерних рис, яка відокремила їх від прикметників. Уживання квантифікатора *all* ілюструє цю тезу. Пор.:

ср.-англ. And as soon as Merlin hadde seid the kynge, *alle the tokenynges* of the two dragons, he toke leve, (12, 41).

Квантифікатор *all* може виступати у функції суб'єкта дії NP, ад'юнкта та суб'юнкта. Позиція суб'єкта або номінативна має у середньоанглійській мові 3,49% (третя позиція у таблиці 1.1), а у ранньоніованглійській – 2,5% (четверта позиція у таблиці

1.2) від загальної кількості квантифікатора *all* у досліджувані періоди. Пор.:

ср.-англ. Whan *alle* was doo and they scholde departe, (13, 310).

Структурна репрезентація приклада на глибинному рівні може бути експлікована у такий спосіб:

ср.-англ. *Alle* made him *dun falle* (10, 889)

S Alle V [+Tense] made Oacc him P dun V [-Tense] falle – > S V [+Tense] Oacc P V [-Tense]

Фактичний матеріал указує на частотність використання квантифікатора *all* у позиції ад'юнкта в середньоанглійській мові. Розглянемо наступні приклади:

ср.-англ. *alle heo* wullet quellen (11, 38);

ср.-англ. and than shall *we all* be goode felaweze ageyn (13, 414).

Попередні два приклади ілюструють типову для початку та кінця середньоанглійського періоду відповідно позицію *all*. Таким чином, квантифікатори у постпозиції до займенника є загальноновживаним явищем у ранньоніованглійській мові. Ця зміна відбувається саме у той відрізок часу, для якого постулюють дію механізму радикальної реінтерпретації. Коли *all*, *both*, *each* мали спільні з прикметниками категоріальні ознаки, їм, так само як і прикметникам, була властива пре- або постномінативна дистрибуція. Однак, дія вищезазначеного механізму радикальної реінтерпретації накладає певні обмеження щодо їх використання.

Отже, предетермінативна синтаксична дистрибуція, постномінативна в середньоанглійській мові та поява протоквантифікатора з прийменником *of* протягом середньоанглійського періоду дозволяє твердити, що протоквантифікатор *all* набув дистинктивних ознак, які виокремлюють його з класу прикметників у

XVI ст.

Предномінативна дистрибуція, властива більшості квантифікаторів, є нерелевантною для виокремлення їх з класу прикметників, оскільки останні протягом усіх трьох досліджуваних періодів вільно розміщуються в ній. Предетермінативна дистрибуція стає першою дистинктивною ознакою, що дозволила виділити квантифікатори в окремий клас. У ранньоніованглійській мові прикметники не зустрічаються у ній. Слід зазначити, що не для всіх квантифікаторів ця дистрибуція є визначальною, окрім, *all*, *both*, *half*. До кінця XVI ст. ад'єктиви закріпилися у препозиції до NP, що позначилося на їх здатності вживатися в постномінативній дистрибуції, що на думку Д.Лайтфута, є вирішальним для класу квантифікаторів.

Уваги заслуговує поява конструкцій з прийменником *of*, що дозволяє говорити про окремішність класу квантифікаторів. Специфіка прийменникової конструкції як одного з діагностичних оточень квантифікаторів полягає в тому, що цей вид дистрибутивного оточення є єдиним, в контексті якого квантифікатори виявляють регулярну сполучуваність. Ця модель зафіксована з усіма квантифікаторами, крім *several*. Середньоанглійські прикметники спорадично могли займати номінативну позицію, але до кінця XVI ст. певні обмеження, накладені граматиною, забороняють це, і тому вони втрачають свою здатність бути головним конститuentом у NP.

Висновки. До кінця XVI ст. досліджувані одиниці набувають диференційних ознак, що дозволяє надати їм окремий частиномовний статус – клас слів-квантифікаторів. Квантифікатори – це одиниці, які позначають неозначену кількість та займають у реченні позиції, характерні тільки для них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грачова І.Є., Радудік О.Є. Концептуальні засади вивчення квантифікаторів у сучасних граматичних студіях. Херсон: Південний архив. Випуск LXXII. Том II. 2018. Р.22-26.
2. Грачова І.Є., Мосійчук А.В. Антична поетика як провісник когнітивних студій поетичного синтаксису. Науковий журнал Львівського університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». №5. Львів, 2019. С. 96-100.
3. Жаботинская С.А. Числительные современного английского языка (к вопросу о категориальном статусе): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; Защищена 10.12.1982.К., 1982. 208 с.
4. Жовтобрюх М.А. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки) / АН УРСР Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. К.: Наукова думка, 1975. 223 с.
5. Щербя Л.В. О частях речи в русском языке // Избранные работы по русскому языку. М.: Учпедгиз, 1957. С. 63-84.
6. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles. London: Bradford and Dickens Drayton House, 1954. P.VII: Syntax. 690 p.
7. Lightfoot D. Principles of Diachronic Syntax. Cambridge: University Press, 1979. 430 p.
8. Visser F.Th. A Historical Syntax of the English Language. Leiden: E.J.Brill, 1966. Part II: Syntactic Units with One Verb. 1305 p.
9. The Concise Oxford Dictionary of Current English / Ed. by H.W. Fowler, F.G.Fowler. Oxford: Oxford University Press, 1956. 1536 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ælfric's Lives of Saints / Ed. By the Rev. W.W.Skeat. London: Trübner & Co., 1858. P.1. 257 p.
2. An Anglo-Saxon Reader in Prose and Verse with Grammatical Introduction, Notes and Glossary / Ed. By H.Sweet. Oxford: At the Clarendon Press, 1891. 206 p.
3. The Anglo-Saxon Chronicle / Transl. and ed. by B.Thorpe. L.: Longman, 1861. Vol. 1-2.
4. Ascham R. The Scolemaster. Book 1-2. The University of Oregon. <http://darkwing.uoregon.edu/~rbear/ascam1.htm>
<http://darkwing.uoregon.edu/~rbear/ascam2.htm> – 1998.
5. Beowulf. <http://www.heorot.dk/beowulf-rede-text.html#fp>.
6. Daniel
<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.3.html>
7. The Dream of the Rood
<http://www.flsouthern.edu/eng/abruce/rood/ROODTEXT/OE~1>.
8. Genesis
<http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.1.html>.
9. Laws of Alfred.
<http://www.georgetown.edu/labyrinth/lifrary/oe/text/prose/laws>.
10. The Lay of Havelok the Dane / Ed. by R.Morris. Oxford: Clarendon Press, 1904.105 p.
11. Laymont. Brut. University of Virginia Library Electronic

- Text Center. century / Part I. Paston family. – University of Virginia Library
http://www.etext.virginia.edu/mideng/browse/LayBruC.html 838 Electronic Text Center.
p. http://etext.lib.virginia.edu/cgi-bin/browsemixed?id=PastLett&tag=public&images=/images/miden&data=1v1/Archive/mideng-parsed 1993. 1605 p.
12. Merlin, or the Early history of King Arthur / Ed. by Wanderer
H.B.Wheatley. Ann Arbor: University of Michigan Press. http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a3.6.html.
www.hti.umich.edu/egl/c/cme/cme-
dx?type=header&udno=Merlin 1989. 700 p.
13. Paston Letter's. Paston letters and papers of the fifteenth

REFERENCES

1. Grachova I., Radydik O. Conceptual Basis of Quantifiers Studying in Modern Grammar Studios. Kherson: Pivdenniy Arkhiv. Issue LXXII. Volume II. 2018. P.22-26.
2. Grachova I., A.Mosiichuk Ancient poetics as a precursor of cognitive studies of poetic syntax. Lviv: Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Philological Periodical of Lviv". Issue 5. 2019. P. 96-100.
3. Zhabotinskaya S.A. Numerals of Modern English (the question about their categorical status): Theses of candidate of philology: 10.02.04. K., 1982. 208 p.
4. Zhovtobryuh M.A. Жовтобрюх М.А. Syntax of Set Expressions and Simple / AS USSR the Potebnya Linguistic Institute. K.: Naykova Dymka, 1975. 223 p.
5. Shcherba L.V. About the Parts of Speech in Russian. M.: Uchpedgiz, 1957. P. 63-84.

The Status of Quantifiers in the English Language in the VII-XVII centuries

I. Hrachova, A. Mosiichuk, O. Radudik

Abstract. The article deals with the problems of the language status of quantifiers during their formation during the VII-XVII centuries. Diachronic studies are an important link in modern linguistic science, since without them it would not be possible to understand the current state of the language, in this case English. The syntactical distribution allowed us to separate quantifiers into a separate class.

Keywords: diachronic, distribution, quantifiers, proto-quantifiers.

Семантика авторських архаїзмів у романі Ш. Де Костера «Легенда про Уленшпігеля» і її відтворення у перекладі

К. О. Гуменна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: krissouri@ukr.net

Paper received 05.03.20; Accepted for publication 28.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-07>

Анотація. Стаття присвячена вивченню лексики франкомовного історичного роману. Пропонується розгалужена класифікація застарілої лексики, з урахуванням виокремлення у творі шару авторських архаїзмів. Аналізуються способи творення таких архаїзмів, їх семантичні особливості. Значна увага приділяється прийомам відтворення лексико-семантичних особливостей хронологічно-маркованого оригіналу у перекладі, простежуючи певні відмінності між двома перекладами українською мовою того ж роману.

Ключові слова: франкомовний історичний роман, історична стилізація, застаріла лексика, переклад, авторські архаїзми.

Вступ. Художній твір можна вважати особливою формою функціонування мовної системи. Переклад художнього твору створює комунікативну еквівалентність цільового тексту щодо тексту джерела та прагне до передачі усієї повноти змісту твору. Відповідно, задля забезпечення ефективності впливу на читача, слід дотримуватися комплексного підходу з урахуванням лінгвістичного, культурологічного, історичного, прагматичного та інших аспектів. Творчий процес перекладу має безпосередній зв'язок як з мовою, так і з лінгвокультурою, оскільки дві мови і дві культури (іноді набагато більше) взаємодіють між собою, а також сприяє проникненню у культурний світ певного народу, огляду палітри духовних цінностей притаманних іншим культурам та навіть може вплинути на духовне виховання нації. Слід враховувати і той факт, що, як автору твору, так і перекладачу, притаманне певне особистісне світовідчуття, певна образність мислення, емоційність, крізь призму яких останній намагається передати задуми автора оригіналу.

Проте, окрім наявних лінгвокультурних протиріч між текстами оригіналу та перекладу, завдання перекладача ускладнюється ще й тим, що, як відомо, автори художніх творів часто вдаються до використання різномірних мовних засобів з метою надання тексту емоційного забарвлення, відображення способу життя певних соціальних верств, а також задля пародії і сатири. Але найбільший прояв ці засоби знаходять у рамках *історичної стилізації*, характерної для відтворення духу певної епохи. Одним із таких авторів є бельгійський письменник Шарль Де Костер.

Стислий огляд публікацій із теми. Проблему перекладу творів, написаних мовою віддаленої у часі епохи, розглядали у своїх працях О. В. Федоров, В. С. Виноградов, Л. Л. Нелюбін, Г. Т. Хухуні, А. А. Попович, Н. М. Рудницька, Д. О. Островський, Е. М. Мешалкина, Ю. С. Беленкова, Л. Д. Бурковська та інші. Проте саме *авторські архаїзми* майже не досліджені у роботах, присвячених вивченню застарілої лексики, так само як і прийоми їх відтворення у перекладах, що і обумовлює актуальність нашого дослідження.

З'ясуємо, що таке застаріла лексика і що входить до її складу. Застаріла лексика – слова, а також їхні окремі значення та номінативні словосполучення, що

на даному етапі розвитку мови вийшли або виходять із загального вжитку. Оскільки історичний роман базується на конкретних історичних подіях, то жанрово-стилістичною домінантою історичного роману по праву можна вважати хронологічно марковану лексику, представлену архаїзмами та історизмами, що відображають сутнісні типологічні ознаки жанру. Така лексика є цінним матеріалом для формування знань про історію народу. Її вивчення дає змогу відновити відомості про історичну, громадську, господарську діяльність предків, дізнатися більше про життєвий устрій народу.

Опираючись на класифікацію основних видів застарілих слів або архаїзмів (у широкому сенсі), яку подає український мовознавець І. В. Смуциньська [7, с. 430-448], можна виділити:

1. історизми (на Заході лінгвісти називають їх по-різному: цивілізаційні (archaïsmes de civilisation – Ж.-М. Клінкенберг), технічні (archaïsmes techniques – П. Зюмтор) – слова, що вийшли з ужитку разом з предметами чи явищами, які вони позначали, напр.: *patard* – *патар* (грошова одиниця), *casquin* – *казакін* (верхній одіг);

2. власне архаїзми або **лексичні (стилістичні) архаїзми** – застарілі слова, які у мові були замінені іншими для позначення досі існуючого поняття: *abrévier* стало *abréger* (скорочувати);

3. семантичні архаїзми (у Ш. Баллі – значеннєві архаїзми (archaïsmes de sens) – переважно багатозначні слова, у яких одне або кілька значень застаріли, а інші – актуальні; або ж слово, яке змінило значення внаслідок його застарілості, наприклад: *naseaux* – *наринес* (ніздри);

4. фразеологічні архаїзми (Ш. Баллі називав їх ще й «живими» архаїзмами (archaïsmes vifs)) – саме по собі слово є застарілим, проте воно існує у актуальному, всім відомому і вживаному виразі чи фразеологізмі, напр.: *en guise de* – *під виглядом, у якості*;

5. синтаксичні архаїзми – слова або вирази, що зберігають синтаксис старофранцузької мови, напр., *avoir honte et colère*;

6. граматичні архаїзми – слова, що вживаються у застарілих граматичних формах, напр., *subjonctif «die»* замість «*dise*».

Вважаємо за необхідне додати до цієї класифікації ще одну групу архаїзмів, яка часто використовується

в історичному романі Ш. Де Костера «Легенда про Уленшпігеля»:

7. авторські або індивідуально-стилістичні архаїзми – слова, створені автором, що імітують архаїчну форму, і які надають твору ще більшого ефекту часової стилізації, з метою викликати у читача додаткові конотації, такі як гумор чи іронія: *guenaille – набрид, потолоч*.

Мета. У даній статті проаналізуємо способи творення авторських архаїзмів, їх семантичні особливості та прийоми передачі цих особливостей мовою перекладу, базуючись на двох різних перекладах українською мовою одного і того ж твору.

Матеріали та методи. Дослідження проводилося на матеріалі франкомовного історичного роману Ш. Де Костера «La Légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs» (1867). Наш перекладацький аналіз базувався на двох перекладах «Легенди» українською мовою, здійснених з різницею у ціле століття у порівнянні з оригіналом С. Сакидонном (1974) та Т. Черторижською (1953). Хоч різниця між двома перекладами доволі невелика (20 років), проте перекладачі мають зовсім різні орієнтири та послуговуються відмінними перекладацькими стратегіями. Використовувалися методи суцільного добору (для виявлення притаманних лише автору архаїзмів), методи компонентного, семантичного та стилістичного аналізу (під час дослідження будови, внутрішньої форми та значення авторських архаїзмів), компаративний та зіставний методи (при порівнянні специфіки відтворення досліджуваної лексики двома перекладачами).

Результати дослідження. Для створення свого роману, написаного у середині XIX століття, у якому йдеться про події 16 століття, Де Костер вивчав багато середньовічних хронік, літературу Середньовіччя та епохи Відродження і вважав французьку мову цього періоду незрівняним художнім засобом. Як вірно підмічав Л.-Л. Соссе, старофранцузька мова не сприймається у Де Костера як мертва або штучна, бо вона слугує засобом розкриття народного характеру [8], тому цей ключовий елемент твору має обов'язково знайти своє відображення у перекладі.

Аналізуючи переклади, стає зрозуміло, що труднощі при перекладі архаїчної лексики полягають ще й у тому, що архаїзми, на відміну від історизмів, не завжди фіксуються у тлумачних словниках навіть мови джерела, а тим паче авторські, які взагалі існують лише в одному або декількох творах автора, про що свідчить їх відсутність у словниках старофранцузької мови. Наприклад: «des *prédicastes* romains diffamant les patriotes» [4, с. 448], слово, відсутнє у словниках та утворене від «prédication» чи «prédicant» (протестантський проповідник). С. Сакидон відтворив як «католицьких *проповідників*, що зводили наклепи на патріотів» [1, с. 431]. Відповідно, для того, щоб перекласти те чи інше слово (авторський архаїзм), перекладач має орієнтуватися по контексту і відштовхуватися від значення слова, на основі якого автор створив свій архаїзм.

Бельгійський лінгвіст Ж.-М. Клінкенберг, який досліджував стиль та архаїчну лексику «Легенди про

Уленшпігеля», стверджував, що автор вдається до застосування у тексті власно створених архаїзмів з метою акцентування уваги читача, створення більш пейоративної конотації, у деяких випадках, гіперболізації певних рис чи ознак персонажів, і такі архаїзми несуть у собі іронічну функцію [5].

Проаналізувавши масив власних архаїзмів (більше 170 слів), які Де Костер вжив у творі, ми дійшли висновку, що задля їх створення автор переважно використовує *афіксальну* модель творення слів. І таке використання є цілком виправданим, адже саме афіксація була дуже продуктивною у старофранцузькій мові [7, с. 193].

У своєму словотворі Де Костер найчастіше послуговується суфіксацією (у поодиноких випадках застосовується префіксація) та переважно утворює архаїчні іменники дії від дієслів. Оскільки за даними вчених, виведених на основі аналізу словників французької мови, у старофранцузькій найбільш продуктивними суфіксами у моделі V → N були: **-ement, -ance, -ie, -erie, -age**, то застосування автором саме суфіксальної моделі є цілком виправданим.

Своєю чергою, дослідниця А. Леманн [6, с. 147] виділяє три основних суфікси для моделі V → N: **-(a)tion, -(e)ment** та **-age**, і в процесі такої деривації Де Костер найчастіше застосовує один з них, а саме **-(e)ment**, наприклад «*batifolement*». У жодному словнику немає цього слова. Проте є слово «*batifolage*» – дуркування, забавлянка – що походить від дієслова «*batifoler*». Для утворення власного архаїзму, автор здійснює заміну суфіксу: «*Ulenspiegel sera grand docteur en joyeux propos et batifolements de jeunesse*» [4, с. 10]. «*Уленшпігель буде великим майстром на веселі жарти-бальяндраси та юнацькі витівки*» [1, с. 25], (БАЛЯНДРАСИ, ів, мн., розм. Пусті, веселі розповіді, розмови про щось незначне, несерйозне). «*Уленшпігель буде великий майстер на веселі жарти й дитячі пустощі*» [2, с. 10].

Серед авторських архаїзмів Де Костера простежуємо ще й модель словотвору N → N, у якій письменник також послуговується суфіксацією. Розглянемо більш детально, яким же чином перекладачі відтворюють ключову особливість історичного роману Ш. Де Костера – його **авторські архаїзми**, які надають ще більшої історичної стилізації оригіналу: – «*Et les bonshommes lui baillaient florins, deniers et patards, sans chicherie*» [4, с. 199], де «*chicherie*» утворене від «*chicheté*» («жадібність» за Словником середньофранцузької мови) через субституцію суфікса, бо суфікс **-erie** часто вживається на позначення негативних якостей [7, с. 204]. «*І протаски, не шкодуючи, давали їй флорини, деньє, патари*» [1, с. 200], «*І добрі люди, не шкодуючи, кидали їй флорини, деньє і патари*» [2, с. 160]. Обоє перекладачів однаково відтворили у перекладі авторський архаїзм, тобто вони передали значення, закладене автором у це слово, застосували замість іменника *дісприслівник*, проте експресивне забарвлення та негативну конотацію слова їм не вдалося передати.

Tintinablement. «*Il y entendit un joyeux tintinablement de monnaie*». [4, с. 260] (*tintinnablement*, subst. masc., littér. Tintement argentin produit par des grelots, des clochettes, des objets qui tintinnabulent. –

1reattest. 1912 id.; de tintinnabuler, suff. -ment). Походить від «tintinnabule» – дзвоник, брязкало. «... і почув там веселий брязкіт грошей» [2, с. 216], «... і почув веселий дзенькіт грошей» [1, с. 270]. В обох випадках перекладачі застосовують підібрані синоніми до авторського архаїзму.

Guenaille. Слово утворене від «guenaud» (відьма, з нормандського діалекту «guener» – жебракувати) (courant chez Rabelais), і на зразок gueusaille (набрід – застаріле). Відповідно, при деривації, знову використаний пейоративний приносячий суфікс **-aille**, який ще й свідчить про збірність поняття. «*Les belîtres, mendiants, vagabonds et toute cette guenaille de vauriens oiseux traînant leur paresse par les chemins*» [4, с. 30]. «*Всілякі пройдисвіти, жебраки, волоцюги та цїлі зграї ледарів і гультяїв, що тинялися шляхами*» [1, с. 43]. «*Жебраки, бродяги, босяки і вся згряя всяких нероб, яка тиняється по великих шляхах*» [2, с. 27]. Перекладачі вдаються до компенсації, замінивши при

цьому авторський архаїзм на словосполучення чи описову перифразу.

Giflerie. «*Claes lui demanda ce que faisaient ses père et mère pendant cette giflerie*» [4, с. 4]. «*Клаас запитав у нього, що ж робили батько й мати, коли вона його лупцювала*» [1, с. 22]. «*Клаас поцікавився, що ж робили під час цієї бійки батько й мати*» [2, с. 8]. С. Сакидон здійснює заміну граматичної категорії (N → V), і так як і Т. Черторизька застосовує прийом узагальнення та розширення.

Висновки. З огляду на проаналізовані фрагменти оригіналу та перекладів можна зробити висновок, що доволі рідко авторський архаїзм оригіналу лишається архаїзмом у перекладі. І прагнення письменника передати за допомогою архаїчної лексики експресивне забарвлення оригіналу у перекладі окремих авторських архаїзмів не відображається, відповідно, втрачається значна частина експресії та конотації оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Де Костер Ш. Легенда про героїчні, веселі і славетні пригоди Уленшпігеля і Ламме Гудзака у Фландрії та інших країнах / Пер. з фр. С. Сакидон. – Київ: Дніпро, 1974. – 502 с.
2. Де Костер Ш. Легенда про героїчні, веселі й доблесні пригоди Тіля Уленшпігеля і Ламме Гудзака у Фландрії та інших країнах / Пер. з фр. Тетяна Черторизька. – Київ: Молодь, 1953. – 356 с.
3. Кремзикова С. Ю. Словотвір та дискурс: діяльнісні ситуації у старофранцузькій мові: [монографія]. – К.: Видав. Дім Дмитра Бурого, 2010. – 512 с.
4. De Coster Ch. La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs. – Bruxelles: Lacroix et Verboeckhoven, 1867. – 521 p.
5. Klinkenberg J.-M. Style et archaïsme dans «La Légende d'Ulenspiegel» de Charles De Coster. – Bruxelles: Académie royale de langue et de littérature française de Belgique, 1973. – 425p.
6. Lehmann A., Martin-Berthet F. Introduction à la lexicologie. – P.: Nathan, 2002.
7. Smouchtchynska I. Lexicologie française. – Kiev: Editions Dmitry Burago, 2015. – 600 p.
8. Sosset L.-L. Introduction à l'oeuvre de Charles de Coster. Reliure inconnue, 1937.

REFERENCES

1. De Coster Ch. The Legend of the Heroic, Fun and Glorious Adventures of Ulenspiegel and Lamme Goedzak in the Land of Flanders and Other Countries / Translated from French by S. Sakydon. – Kiev: Dnipro, 1974. – 502 p.
2. De Coster Ch. The Legend of the Heroic, Fun, and Valiant Adventures of Tyl Ulenspiegel and Lamme Goedzak in Flanders and Other Countries / Translated from French by Tatiana Chertoryzhska. – Kiev: Youth, 1953. – 356 p.
3. Kremzikova S. Yu. Word Formation and Discourse: Activity Situations in Old French: [monograph]. – K.: Publishing house of Dmitry Burago, 2010. – 512 p.
4. De Coster Ch. The Legend and the Heroic, Joyful and Glorious Adventures of Ulenspiegel and Lamme Goedzak in the Land of Flanders and elsewhere. – Brussels: Lacroix and Verboeckhoven, 1867. – 521 p.
5. Klinkenberg J.-M. Style and Archaism in «The Legend of Ulenspiegel» by Charles De Coster. – Brussels: Royal Academy of French Language and Literature of Belgium, 1973. – 425p.
6. Lehmann A., Martin-Berthet F. Introduction to lexicology. – P.: Nathan, 2002.
7. Smouchtchynska I. French lexicology. – Kiev: Editions Dmitry Burago, 2015. – 600 p.
8. Sosset L.-L. Introduction to the work of Charles de Coster. Unknown binding, 1937.

The semantics of author's archaisms in Ch. de Coster's novel «The Legend of Ulenspiegel» and its restitution in translation K. O. Humenna

Abstract. The article is devoted to the study of the historical francophone novel's vocabulary. The supplemented classification of obsolete vocabulary is presented, taking into account the emphasizing in the work of a layer of author's archaisms. The ways of creation of such archaisms, their semantic features are analyzed. Particular attention is paid to the techniques of reproduction of the features of a distant and stylized original in the language of translation, tracing certain differences in the two translations into the Ukrainian language of the same novel.

Keywords: historical francophone novel, historical stylization, obsolete vocabulary, translation, author's archaisms.

Синергетические особенности саморазвития противоречий в когниции

А. В. Клименюк, А. А. Калита

Международный университет финансов; Национальный технический университет Украины «КПИ им. Игоря Сикорского»
Corresponding author. E-mail: kalitanewadd@gmail.com

Paper received 23.03.20; Accepted for publication 12.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-08>

Аннотация. В статье с использованием ряда теоретико-гипотетических и концептуально-методологических разработок авторами основных положений энергетической теории речи с позиций классической философии рассматривается новый подход к комплексному анализу синергетических особенностей механизма саморазвития противоречий в когниции. Представлена трехмерная обобщенная модель мегасистемы полилектического взаимодействия противоречий, с выделением входящих в нее надсистемы, системы и подсистемы. Авторами разработана методология комплексного моделирования процессов саморазвития систем противоречий по трем основным схемам: линейной (одномерной), плоскостной (двумерной) и пространственной (трехмерной). Для каждой схемы предложен унифицированный комплекс моделей, позволяющий описывать особенности взаимосвязи и взаимодействия противоположностей в рамках каждой из трех схем саморазвития противоречий на основе системного (системная модель) и кибернетического знания (модель черного ящика). Показано, что энергетический подход к рассмотрению синергетических особенностей механизма саморазвития противоречий в когниции может стать одним из наиболее продуктивных направлений поиска нового междисциплинарного знания о феноменах речемышления и мышледействия человека.

Ключевые слова: энергетика речи, когниция, саморазвитие противоречий, методология исследования, междисциплинарное рассмотрение, системные и кибернетические модели.

Механизм разрешения диалектических противоречий, как и многое в когнитивистике, также не является простым для его осознания. В общих чертах, из философии известно, что развитие всего окружающего нас в этом мире происходит именно благодаря неразрывной взаимосвязи и взаимодействию противоположных начал в каждой сущей в нем вещи или явлении.

Современная когнитивистика, постепенно впитывая в себя необходимые ей методологические основы системного, синергетического и кибернетического подходов, до настоящего времени не уделила, на наш взгляд, достаточного внимания обоснованию философско-методологического подхода к научному рассмотрению синергетических особенностей механизма саморазвития противоречий в когниции.

Однако актуальность решения данного вопроса высока и связана, прежде всего, с тем, что, отсутствие объективного описания этого уникального механизма, заложенного природой в основу человеческого восприятия реальности, мышления и памяти, в значительной степени осложняет приращение нового когнитивного знания.

Поэтому целью проведенного нами теоретического поиска была разработка концептуальной философско-методологической основы нового понимания синергетических особенностей реального саморазвития противоречий в когниции.

В пропедевтических целях напомним здесь сущность трех основных законов диалектики: 1 – *единство и борьба противоположностей*, 2 – *взаимный переход количественных и качественных изменений*, 3 – *отрицания отрицания (двойное отрицание)*.

Ранее [1, с. 127-146] мы подробно рассмотрели то, каким образом в завершении каждого цикла эволюционного развития любой сложной открытой системы возникает определенный скачок, свидетельствующий о переходе ее количественного потенциала в качественный, обеспечивающий возможность зарождения нового цикла развития. Акцентировали внимание на особенностях диалектического взаимодействия и взаимосвязи двух противоречивых конкурирующих между

собой исходных начал (противоречий), взаимодействия которых играют роль движущих сил развития реально существующих систем. Указывали и на то, что в силу существования обратной связи разрешение возникающих в системе горизонтальных и вертикальных противоречий имеет неизбежно компенсационно-оптимизационную направленность и приводит к их определенной переструктуризации, результатом которой становится формирование нового концептуального ядра их взаимодействия.

Обратимся теперь к более глубинной сущности противоречий, в силу которой после достижения *когнитивной системой индивида* (или отдельно рассматриваемым когнитивным саморазвивающимся процессом) в конце каждого цикла своего развития точек разрыва диалектической спирали (см. [1, с. 139-144]), противоречия обостряются до такой степени, при которой противоположности, как гласит диалектика, способны перерастать друг в друга. Однако, образно говоря, это явление не следует понимать как простую смену полярности противоположностей. Оно значительно сложнее: при таком переходе противоречия как диалектические противоположности приобретают новые, ранее не присущие им и возникающие лишь в результате прохождения системой предыдущего цикла своего развития, свойства.

Само по себе это явление диалектически естественно, поскольку в процессе развития любой системы энергетически мощные элементы конкурирующей противоположности неизбежно захватываются [2, с. 148-160] доминирующей противоположностью и, трансформируя соответствующим образом её структуру, порождают новое ее качество. Более того, третий закон диалектики дает основания утверждать, что процесс взаимного перехода противоположностей должен брать свое начало в середине каждого цикла развития любой естественной системы или процесса. Поэтому только после прохождения системой этой точки и следует начинать экстраполяционные научные прогнозы продолжения её развития в целом. В таких прогнозах появляется возможность научного предсказания одной

из двух форм поведения системы: ее дальнейшее восходящее развитие или нисходящее, т.е. процесс ее последующей деградации.

В случае восходящего саморазвития систем, противоположности, движущие их развитие на следующем цикле, принято называть противоречиями более высокого уровня. Обычно в кибернетике ведут речь о трех уровнях противоречий, присущих подсистемам, системам и надсистемам, реально наблюдаемым в природе и технике.

Отметим при этом, что понимание механизма и неизбежности взаимоперехода противоположностей особенно важно при разработке кибернетических моделей саморазвития социальных систем и различных систем безопасности, в том числе информационной.

Для дальнейшего рассмотрения специфики взаимодействия и взаимосвязи противоречий как борьбы противоположностей в когнитивной системе психической сферы человека обратимся к модели рис. 1.

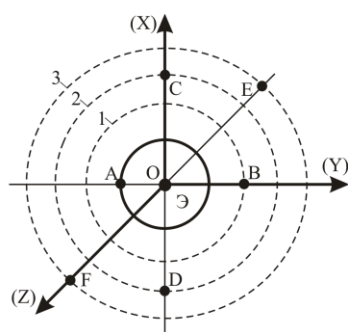

Рис. 1. Трехмерная модель полилектического взаимодействия противоречий в когниции

Обратим внимание, прежде всего, на то, что точками А, В, С, D и F на модели обозначены концепты-противоречий трехуровневой мегасистемы, движущей силой синергетического саморазвития которой являются их стохастические взаимодействия.

Важно также напомнить, что в монографии [1, с. 205-234] нами рассмотрены особенности структурной организации различных по своей природе концептов, в силу которой концепт без наличия аконцепта существовать в сознании и памяти человека не может. А отсюда вытекает, что для воспроизведения смысла любого концепта мозг человека вынужден практически одновременно разрешить значительное количество противоречий, связанных в сознании с зафиксированными его памятью противоположными свойствами, характеристиками, отношениями аконцепта.

Иными словами, его мозг должен работать в режиме *полилектического мышления* [там же, с.147-167]. Таким образом, благодаря двум исходным концептам-противоположностям зарождаются все их последующие пары, противоречиво (диалектически) взаимодействующие на всех уровнях систем, в рамках которых мозг человека решает возникшую проблему.

Кроме того, поскольку любую систему более высокого уровня по отношению к рассматриваемой непосредственно можно считать окружающей средой, то далее мы будем различать два вида противоречий: *внутренние*, возникающие между элементами системы (например, между А и В) и *внешними*, имеющими место между системой и окружающей средой или системой более высокого иерархического уровня.

Приведенная на рис. 1 пространственная модель взаимодействующих противоречий построена нами в декартовых координатах XYZ. Уровни систем, на которых проявляется действие противоречий, обозначены на ней следующим образом: 1 – подсистема, 2 – система, 3 – надсистема. Модель включает три схемы взаимодействия противоречий: линейную (одномерную), плоскостную (двумерную) и объемную (трехмерную).

Линейная схема возникновения и взаимодействия противоречий между противоположными концептами-противоположностями А и В, имеющих место в подсистеме 1, изображена на модели соответствующей прямой АВ.

Двухмерное взаимодействие четырех концептов-противоречий, развивающееся в подсистеме 1 и системе 2, происходит в плоскости, образованной пересекающимися прямыми АВ и CD.

Объемное (трехмерное) взаимодействие шести концептов-противоречий, накопившихся в подсистеме 1, системе 2 и надсистеме 3, разворачивается в пространстве, образованном пересечением проходящих через точку О прямых АВ, CD и EF. Под сферой Э, сечение которой изображено окружностью в центре модели, мы подразумеваем сферу экзистенциального бытия человека, связанную с его бессознательным началом и эмоциональным мышлением (см. подробно [1, с. 205-212; 3]). Отметим, что именно в этой сфере память хранит практически необъятное множество концептов-прототипов, без энергии которых протекание процессов когнитивного взаимодействия противоречий было бы нереальным.

Остановимся кратко на природе самих противоречий, взаимодействующих и противоположающихся обычно в когнитивных процессах человека в процессах формирования его реакции на вызовы окружающего мира, принятия решений и коммуникации. На графической модели рис. 1 они отображаются точками абстрактных концептов-противоречий или концептов-противоположностей, которые могут иметь любое смыслодержательное насыщение и весьма различную природу их порождения.

Каждому индивиду часто приходится решать противоречия, возникающие в реальной действительности между: трудом и капиталом, духовной потребностью и физической возможностью, совестью и незаконной выгодой, физическим комфортом и его стоимостью, соблазном и опасностью, затратами времени и получаемым результатом, сиюминутной выгодой и долгосрочной стратегией, эмоциями и требованиями к общественному поведению, проступком и наказанием, модным и рациональным, вкусным и полезным, душевным комфортом и риском, социально значимым поступком и репутацией и т.п. Вполне понятно, что в результате возникновения многих проблем он вынужден иметь дело с парами противоречий, имеющими как сугубо физическую или духовную, так и комплексную природу.

Простые концепты-прототипы, на основе которых в психике индивида развиваются все когнитивные процессы, также, могут быть различны по своей природе (тактильный, звуковой, обонятельный, зрительный, вкусовой). При этом не следует забывать, что в памяти

человека они сохраняются чаще всего в комплексных формах: цвето-музыкальной, тактильно-зрительной, звуко-запаховой, тактильно-запаховой, эмоционально-инстинктивно-двигательной, эмоционально-звуковой, зрительно-запахово-вкусовой и пр. Известно также, что образование таких их комплексов в когниции каждого человека сугубо индивидуально.

Кроме этого, экспериментально надежно доказано, что реализация когнитивных процессов основана на синергетическом взаимодействии трех видов энергии: электрической, химической и электрохимической. Осмыслив это, мы получаем основание говорить как о смыслодержательном, так и об энергетическом синергизме концептов-противоречий, выступающих в роли движущих сил всех когнитивных явлений.

Напомним и то, что изображенная на рис. 1 модель взаимодействия противоречий носит явно выраженный *полилектических* характер.

Таким образом, мы приходим к тому, что рассматривая нами, открытая система саморазвития противоречий имеет *синергетическую* природу, а происходящие в ней процессы движимы, как минимум, тремя видами энергии. Наличие же взаимообратных связей между элементами надсистемы 3, элементами системы 2 и элементами подсистемы 1, свидетельствует в пользу необходимости дополнительного описания особенностей управления саморазвитием системы противоречий с позиций ее *кибернетической* сущности.

Говоря языком современной науки, мы имеем дело со сложной открытой *синерго-кибернетической когнитивной системой диалектических противоречий*, решение которых осуществляется на основе *полилектического* мышления индивида.

С методологической точки зрения для полного описания такой системы необходимо, как минимум, смоделировать схему взаимодействия входящих в нее элементов, зная функцию и механизм функционирования, изобразить структуру самой системы и сформировать ее кибернетическую модель. Учитывая это, обратимся сначала к рис. 2.

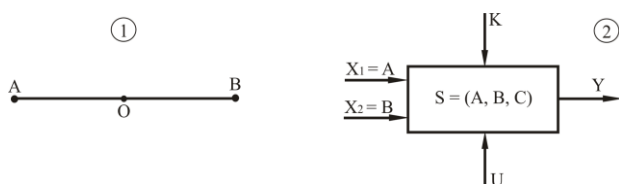

Рис. 2. Модели саморазвития системы противоречий по линейной схеме: 1 – схема взаимодействия, 2 – модель черного ящика

На рисунке представлена самая простая (элементарная) линейная схема диалектического взаимодействия противоречий. Для ее формирования исследователю достаточно определить два главных противоречия движущих развитие системы и абстрагироваться от остальных второстепенных, а, следовательно, энергетически менее значимых.

Целью или функцией такой системы всегда будет оптимизация результата взаимодействия противоречий, т.е. оптимизация саморазвития системы в целом.

Подходя к проблеме традиционно, исследователь в большинстве случаев ищет компромиссное решение при разумном доминировании одного из двух противоречий. Для этого он использует управляющее воздей-

ствие (U), направленное на компенсацию влияния возмущений или возмущающих воздействий (K), поступающих в систему из внешней среды и возникающих внутри самой системы. Недостаточно квалифицированные исследователи часто пытаются искать решение проблемы путем сведения противоречий в точку O, обозначающую середину их воображаемой оси. Проще говоря, ищут «золотую середину», забывая о том, что именно в этой точке противоречия компенсируют друг друга, и развитие системы прекращается из-за отсутствия движущих сил. От такой ошибки предостерегал великий Гёте, говоривший, что в окрестности этой точки исследователь не найдет оптимального решения, а неизбежно столкнется с новой еще более сложной проблемой. И будет вынужден рассматривать вариант плоскостного саморазвития системы противоречий, смоделированный нами ниже на рис. 3.

По случаю напомним здесь, что, во-первых, рассматриваемое нами саморазвитие противоречий является процессом, т.е. изменением чего-либо во времени. Во-вторых, изменению в процессах могут подлежать состояния, структуры, формы, содержания, положение в пространстве и т.п. Поэтому, для графической интерпретации процесса как одной из форм движения необходимо отразить изменение его состояний во времени и модельном (одномерном, двухмерном, трехмерном) пространстве. В этом плане даже элементарная линейная (одномерная) схема взаимодействия концептов-противоречий дает возможность отражения на ней качественной картины состояния системы в виде точки на оси АВ. Тогда, расположив по вертикали необходимое количество изоморфных осей с шагом, символизирующим интервалы времени, и нанеся на каждую точку состояния системы, мы получим качественную картину процесса саморазвития и соответствующую количественную временную оценку, динамики смен его состояний.

На рис. 2 изображена также кибернетическая модель черного ящика когнитивной системы взаимодействия противоречий. Входами системы X_1 и X_2 служат смыслодержания концептов-противоречий А и В соответственно. Кроме того в систему из внешней среды поступают возмущения К. Управляющим воздействием U на поведение системы служит цель ее саморазвития. Выход системы Y представляет оптимальный результат когниции, полученный под влиянием управляющего воздействия U, подавившего поступающие в систему возмущения. Структура системы как определенное множество обозначена на прямоугольнике стандартной модели черного ящика общей формулой $S = (A, B, C)$, где А-совокупность ее элементов, В – их свойства, С – связи и отношения между ними.

Мы рассмотрели наиболее простую ситуацию, в которой исследователь анализирует картину взаимосвязи и взаимодействия всего лишь двух противоречий. Но простой можно назвать лишь целевую ситуацию рассмотрения, в то время как механизм когниции не так прост, поскольку структура-аттрактор ее саморазвития, как показано выше, формируется по законам синергетики. А это означает, что с момента зарождения в психике индивида процесс взаимодействия противоречий проходит стадию хаоса первой точки бифуркации, параллельно с которой разворачивается полная картина

полифуркации и нивелирования более слабых альтернатив развития системы, подавляемых одномоментно энергией уже зародившейся в первой точке бифуркации доминирующего направления ее саморазвития. В свою очередь, максимально абстрагированная цель когниции, игнорируя или подавляя возмущения, приходящие из высших в её иерархий систем, обеспечивает высокую однозначность результата поиска оптимального пути саморазвития самой когнитивной системы.

В силу этого, в практике наиболее простые и надежные решения кибернетической задачи управления процессами в механических системах часто находятся именно по линейной схеме взаимодействия возникающих в них противоречий. Эффективность решения по этой схеме проблемы оптимизации взаимодействия внутренних противоречий наглядно демонстрирует широко известный принцип работы регулятор Уатта, к условиям реализации которого явно причастен второй закон диалектики.

Рассмотрим теперь приведенные на рис. 3 синергетическую (1), системную (2) и кибернетическую (3) модели саморазвития противоречий по плоскостной (двухмерной) схеме.

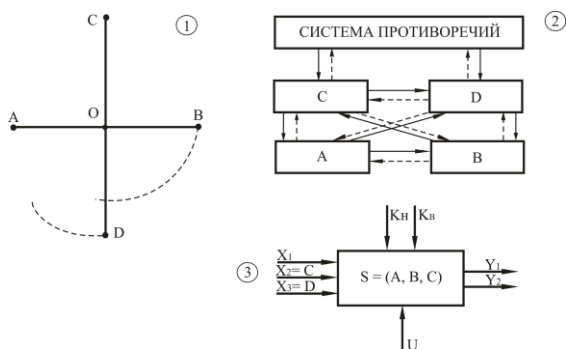

Рис. 3. Модели саморазвития системы противоречий по плоскостной схеме: 1 – схема взаимодействия, 2 – структура, 3 – модель черного ящика

Синергетическая модель (1) саморазвития противоречий, как одна из моделей для описания особенности когнитивного поведения индивида, ищущего решение проблемы оптимизации их функционирования в определенной системе, характеризуется, прежде всего, возможностью выработки результата в двумерном пространстве взаимодействия и взаимосвязи четырех значимых противоречий. Подчеркнув, что данная модель воспроизводит фрагмент представленного на рис. 1 более полного образа, напомним, что взаимодействие противоречий АВ развивается на уровне когнитивной подсистемы, а противоречий CD – на уровне системы. В силу этого мы вольны рассматривать их взаимодействие в рамках вновь созданной автономной двухуровневой системы, структура которой представлена на рис. 3 моделью 2.

Эта модель построена в соответствии с требованиями методологии системного подхода: элементы, связи и отношения между ними. На ней отражены все потенциально возможные связи между элементами системы. Прямые связи изображены сплошными стрелками, а обратные пунктирными.

Под *прямыми связями* подразумеваются воздействия или управляющие сигналы, поступающие от функцио-

нально и иерархически более значимого элемента системы к менее значимому.

Под *обратными связями* понимаются сигналы или информация об изменении состояния нижестоящего элемента системы в ответ на управляющий сигнал или воздействие.

Двухуровневая система имеет и два соответствующих уровня управления. В силу этого любое управленческое воздействие системы, порождаемое ее целью, по первому закону диалектики не может, передаваться напрямую к элементу А, минуя элемент С, равно как оно не может передаваться к элементу В, минуя элемент С.

Мы уже упоминали о наличии в системах, так называемых, горизонтальных и вертикальных противоречий. При этом уточняли, что *горизонтальными* следует считать противоречия, возникающие между двумя элементами системы, входящими в их морфологическое множество на одном и том же иерархическом уровне.

Вертикальные противоречия способны развиваться между элементами различных иерархических уровней системы. Поэтому на схеме 1 рис. 3 как противоречия между элементами А и В, так и противоречия между элементами С и D являются горизонтальными. В свою очередь, противоречия между элементами С и А, С и В, D и А, D и В следует рассматривать как вертикальные. Обычно оказывается, что вертикальные противоречия более остры, а их разрешение всегда сложнее, чем горизонтальных. Это объясняется тем, что двухуровневая система (см. схему 2 на рис.3) имеет три автономных центра управления: цель системы (верхний уровень), центр управления элементами системы противоречий С и D (средний уровень) и центр управления подсистемой противоречий А и В (нижний уровень). С этим и связаны известные трудности практической оптимизации управления социальными и экономическими системами.

Сложнее, чем в случаях саморазвития линейных противоречий, оказывается также кибернетическая модель плоскостной (двухмерной) системы противоречий (см. модель 3 на рис. 3). Во-первых, черный ящик, моделирующий такую систему, может иметь три и более входа (X). Во-вторых, поступающие в нее возмущения могут быть как наружными (K_n), по отношению к ней, так и внутренними (K_b). В-третьих, наличие трех центров управления и четырех концептов-противоречий делает поведение системы непредсказуемым. В-четвертых, черный ящик модели системы имеет два выхода: первый (Y_1) представляет собой реакцию системы в ответ на возмущения K_n , поступающие из окружающей ее среды, второй (Y_2) содержит решение доминирующего противоречия, возникающего между элементами системы. Напомним, что когнитивная система человека решает подобные проблемы в режиме полилектического мышления, компьютерная имитация возможных результатов которого может потребовать значительных затрат времени.

Для завершения рассмотрения когнитивного механизма синергетического взаимодействия противоречий, обратимся к рис. 4.

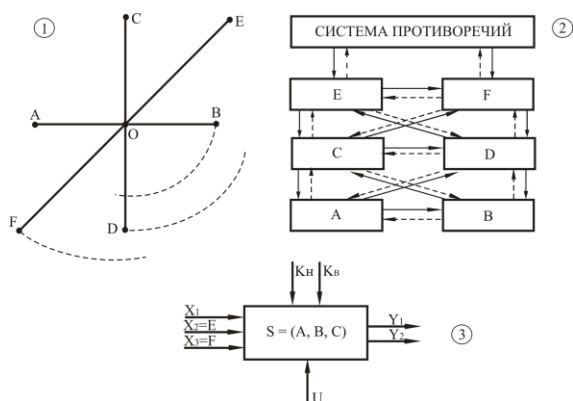

Рис. 4. Модели саморазвития системы противоречий по объемной схеме: 1 – схема взаимодействия, 2 – структура, 3 – модель черного ящика

Изображенная на нем схема (1) иллюстрирует пример пространственного взаимодействия трех пар противоречий, возникших на разных иерархических уровнях их гиперсистемы: в надсистеме (E и F), системе (C и D) и подсистеме (A и B). Таким образом, она отражает потенциальную возможность одновременного взаимодействия в системе трех осей противоречий.

Остановимся на сущности способных возникнуть в ней противоречий, обратившись к графическому образу рис. 4. На нем изображена гиперсистема, внутри которой на фоне саморазвития трех пар горизонтальных противоречий могут возникать более двадцати вертикальных противоречий, концепты-смыслы которых неизбежно будут иметь абсолютно различную природу своего порождения. И, тем не менее, когнитивный механизм пространственного (трехмерного) взаимодействия и саморазвития противоречий в рассматриваемой системе (гиперсистеме) будет идентичен механизму их поведения в рассмотренных выше плоскостных (двумерных) системах.

Подобным образом принципиального отличия, по сравнению с предыдущим случаем, не заметим мы и в кибернетической модели черного ящика (см. модель 3 на рис. 4). Отметим лишь, что ориентируясь на цель рассмотрения когнитивной системы исследователь волен добавить к входам черного ящика $X_4 = C$ и $X_5 = D$ или $X_6 = A$ и $X_7 = B$ в зависимости от того, на каком уровне системы противоречий он намерен искать их решение. Естественным тогда будет и приращение количества выходов черного ящика.

Обобщая изложенное, мы получаем возможность говорить о следующем.

Независимо от количества противоречий, одновременно охватываемых мозгом человека, их информационная обработка и принятие решения производится исключительно в режиме полилектического мышления на основе единого когнитивно-синергетического механизма.

Режим полилектического разрешения противоречий доступен мозгу человека именно в силу энергетической природы мышления, результаты которого сознание способно вербализовать только в логико-диалектической форме.

Психофизиологическую по своей природе систему разрешения противоречий в когниции человека, с научной точки зрения, следует рассматривать как типичную сложную открытую нелинейную синерго-кибернетическую систему взаимодействия диалектических противоречий, саморазвитие которой происходит по законам энергетического хаоса.

Проведенное в объеме статьи философско-методологическое рассмотрение синергетических особенностей механизма саморазвития противоречий в когниции показало, что одним из продуктивных направлений поиска нового междисциплинарного знания о феноменах речемышления и мышледействия человека следует считать энергетический подход.

ЛИТЕРАТУРА

1. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция: монография. Тернополь: Підручники і посібники, 2010. 304 с.
2. Клименюк О.В. Методологія і методи наукового дослідження. Київ: «Милениум», 2005. 186 с.
3. Kalyta A.A., Klymenyuk O.V. Methodological potential of the cognitive model of the person's spiritual being pyramid // Cognition, communication, discourse. 2019. № 18. Pp. 46–59. <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/> DOI: 10.26565/2218-2926-2019-18-04.

REFERENCES

1. Klymenyuk, A.V. Knowledge, learning, cognition. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky Publ., 2010. 304 p.
2. Klymenyuk, O.V. Methodology and methods of a scientific research. Kyiv: Millenium, 2005. 186 p.

Synergetic features of contradictions' self-development in cognition

A. Klymenyuk, A. Kalyta

Abstract. In the paper, the authors of the main stipulations of speech energetics theory offer a new approach to a comprehensive analysis of synergetic features of contradictions' self-development mechanism in cognition which is advanced on the basis of a number of theoretical-and-hypothetical as well as conceptual methodological research and is viewed from the standpoint of classical philosophy. The paper presents a three-dimensional generalized model of the megasystem of polylectic interaction of contradictions, comprising its super-systems, systems and subsystems. The authors developed the methodology for complex modeling of contradictions systems' self-developing processes according to the three main schemes: linear (one-dimensional), plane (two-dimensional) and spatial (three-dimensional). A unified complex of models for each scheme is offered in the paper. This complex allows a researcher to describe the features of the relationship and interaction of the opposites within each of the three schemes of contradictions' self-development on the grounds of systemic (a systemic model) and cybernetic (the black box model) knowledge. It is shown in the article that the energetic approach to the study of synergetic features of contradictions' self-development mechanism in cognition can become one of the most productive directions in search of the new interdisciplinary knowledge about the human's speaking-and-thinking and thinking-and-acting phenomena.

Keywords: speech energetics, cognition, self-development of contradictions, research methodology, interdisciplinary study, systemic and cybernetic models.

Авантюризм: тезаурус метанаукового поняття

Л. М. Кулакевич

Український державний хіміко-технологічний університет, Дніпро, Україна
Corresponding author. E-mail: leda4a@gmail.com

Paper received 29.02.20; Accepted for publication 18.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-09>

Анотація. Проаналізовано семантику слова «авантюризм» як метанаукового поняття (психологічного, філософського, політичного, соціокультурного). Досліджено пригодницьку прозу, фільми та критичні твори про них. У результаті визначено, що термін «авантюризм» використовується у двох значеннях. По-перше, авантюризм – це схильність до нечесних, сумнівних справ з метою наживи, кар'єри, зміни соціального статусу, те саме, що шахрайство, обман. По-друге, авантюризм – це природна схильність людини до ризикових, небезпечних для життя учинків, щоб отримати стрес, адреналінозалежність. У цьому сенсі авантюрний герой з адреналіновою залежністю дуже близький до героя пригодницького роману. Тож термін «авантюрно-пригодницький роман» був не випадковим, хоча було б логічніше говорити про адреналіново-пригодницький роман.

Ключові слова: авантюрно-пригодницький жанр, пригоди, авантюризм, герой-авантюрист

Вступ. У більшості тлумачних словників зазначається, що авантюрист – це шукач пригод, пройдисвіт, аферист, людина, схильна до авантур (від. фр. *aventurier* – шукач пригод). Авантюристами називають леді Гамільтон, княжну Тараканову, Мату Харі, Софію Бловштейн (легендарну злодійку, відому під прізвиськом «Сонька Золота Ручка»). Як бачимо, через таке широке й узагальнене визначення на одній «лаві» опиняються як звичайна жінка, що вдало одружилася і мала престижного коханця, самозванка, шпionка, так і геніальна злодійка. Отже, уточнення семантики понять «авантюра», «авантюрний», «авантюрист» є актуальним завданням.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є наукові праці з галузі психології, філософії, літературознавства, у яких так чи інакше осмислюються поняття «авантюра», «авантюрний», «авантюрист». У дослідженні використовуємо аналітичний, рецептивний методи.

Формулювання мети й завдань статті. Метою дослідження є уточнення змісту термінів «авантюра», «авантюрний», «авантюрист» як літературознавчих понять.

Результати дослідження. Слово авантюрист у різних варіаціях (авантюре, авантюер, авантюрист, авантурист, авантурник) поширилося на східно-європейських теренах ще у XVIII ст. і використовувалося у двох значеннях: 1) шукач пригод, бурлака, пройдисвіт; 2) волонтер, що служив без жалування при французьких королях. У сучасних тлумачних словниках термін авантюра (фр. *aventure* – пригода) потрактовується як ризикована і сумнівна справа, із корисливими, безчесними намірами, діяння, пов'язані з обманом, шахраюванням. Відповідно авантюризм означається як поведінка, діяльність, що характеризується ризикованими вчинками з метою досягнення легкого успіху, вигоди. На думку науковців, початково слова авантюра, авантюрний не мали аморального нашарування. Так, у середньовічних лицарських романах, поезіях авантюри – це небезпечні пригоди і подвиги благородного лицаря. Авантюри посилає лицарю небо, аби перевірити, чи вартий він честі належати до лицарського стану, вони мають примножити славу і морально-соціальну цінність героя, є випробуваннями його чеснот. Тому, попри всі

обставини, лицар повинен суворо дотримуватися кодексу лицарської поведінки. Авантюрою називався також фрагмент твору, у якому йдеться про поєдинок [1, 71], а також історія про певну авантюру загалом [7, 5].

Очевидно, слово набуло негативного забарвлення у зв'язку з діяльністю авантюрерів – членів найманої дружини в середні віки, які за плату виконували доручення багатих феодалів, брали участь у військових походах союзників. Та коли не було війни, авантюрери жили за рахунок пограбувань і поборів з мирного населення. Авантюрерами зазвичай ставали молодші сини в родині, адже через практику майорату батьківський спадок повністю залишався найстаршому синові. У середині та наприкінці XVII ст. в Європі авантюристами називали піратів, флібустьєрів (членів «берегового братства»). З часом на європейських теренах авантюристами називають всіх безпринципних осіб, які займалися сумнівними операціями і свідомо моделювали ситуації, у яких можна мати певний зиск, а також негідників і злочинців. Авантюристи зазвичай мали нестворені джерела доходів, часто подорожували, приписували собі аристократичне чи екзотичне походження, натякали про стосунки до важливих державних таємниць, через що підозрювалися у шпionажі. Нині дослідження авантюристості відбувається в різних аспектах (психологічному, філософському, політичному, соціокультурному), що дає підстави вважати його метанауковим поняттям. Вагомим внеском у розуміння авантюризму стали здобутки психології.

Сучасні фахівці з психопатології пояснюють авантюризм як схильність до ризикованих, сумнівних заходів, пригод, умотивована потребою в чуттєвому розмаїтті, яскравих враженнях, гострих відчуттях, а нерідко у славі [4]. Психологи називають таких осіб емоційними / адреналіновими наркоманами. В. Жмуров розглядає авантюризм як ознаку психічного інфантилізму, адже авантюри, зазвичай небезпечні, нагадують поведінку дітей, яким подобаються збудливі «страшні» казки, оповіді про щось жаске, після благополучного завершення яких настає приємне розслаблення [4]. Науковець звертає увагу і на те, що авантюризм є особливістю психопатичних особистос-

тей, яких час від часу охоплює нестримна жага «пригод», «подій», «вражень», пошук нових джерел «адреналіну». Відповідно, на його думку, авантюризм є самопошкоджувальною поведінкою, доказом чого є трагічна доля відомих авантюристів. Психолог В.В. Бельський вважає, що люди адреналінового типу мають так зване «тунельне бачення»: такі особи, прямуючи до мети, не помічають нічого навколо себе. Вони йдуть напролом, оскільки це найкоротший і найшвидший шлях до їхньої мети [3]. Сучасні науковці-психологи обґрунтували причини певного стилю поведінки людини: фізіологічна потреба отримати задоволення від викиду адреналіну: у стресових ситуаціях, коли людина стає напруженою і відчуває страх, в її організмі виробляється гормон «гормон страху», під дією якого піднімається тиск, розширюються судини мозку, загострюються відчуття і реакції, пришвидшується процес мислення й оброблення інформації; потім настає відчуття приємного розслаблення, зіставного з розслабленням після приймання наркотиків чи алкоголю. Така мобілізація організму є умовою його виживання в небезпеці, однак для деяких людей потреба у періодичних викидах адреналіну закріплюється на фізіологічному рівні. Для адреналінозалежних людей / адреналіноліків / адреналіників регулярні викиди вказаного гормону є життєво необхідними. Оскільки сучасна людина проводить значну частину свого життя в колі робота – дім, вона усунута від природних чинників для викиду адреналіну (наприклад, полювання, втеча від звіра чи ворога, виснажливі фізичні навантаження тощо). Відповідно адреналінозалежна особа починає свідомо шукати стресові ситуації: на примітивному рівні вона провокує сутички, чинить злочини, на культурному – обирає екстремальні види спорту, професійної діяльності: альпінізм, бейс-джампінг, рафтинг, риферинг, стритрейсинг, серфінг, скай-дайвінг, сноубординг, фрірайд тощо.

Отже, авантюризм – це насамперед тип поведінки. Вікінги, рицарі, пірати, дуелянти – всі вони прагнули гострих відчуттів аби отримати черговий викид адреналіну, що відбувається в момент небезпеки. Нині авантюризм став поведінковою моделлю, і навіть брендом, що чи не найяскравіше оприявлено кіно, індустрією екстремального дозвілля для добропорядних громадян (наприклад, бейсджампінг, роупджампінг, авантурні гонки, авантурний туризм, наприклад, із плаванням у водоймі з акулами чи пірнанням у басейні Диявола, розміщеному на краю африканського водоспаду Вікторія). Однак відкриття такої генетичної сутності деяких людей все ж належить письменникам. Так, уже в загальновідомих зразках авантурної прози XIX–XX ст. («Мадмуазель де Мопен» Теофіля Готье, «Походеньки аванюриста Гуго фон Хабеніхта» Мора Йокаї, «Зізнання аванюриста Фелікса Круля» Томаса Манна) аванюризм оприявлено як іманентну сутність деяких людей, для яких зовнішні обставини стали лише спусковим механізмом реалізації певного типу поведінки і вчинків. Адреналінозалежність виявляється ще в дитинстві через схильність до небезпечних «подвигів»-розваг, наприклад, ходіння взимку по тонкому льоду річки чи озера, балансування на краю даху чи прірви. Художньою

ілюстрацією цієї тези може бути поведінка героя повісті А. Чайковського «З татарської неволі»: Івась «<...> такий був відважний, що не боявся сам піти вночі на цвинтар, куди і старим людям ставало лячно. Не боявся піти сам у ліс, хоч там справді виводилися вовки і про це всі говорили»; «<...> був непосидючий і часом робив щось таке, за що його батько не раз його карав. Та він усе говорив: / – Козакові не боятися ні води, ні огню, ні смерті...» [11, 427].

Вагомим внеском у розуміння авантурності як соціокультурного явища є дослідження О. Строева. Аналізуючи аванюризм як соціальне явище епохи Просвітництва, він у вступі обмежує поняття «аванюрист», «рицар удачі» – це обов'язково розумний та освічений вихідець з низів чи бідний шляхтич [8, 6]. Аналізуючи франкомовні джерела, науковець уточнює зміст цього поняття: непересічна особа, що не має постійної роботи, не створює сім'ї і взагалі ні до чого не прив'язується; вона не стільки витримує удари долі, скільки притягує, шукає їх, для неї пригоди – шлях до успіху. Не заперечуючи девіантності такої поведінки, дослідник зазначає, що в аванюристі акумулюється енергія, яка не знаходить застосування в стабільному, незмінному суспільстві [8, 16].

Досліджуючи долю аванюристів епохи Просвітництва, науковець акцентує на неприпустимості отожднення шахрая й аванюриста – попри те, що останній також є шукачем пригод, однак, на противагу першому, він є зразком соціальної мобільності: «усвідомлення своєї культурної місії відрізняє аванюриста від пересічного крутія» [8, 27]. Аванюрист не уявляє своє життя без постійного ризику, він свідомо «відмовляється від повільного просування вгору, він перестрибує східці та сходові прольоти, він створює непередбачувану ситуацію, де він може все разом програти чи виграти» [8, 145]. Метафізичний сенс діяльності аванюриста влучно окреслено у філософській праці Г. Зиммеля: «Шукач пригод створює з безсистемності свого життя певну систему життя, якщо він шукає голі зовнішні випадковості, виходячи зі своєї внутрішньої необхідності, і уводить в неї ці випадковості, він лише робить макроскопічно зримим те, чим є сутнісна форма кожної “пригоди”» [5, 218]. Роздумуючи над місцем пригод у житті пересічної людини сучасний німецький філософ висновковує: «Ковзання нашого існування по шкалі, на якій кожна поділка визначена одночасно діями нашої сили і залежності від непроникних речей і сил, ця проблематика нашого стану у світі, яка в релігійному розумінні набуває статусу невирішуваного питання про свободу людини і Божественне призначення, – перетворює нас всіх у шукачів пригод» [5, 225]; «Ми – шукачі пригод на Землі, наше життя на кожному кроці сповнене напружень, які й складають пригону» [5, 226].

Спираючись на викладене, виокремлюємо такі поширені розуміння аванюриста:

– освічена і талановита особа, яка відмовляється від визначеного їй соціумом призначення (наприклад, бути монахом чи рицарем мальтійського ордену) і, маніпулюючи інформацією про суспільство, прагне здобути якомога привабливіше і соціально значиме

місце, здобути славу у певній сфері людської діяльності;

– шукач пригод, який через свій темперамент просто не здатний жити спокійним життям і тому діє навіть на шкоду самому собі;

– це модернізований в епоху Просвітництва крутії, аферист-інтелектуал;

– лиходій, крутії, банальний злочинець, людина, яка, випавши із пристойного суспільного прошарку у злочинний, не прагне повернутися до соціально схвалюваного життя, адже задоволена своїм новим станом як таким, що найбільше відповідає її внутрішнім потребам.

Як бачимо, при зовнішній схожості – порушення соціальних норм – авантюрист та аферист / крутії відрізняються своєю метою своїх афер: перший прагне посісти найбільш привабливе місце в суспільстві, здобути його захоплення і любов, у той час як другий навпаки існує поза суспільством, чинить зло із самої любові до зла. Якщо для авантюриста гроші, матеріальні цінності є лише засобом, то для крутії – метою.

Літературознавчий зміст авантюрного героя й авантюристичності одним із перших обґрунтував М. Бахтін на початку ХХ ст. Витоки авантюри він убачав у грецькому романі II–VI ст., що демонструє «високо і тонко розроблений тип авантюрного часу з усіма його особливостями та нюансами» [2, 12]. Науковець підкреслював, розробка авантюрного часу, техніка його використання в романі настільки повна, «що весь наступний розвиток суто авантюрного роману аж до наших днів нічого суттєвого до них не додав» [2, 12].

Характеризуючи авантюристичний час, теоретик літератури відводить провідну роль випадку, коли «нормальний і прагматично чи причинно осмислений хід подій переривається і дає місце для вторгнення чистий випадковості з її специфічною логікою» [2, 17]. Авантюристичний час виглядає як одночасності (випадковий збіг) і різночасності (випадковий розрив), все керується випадком: «Авантюристичний час випадку є специфічним часом втручання ірраціональних сил у людське життя; втручання долі («тюхе»), богів, демонів, магів-чарівників, у пізніх авантюристичних романах – романих лиходійів, які використовують як свою зброю випадкову одночасність і випадкову різночасність, «підстерігають», «вичікують», зринають «раптом / зненацька», і «якраз» [2, 20]. Для уточнення змісту поняття «авантюристичний жанр» важливою є запропонована М. Бахтіним класифікація античних романів. Науковець виокремив три жанрові різновиди давньогрецького роману: авантюристичний роман випробування, авантюристично- побутовий роман і біографічний (автобіографічний) роман (останній залишається поза межами нашого дослідження).

До категорії авантюристичного роману випробування М. Бахтін включив твори, в основі яких лежать випробування героїв на незмінність почуттів, на самототожність [2, 32], покликання, обраність, геніальність, на біологічне здоров'я і пристосованість до життя [2, 34]. Теоретик літератури вказав, що герої таких романів позбавлені ініціативи, з ними все тільки трапляється волею долі, всі їхні дії зводяться до

вимушеного руху в просторі (утеча, переслідування, пошуки), тобто зміни просторового місця. Основний корпус мотивів у романах випробування: зустріч – розлука / втрата – пошук – отримання. У кінці роману випробування відновлюється порушена випадком рівновага, усе повертається на свої місця, однак герої, незважаючи на всі перипетії, зберігають себе, залишаються самими собою. Згідно з класифікацією подій М. Епштейна, подія, що зазвичай стає зав'язкою в авантюристичному романі випробування належить до категорії пригод, адже в її центрі герой опинився проти власної волі. За такими ознаками бахтінський авантюристичний роман випробування слід віднести до пригодницьких творів у тому сенсі, як їх визначав М. Трублаїні, С. Павличко, О. Сенюк та ін.

В авантюристично- побутовому романі (наприклад, «Саатирикон» Петронія і «Золотий осел» Апулея) [2, 56], початкова ініціатива належить героєві: саме він, запускає низку випадковостей і потрапляє в найнеймовірніші ситуації. Матриця авантюристично- побутових мотивів: вина – покарання – спокутування – блаженство, герой змінюється, стає іншим [2, 46]. Тобто в цьому романі, на відміну від роману випробування, актант своїми вчинками спричиняє купу халеп, виплутуючись з яких, робить певні життєві висновки. За класифікацією подій М. Епштейна у цих творах зав'язкою стають події-вчинки чи події-звершення ініційовані діями самого героя. Ураховуючи традиційне розуміння авантюристичності як схильності до ризикованих учинків, метою яких є або матеріальний прибуток, або зміна соціального статусу героя, чи й просто пошук гострих відчуттів, вважаємо, що йдеться про власне авантюристичний роман саме в такому його варіанті, як це розуміють сучасні українські літературознавці, які принципово розмежовують поняття пригодницький та авантюристичний жанри. Так, запорізька дослідниця Т. Гребенюк зазначає, що до авантюристичних належать твори, які мають «<...> сюжет із неочікуваними поворотами й несподіваними збігами, зав'язаний навколо ризикованих учинків персонажів <...>» (підкреслення наше – Л.К.) [40, 94]. Тобто, М. Бахтін, чітко усвідомлюючи різницю між чинниками подій і типом героя авантюристичного роману випробування й авантюристично- побутового роману, через використання в обох випадках іншомовного терміна «авантюристичний» певною мірою долучився до термінологічної плутанини авантюристичний / пригодницький.

Теоретично значимим у розумінні авантюристичності як літературознавчої категорії і для визначення маркерів авантюристичного твору є дослідження В. Кожина. Простежуючи еволюцію роману як окремого епічного жанру, науковець першорядне значення надає крутії-ському (рос. «плутовской») [6, 110] роману XVI ст., акцентуючи на тому, що не в лицарських, а саме у фольклорних романах «Потішне читання про Тиля Уленшпігеля з Брауншвейга» (1515), «Життя Ласарильо з Тормеса» (1554) репрезентовано новий тип оповіді, де мотив мандрів, блукання є стрижневим, структуротвірним елементом [6, 76]. Така композиція, вважає теоретик літератури, була цінним відкриттям, адже дозволяла природно поєднувати епізоди (вони ставали етапами подорожування), вирішувала проблему широкого охоплення різних сфер і явищ життя

[6, 76], чого ще не було в крутійських оповідях епохи Відродження, поезії шпільманів, пікарескних романах, німецьких шванках, для яких також вихідним було випадання героя з осередку, де він народився, його перетворення на волоцюгу (передчасна смерть батьків, зубожіння, схильність до пригод, прагнення виявити здібності, перевірити життєві сили), але епізоди про пригоди одного героя поєднувалися шляхом механічного додавання. Одночасно дослідник наголошує, що найбільш суттєвим аспектом теми подорожування у цих народних романах був її новий естетичний, відмінний від соціального і рицарського, зміст. Якщо загалом подорожування (військовий похід, паломництво, дипломатичне посольство) було власне віддаленням людини від своєї території (але не свого суспільства, із яким зв'язок не розривається) із наступним поверненням в рідні краї, то в означених творах мандрування не має чітко окресленої мети і не передбачає повернення [6, 77].

Інсталяція крутійського / пікарескного роману про героя-пройдисвіта, здатного на найрізноманітніші шахрайства і витівки (Novella picaresca в Іспанії, Schelmenroman в Німеччині, minor novel в Англії, плутовской роман у Росії; в Україні такі твори І. Франко, прослідковуючи жанрову еволюцію роману, назвав «плоско гумористичними злодійськими» [10, 179]) ознаменована виходом у світ роману Сервантеса «Дон Кіхот». В українському літературознавстві першим, хто звернув увагу на те, що при позірній фабульній схожості рицарські романи і твір Сервантеса вже відрізняються один від одного типом героя і характером його пригод був І. Франко. На думку останнього, «Дон Кіхот» був не продовженням лицарського роману, а «першим романом новішого крою», під впливом якого розвинувся «плоско гумористичний злодійський роман (Schelmenroman)», хоч останній передував славнозвісному іспанському твору. Український письменник був переконаний, що розвиток «плоско гумористичного злодійського роману» відбувається як антитеза до рицарського роману з його ідеальним героєм і спричинився до цього саме «Дон Кіхот» Сервантеса. Славнозвісний рицар був перенесений із героїко-романтичної атмосфери в повсякденний побут, а його походеньки – це знижена імітація подорожей ідеалізованих рицарів середньовіччя: «Була це не тільки пародія лицарського роману, не тільки перший і найвизначніший гумористичний роман, у ньому було щось значно більше. Це був перший рішучий крок до реалістичного зображення справжнього життя і народу, а разом з тим і перший роман, в якому автор спробував більше заглибитися в характер свого героя, поруч із смішними сторонами показати і його симпатичні, навіть благородні риси і висловити устами цього героя або інших дійових осіб ряд критичних та позитивних думок про стан тодішнього суспільства, його потреби і прагнення» [10, 181].

Про те, що крутійський роман виникає і розвивається не як продовження античного епосу, а як нова гілка епічної творчості говорить і В. Кожин, при цьому він наголошує, що перехід епосу до роману – це перехід від героїчної авантюристичності до крутійської: якщо ренесансні герої прагнуть змінити світ, то герої

роману змушені пристосовуватися до світу [6, 143], адже пікаро часто пояснює свої неморальні вчинки необхідністю вижити в бездушному світі. В. Кожин послідовно доводить, що поява волоцюги і крутія як масового соціального явища була закономірним наслідком руйнування феодального устрою, невпинної урбанізації суспільства в XVI–XVII ст. та волоцюгством як типовим соціальним явищем, коли крадіжки й шахраювання були чи не єдиним способом вижити в суспільстві. Автор монографії зосереджується на образі Тиля Уленшпігеля, який на його думку, є героєм нового типу, адже починається не стільки витиснутим із соціуму, скільки вивільненим від традиційних норм права і моралі. Дослідник звертає увагу на те, що в «народному творі» волоцюгство Тиля, творення ним зла умотивовується не зовнішніми обставинами, а саме любов'ю до зла як богом даною, іманентною рисою його характеру. Класичний герой-крутій найбільш яскраво представлений гоголевськими образами Чичикова і Хлестакова (героїв повістей М. Гоголя «Мертві душі» (1842) і «Ревізор» (1836) відповідно), Мартина Зозулі (з циклу повістей угорського письменника Йожи-Ене Тершанські «Какук Марці» (1923–1932)), Швейка («Походеньки бравого солдата Швейка» (1921–1923)) Я. Гашека), Остапа Бендера («12 стільців» (1927), «Золоте теля» (1931) І. Ільфа, Є. Петрова). Серед літературознавців, що розрізняють пригодницький жанр та авантюристичний жанр як ширше і вужче поняття (В. Кожин, Т. Гребенюк), усталилася думка про те, що авантюристичний роман є трансформацією крутійського роману внаслідок інтенсивної урбанізації суспільства і появи мегаполісів у другій половині XIX ст. Звертаємо увагу на те, що за чинниками подій і типом героя вказані різновиди роману улягають в авантюрно-побутовий роман (за М. Бахтіним, Є. Мелетинським).

Отже, аналіз авантюрно-пригодницької прози, фільмів і критичних праць про них засвідчив, що нині термін «авантюризм» вживається у двох значеннях:

1. **Авантюризм – схильність до нечесних, сумнівних справ із метою легкої наживи, кар'єри, зміни соціального статусу**, те саме, що й шахраювання, обдурювання.

Відповідно для творів, у яких герой є банальним аферистом, злочинцем, геніальним, фатовим чи невдахою, як наприклад, герої «Афонський пройдисвіт» І. Нечуя–Левицького, «Оповідання про Софочку й Джима» Д. Бузька, «Вітер з гір» С. Скляренка, «Вуркаган» Є. Мякоти, «Навіжені в Мексиці» Макса Кідрука найбільш підходящими у такому випадку є означення злодійський, шахрайський, крутійський. У літературі і кіно найчастіше експлуатуються такі типи авантюристів / аферистів / крутіїв:

– герої-коханець (коханка), фатальна жінка, які використовують свою зовнішність і розум аби маніпулювати людьми задля досягнення власних цілей (леді Вінтер у «Трьох мушкетерах» О. Дюма; Ірен Адлер з оповідань А. Конан-Дойла «Шерлок Шолмс», Кетрін Тремелл в фільмі «Основний інстинкт» (США, 1992), героїні фільму «Серцеїдки» (США, 2001)); в українській літературі цей тип яскраво репрезентований Степаном Радченком (роман В. Підмогильного «Місто»);

– пройдисвіт, що видає себе за нащадка якої-небудь династії, аристократичного роду (Марина Мнішек; Лжедмитрій; граф Каліостро в однойменному романі О. Толстого та фільмі «Формула кохання» (СРСР, 1984); герой роману В. Чемериса «Аристократ із Вапнярки»);

– розумна і спритна людина, що стала злочинцем через соціальні обставини (роман М. П'юзо «Хрещений Батько», фільми «Бонні і Клайд» (США, 1967), «Ва-банк» (Польща, 1981–1984), «Кримінальне читиво» (США, 1994), «Шлях Карліто» (США, 1993), «Картти, гроші, два стволи» (Великобританія, 1998), «Тринадцять друзів Оушена» (США, 2007); в українській літературі до цього типу можна віднести Чіпку Вареника із роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли як ясла повні», герої повістей Гната Хоткевича «Камінна душа», А. Чайковського «Бразилійський гаразд».

– військовий, який використовує здобуті навички задля власних інтересів, дуже часто ображений на суспільство через несправедливий розподіл благ (фільми «Універсальний солдат» (США, 1992), «Алькатрас» (США, 2018); українським репрезентантом є Петро Лец-Отаманів (повість П. Панча «Голубі ешелони»), Петро Гайдученко (роман О. Слісаренка «Чорний Ангел»);

– дуже розумний фінансист, який здійснює грошові махінації (фільми «Утеча із Шоушенку» (США, 1994), «Гра» (США, 1997), «Упіймай мене, якщо зможеш» (США, 2002), «Ілюзіоніст» (США, Чехія, 2006));

– політик-корупціонер, що прагне розкошів, влади над людьми (кардинал Ришельє з «Трьох мушкетерів» А. Дюма, герої серіалів «Спрут»);

– геніальний науковець, лікар, який зазвичай спеціалізується на генній інженерії, ставить наукові експерименти понад людське життя (повісті Г. Велза «Острів доктора Моро», Ю. Смолича «Господарство доктора Гальванеску», «Сфінкс» С. Мандалян; фільми «Промені смерті доктора Мабузе» (Німеччина, Італія, 1964), «Кімната страху» (Мексика, США, 1968), «Звір в гарячці» (Італія, 1977), «Жах клонів» (США, 1978)).

Останнім часом досить поширеним є образ розумного підлітка-авантюриста, який під впливом всезагальної соціальної нерівності, майнової дискримінації, здійснює неймовірні махінації. Так, у фільмі «Високий бал» (США, Німеччина, 2004) група підлітків розробляє план як обійти профорієнтаційний екзаме́н аби потім вступити до престижних вишів. Не менш популярним є образ золотої молоді, яка задля розваги і гострих відчуттів затіває жажливі ігри-афери. У фільмі «Жорстокі ігри» (США, 1999) юний і цинічний герой-коханець Себастьян Вальмонт зваблює дівчат, описуючи свої сексуальні пригоди в щоденнику. Та з часом він сам перетворюється на маріонетку в підступній грі своєї зведеної сестри. Фільм сприймається як сучасна молодіжна інтерпретація роману Шодерло де Ланкло «Небезпечні зв'язки».

У творах літератури і кіно є багато злочинців, які, опинившись у нестандартних обставинах або закохавшись, повністю змінюють світобачення і своє життя, роблять гарні вчинки. Такими, наприклад, є харизматичні Джон Сильвер («Острів скарбів»

Р. Стівенсона), Джек Горобець (фільм «Пірати Карибського моря»). Показовими у цьому плані є й Шрек з однойменного мультфільму (закохавшись у врятовану ним принцесу Фіону, людоїд змінив своє уявлення про життя, подобрішав). З іншого боку є багато героїв, які вдаються до злочинів із нудьги. Найбільш показовим є герой фільму «Афера Томаса Крауна» (США, 1999) – екстравагантний мільйонер Томас Краун у пошуках гострих відчуттів викрадає з музею картину Моне.

2. Авантюризм – природна схильність людини до ризикованих, небезпечних для життя вчинків задля отримання гострих відчуттів.

Авантюризм як схильність людини до екстремальних вчинків не означає її обов'язкову аморальність, схильність до переступу. Так, вважаємо, що середньовічні мандрівні рицарі також належали до категорії адреналінозалежних, адже, подорожуючи по світу, свідомо шукали гострих стресових ситуацій. У такому значенні авантюрного адреналінозалежний герой дуже близький до героя пригодницького роману (отож поява терміна «авантюрно-пригодницький» не була випадковою, хоча логічніше було б говорити про адреналіно-пригодницький роман, що відчула і бердянська дослідниця С. Філоненко, яка поруч з терміном «пригодницький жанр» використала також «адреналіновий» жанр [9, 202]), а вирізняється тим, що герой сам стає чинником подій навколо нього (тобто, за М. Епштейном, йдеться про події-вчинки і події-звершення). Своєрідним еквівалентом рицарських романів в українській літературі є твори про Устима Кармелюка, опришків, козаків. Нині адреналіно-пригодницький жанр найбільш яскраво представлений фільмами, герої яких є кмітливими і винахідливими, оригінально виплутуються зі складної ситуації, перехитрувавши лиходія, мають хеппі-енд – щасливий кінець.

Найбільш поширені герої адреналіно-пригодницького типу:

– шукач пригод, який іде на неймовірні ризики заради самого ризику, дуже часто захоплюється екстремальними видами спорту, мандрує по світу, дуже часто це детектив, який через специфіку своєї професії потрапляє в небезпечні ситуації (роман Х. Джованні «Шукачі пригод», фільми «Пірати Карибського моря», «Афера Томаса Крауна» (США, 1999));

– шукач скарбів, любитель подорожей, знавець археології (фільми «Індіана Джонс», «Роман з каменем», «Мумія» (США, 1999), «Лара Крофт, розкрадачка гробниць» (США, 2001), «Карибське золото» (США, 2012), «Скарби нації» (США, 2004–2007), «Бібліотекар» (США, 2004), «Мисливці за старовиною» (США, 1999));

– воїн, захисник, людина із надзвичайними здібностями, яка спрямовує свою фізичну чи магічну силу на відновлення справедливості (фільми на основі художніх творів «Хроніки Нарнії», «Ксена – принцеса-воїн», «Пригоди Робін-Гуда», «П'ятий елемент», «Гаррі Поттер», «Володар пернів», «Усі жінки – відьми»).

Не піддаються однозначному визначенню Анжеліка з серії романів А. і С. Голон, Катрін Легуа

з одойменного роману Ж. Бенцоні, багатолюдні романи О. Дюма-батька, героями яких є шукачі пригод, які свідомо прагнуть пережити адреналінові ситуації («Три мушкетери»), інтригани чи інтриганки, що викликають прихильність («Королева Марго», «Графиня де Монсоро», «Наместо королеви») або коли соціальний злет, обов'язковий для авантурної прози, герой використовує для відновлення справедливості («Граф Монте-Кристо»). Найбільш органічним для

таких творів буде термін «авантюрно-пригодницький».

Висновок. Отже, зміст авантурного героя як культурно-історичного і художнього поняття розширився у ХХ ст. від героя-афериста / шахрая до любителя адреналінових ситуацій. Основою авантурного твору чи фільму зазвичай є неймовірні походеньки героїв у незвичайних чи екзотичних обставинах, а герої-авантюристи викликають симпатію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wilpert G. Sachwörterbuch der literature. Stuttgart: Albert Kröner Verlag, 1989. 1054 s.
2. Бахтин М. Эпос и роман. Санкт-Петербург: Азбука, 2000. 304 с.
3. Бельский В.В. Зависимости: Адреналинозависимость. URL: http://samlib.ru/b/belxskij_w_w/adrenalinozavis.shtml.
4. Жмуров В. А. Большая энциклопедия по психиатрии Москва: Джангар, 2012. 864 с.
5. Зиммель Г. Избранное: в 2 т. Москва: Юрист, 1996. Т.: 2: Созерцание жизни. 607 с.
6. Кожин В. Происхождение романа. Москва: Советский писатель, 1963. 440 с.
7. Літературознавство: словник основних понять. Тернопіль: Богдан, 2008. 280 с.
8. Строев А. «Те, кто поправляет фортуна». Авантюристы Просвещения. Москва: Новое литературное обозрение, 1998. 400 с.
9. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр. Донецьк: Ландон–XXI, 2011. 432 с.
10. Франко І. Влада землі в сучасному романі. *Зібр. творів:* у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 28. С. 176–195.
11. Чайковський А. З татарської неволі. *На уходах* / А. Чайковський; упор. серії Ю. Винничук. Львів: Піраміда, 2008. С. 426–462.

REFERENCES

1. Wilpert G. Sachwörterbuch der literature. Stuttgart: Albert Kröner Verlag, 1989. 1054 s.
2. Bakhtin M. Epic and novel. St. Petersburg: Alphabet, 2000. 304 p.
3. Belsky V. Dependencies: Adrenalin dependence. URL: http://samlib.ru/b/belxskij_w_w/adrenalinozavis.shtml.
4. Zhmurov VA The Great Encyclopedia of Psychiatry Moscow: Dzhangar, 2012. 864 p.
5. Simmel G. Favorites: in 2 volumes Moscow: Lawyer, 1996. Vol.: 2: Contemplation of life. 607 p.
6. Kozhinov V. Origin of the novel. Moscow: Soviet writer, 1963. 440 p.
7. Literary studies: a dictionary of basic concepts. Ternopil: Bogdan, 2008. 280 p.
8. Stroev A. «Those who correct the fortune». Enlightenment adventurers. Moscow: A New Literary Review, 1998. 400 p.
9. Filonenko S. Mass Literature in Ukraine: Discourse /Genre. Donetsk: Landon–XXI, 2011. 432 p.
10. Franco I. Power of the earth in the modern novel. Gather. works: in 50 volumes. Kiev: Naukova Dumka, 1981. Vol. 28. P. 176–195.
11. Tchaikovsky A. From Tatar captivity. On the Leaves / A. Tchaikovsky; emphasis series by Y. Vinnychuk. Lviv: Pyramid, 2008. P. 426–462.

Adventurism: Thesaurus of the Meta-scientific Concept

L. M. Kulakevych

The semantics of the word «adventurism» as a meta-scientific concept (psychological, philosophical, political, sociocultural) have been analyzed. Adventurous prose, films and critical works about them have been investigated. As a result, it is found out that the term «adventurism» is now used in two meanings. Firstly, adventurism is a tendency to dishonest, questionable affairs for the purpose of easy money, career, change of social status. The same as swindle, cheating. Secondly, adventurism is a person's natural inclination to take risky, life-threatening actions to get thrill and excitement. It is adrenaline dependency. In this sense, the adventurous hero with adrenaline dependency is very close to the hero of the adventure novel. So the term «adventurous adventure novel» was not accidental, though it would be more logical to speak of an adrenaline adventure novel. The last one is most clearly represented by films with a happy ending.

Keywords: *adventure genre, adventures, adventurism, hero-adventurer*

Translation of Legal Terms: Bilingual Dictionary vs Parallel Corpus

S. A. Matvieieva

National Pedagogical Dragomanov University
Corresponding author. E-mail: sam141175@gmail.com

Paper received 03.03.20; Accepted for publication 26.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-10>

Summary. The article explores the use of bilingual dictionaries and parallel corpora for translating special texts. The specifics of translation of a legal term from Ukrainian into English with the help of traditional dictionaries (component analysis) and text corpora (corpus analysis) is studied. The author proves that only a large array of examples of the use of the word provides the translator with sufficient material for a deep semantic analysis of the related language units and making the right translation decision.

Keywords: *bilingual dictionary, parallel corpora, translation, legal term, equivalent.*

Introduction. Today, many scientific fields suffer from a lack of up-to-date relevant dictionaries. It stems from the fact that some industries are developing very fast and the urgent needs of science are outracing the special lexicography. The parallel corpus demonstrates its versatility for any user – it can be used as a practical tool by a translator, as a source of theoretic data by a researcher, and by a nonexpert for various purposes. Is there any difference between using a bilingual traditional dictionary and a parallel corpus?

A brief overview of publications on the topic. Corpora Linguistic is quite a new tool for researchers and translators. Recently, studies on various aspects of this new scientific field have appeared. There are some works in parallel corpora (Y. Adesam [1], T. McEnery & R. Xiao [2], W. Teubert [3] and other) and their use in translation (M. Baker [4], L. Bowker [5], R. Marcinkevičienė [6] and other). However, most of the issues have not been adequately explored yet and need to be developed in detail. One of the issues that need to be studied and that is analyzed in this article is the use of a parallel corpus for the translation of special (in our case, legal) texts.

The **purpose of the research** is to compare the effectiveness of a bilingual dictionary and a parallel corpus while translating legal texts, and to check the quality of texts translated with the help of the bilingual dictionary and the parallel corpus.

Materials and Methods. For a long time, traditional dictionaries were the only the source of linguistic information for a translator. The intensified processes of computerization, migration, informatization and, as a result, widespread globalization have expanded the range of such tools to completely atypical sources. Today, diversification processes are observed in all translation activities, which is facilitated, among other things, by the expansion of sources of reference information engaged by translators in solving linguistic problems. One of such sources is a computer database consisting of the aligned sentences from the texts in the source language and their translations in the target languages.

One of the main characteristics of any text corpus is functioning of each language unit in a certain context. Some traditional dictionaries (explanatory ones in particular) also contain examples of the use of a word or a construction in texts. But the analysis of these examples demonstrates a rather one-sided representation of genres, and examples often turn out to be dead, frozen in the past. For example, the Ukrainian explanatory dictionary con-

tains three illustrative examples for a legal noun *адвокат*:

– *З мене адвокат – он який вийде! (Панас Мирний, V, 1955, 170); – Рятуй мене, Насте! ..Піди до адвоката, заплати йому, що хоче (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 76); Марко Черемшина.. усе життя заробляв собі хліб як селянський адвокат у глухому містечку (Петро Козланюк, Відродження.., 1950, 79) [7, p. 19].*

Obviously, that these and similar text fragments are of no value for the translator of modern, especially professional, texts, since they contain texts that are outdated and nonterminological. The first example is from the comedy “Peremudryv” by Paras Myrnyi written in 1886, the second example is from the short story “Fata morgana” by Mykhailo Kotsiubynskyi written in 1904, and the third one is from the book “Vidrodzhennia narodu” by Petro Kozlaniuk published in 1950. Not only the years of writing of these texts cause doubts on their relevance in the modern dictionary, but also the fact that the terminological units are illustrated with non-professional texts puts into doubts the validity of the approach to selection of the illustrative material itself. As we see, two of these examples are from the fiction books and do not give any additional professional extralingual information for understanding the exact rendering and the idea behind the term. So, the selection criteria and the appropriateness of these examples in dictionary entries is of big question.

As for the Ukrainian-English traditional bilingual legal dictionaries, we have not found a single dictionary containing examples of the use of terms and terminological constructions in the texts. All this makes it impossible to demonstrate the functioning of a language unit in a wide range of contexts, that is, the bilingual dictionary offers just contextless equivalents. For example, translation of a legal term *адвокат* in the Ukrainian-English legal dictionary:

адвокат: “*attorney, counsel, lawyer*” [8, p. 5].

For a more accurate understanding of the equivalence of the unit being analyzed, we can check it in the reverse order, i.e. in the English-Ukrainian dictionary with the nouns containing a word *адвокат* as an equivalent for other units:

an advocate: “*адвокат, захисник*” [9, p. 27; 10, p. 52];

an attorney: “*2) повірений (у суді); юрист, адвокат*” [9, p. 54]; “*уповноважений, уповноважений; повірений, адвокат; юрист; прокурор; чиновник органів юстиції; аторней*” [10, p. 96];

a counsel: “3) адвокат, який бере участь у справі; баристер” [9, p. 128]; “консультант; юрисконсульт, представник захисту; прокурор; представник обвинувачення; адвокат, який бере участь у справі; баристер, адвокат, який має право виступати в найвищих судах” [10, p. 246];

a jurist: “юрист, вчений-юрист; знавець із правових питань; цивіліст, публіцист” [9, p. 278]; “юрист, учений-юрист, законознавець, правознавець, правник, цивіліст, фахівець із цивільного права; суддя; адвокат” [10, p. 577];

a lawyer: “юрист, адвокат, консультант із питань права, юрисконсульт” [9, p. 293]; “юрист, адвокат; законознавець; юрисконсульт, консультант з питань права; правник, правознавець” [10, p. 595].

So, the Ukrainian word *адвокат* is proposed as a translation equivalent for all these terms. But from this data it is almost impossible to understand the difference between synonyms to use in the translation. The situation is complicated by the fact that the boundaries between synonyms and shades of their meanings in different languages do not match. So, which of the units can be translated into English for *адвокат* and in which contexts? To evaluate the semantic content of each participant in the synonymic chain and choose the equivalent with the necessary shades of meaning, the translators appeal to explanatory dictionaries. For example:

адвокат – “юрист, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець” [7, p. 19].

After clarifying the lexical meaning of a unit of the source language, the translator goes through the same procedures with the units proposed by the bilingual dictionary as translation equivalents:

an advocate: “one who pleads the cause of another in a court of law; one who defends, vindicates, or espouses a cause by argument; a pleader in favor of something; intercessor” [11, p. 26];

an attorney: “a legal agent who represents a client in legal affairs; a lawyer; one who is legally appointed or admitted in the place of another to transact any business for him” [11, p. 102];

a counsel: “a lawyer engaged in a court trial or managing a case in court; a lawyer appointed as an advisor” [11, p. 363];

a jurist: “a lawyer, a judge; one versed in law; esp. civil law; a writer on law” [11, p. 821];

a lawyer: “a person trained in the law; one whose profession is to conduct lawsuits in a court or to give legal advice and aid; attorney-in-law” [11, p. 849].

The component analysis of the definitions shows the following logical (overlapping) relations between the units being studied:

Table 1. Comparative analysis of the semantic components of the nouns *адвокат* and *an advocate*.

<i>адвокат</i>		<i>an advocate</i>	
different semes	related semes		different semes
<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ дає поради з правових питань 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ веде справу в суді; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ ≈ ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ one who defends; ▫ one who pleads the cause of another in a court of law; ▫ a pleader in favor of something ▫ vindicates; ▫ espouses a cause by argument; ▫ intercessor

Table 2. Comparative analysis of the semantic components of the nouns *адвокат* and *an attorney*.

<i>адвокат</i>		<i>an attorney</i>	
different semes	related semes		different semes
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ веде справу в суді; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ дає поради з правових питань 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ a lawyer; ▫ a legal agent who represents a client in legal affairs ▫ one who is legally appointed or admitted in the place of another to transact any business for him

Table 3. Comparative analysis of the semantic components of the nouns *адвокат* and *a counsel*.

<i>адвокат</i>		<i>a counsel</i>	
different semes	related semes		different semes
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ ≈ ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ a lawyer; ▫ engaged in a court trial or managing a case in court; ▫ a lawyer appointed as an advisor

Table 4. Comparative analysis of the semantic components of the nouns *адвокат* and *a jurist*.

<i>адвокат</i>		<i>a jurist</i>	
different semes	related semes		different semes
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ a lawyer ▫ a judge; ▫ one versed in law; esp. civil law; ▫ a writer on law

Table 5. Comparative analysis of the semantic components of the nouns *адвокат* and *a lawyer*.

<i>адвокат</i>		<i>a lawyer</i>	
different semes	related semes	different semes	different semes
<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ захищає обвинуваченого; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань 	≈ ≈	<ul style="list-style-type: none"> ▫ one whose profession is to conduct lawsuits in a court or to give legal advice and aid ▫ a person trained in the law; ▫ attorney-in-law

Comparison of the seme structure of these terms allows to identify the overlapping points of the term *адвокат* word with the equivalents proposed by the dictionaries.

Table 6. Comparison of the seme structure of the terms being analyzed.

	<i>адвокат</i>					
	<i>юрист</i>	<i>захищає обвинуваченого</i>	<i>веде справу в суді</i>	<i>дає поради з правових питань</i>	<i>захисник</i>	<i>оборонець</i>
<i>an advocate</i>		*	*		*	*
<i>an attorney</i>	*			*		
<i>a counsel</i>	*		*	*		
<i>a jurist</i>	*					
<i>a lawyer</i>			*	*		

The analysis shows that the best equivalent, according to the component analysis and the dictionary data, for the term *адвокат* is *an advocate* (4 semes (67%) of 6 are similar). But even such a detailed component analysis does not give the full range of information needed by a translator, as all these relations can be proved only by text examples, which bring additional information for the analysis of the term, namely: grammar functions, distributional environment, intracontextual and intercontextual links, syntactic relations, etc. For example, English nouns *a jurist* and *a lawyer*:

“The task, however, of administering justice in the state as well as national courts, from the new and peculiar relations of our system, must be very laborious and perplexing; and the conflict of opinion upon general questions of law, in the rival jurisdictions of the different states will not be less distressing to the philosophical jurist, than to the practical lawyer” [12, p. 14].

“Without the client's informed consent, a lawyer may not act as advocate in an adjudicatory proceeding in which another lawyer in the lawyer's firm is prohibited by paragraphs (a) or (b) from serving as advocate. If the lawyer to be called as a witness could not also serve as an advocate under this Rule, that lawyer shall not take an active role before the tribunal in the presentation of the matter” [13];

and Ukrainian nouns *юрист* and *адвокат*:

“Звичайно, юрист, що має відповідне адвокатське свідоцтво, може працювати за наймом у юридичній службі суб'єкта господарювання. Однак такий юрист в рамках своїх трудових обов'язків не може реалізувати професійні права адвоката” [14, p. 43-44].

After sampling the vocabulary data followed by a detailed component analysis of dictionary units, thorough examination of the available texts containing the unit being translated, the translator receives a sufficient array of information data to make the correct translation decision. However, such complex, energy-intensive and time-consuming operations cannot be used when working with translation texts and make the work of the translator near-impossible.

So, not a single dictionary can convey additional shades of meaning that are provided, including, by non-verbal components, like the speaker's intentions, the contextual environment of the unit, etc. All these factors can be taken into account by the parallel corpus, which contains contemporary texts that makes it an actual source of lexical and semantic information for most modern scientific fields, and “a parallel corpus of a reasonable size contains more knowledge about translational equivalence than any bilingual desk dictionary” [3, p. 249]. Most researchers agree that “the corpus-aided translations were of higher quality in respect to subject field understanding, correct term choice, and idiomatic expression” [5, p.631]. Corpus analysis helps translators understand and even feel “how the idea in one language is conveyed in another language” [2, p. 22]. This method has been actively developed over the past decades and provides unique integrated solutions for many research and practical tasks.

There are different types of text corpora which can be used for translation. In general, three types of corpora are considered to be the most effective for translation purposes: a parallel (“original, source language-texts in language A and their translated versions in language B” [4, p. 230]), a comparable (“two separate collections of texts in the same language: one corpus consists of original texts in the language in question and the other consists of translations in that language from a given source language or languages” [4, p. 234]), and a multilingual (“sets of two or more monolingual corpora in different languages, built up either in the same or different institutions on the basis of similar design criteria”) [4, p. 232] corpus.

Unfortunately, today there are no full and reliable Ukrainian-English corpora of special (including legal) texts. For this research, we use fragments of special texts organized and aligned in the corpus order, obtaining primary but sufficient for research purposes corpus data.

Table 7. Fragment of the Ukrainian-English parallel legal corpus (units with the root *-адвокат-*).

Ukrainian [15]	English [16]
У разі виникнення обставин несумісності, встановлених частиною першою цієї статті, адвокат у триденний	Within three days of the occurrence of the circumstances of incompatibility set out in part 1 of this Article an advocate

<p>строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.</p>	<p>shall submit an application for suspension of the practice of law to the regional bar council in the place of his/her work.</p>
<p>Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.</p>	<p>The traineeship may be supervised by an advocate of Ukraine who has been practicing law for at least five years. One advocate may supervise traineeship of not more than three trainees simultaneously. The regional bar council may appoint a traineeship supervisor from among advocates whose official work place address is in the respective region.</p>

Our study proves that often, the translations contained in the corpus do not coincide with any of the dictionary equivalents of the translation of the word, since “prototypical equivalents are not usable in most of the contexts” [6, p.53]: the derivatives from the root *-адвокат-* are translated not only with the dictionary equivalents: *advocate, bar, law*.

So, only a large array of examples of the use of the word provides the translator with sufficient material for a deep semantic analysis of the related language units and making the right translation decision. If before the translators used to search for as many as possible equivalents of a particular word or structure proposed by various dictionaries, now they work not with the word but with the contexts in which every unit operates, and can choose and compare the equivalents offered by dictionaries, corpora, texts.

Results and their Discussion. The very idea of using not dictionaries, but parallel corpora for translation changes both the approach to the so-called vocabulary work of the translator preceding the translation and the procedure for such work. With the help of the corpus, the translator can go beyond the language and analyze extralingual information. At the same time, the corpus provides the translator with the material for critical perception of not only the proposed successful translation decisions, but also of the moments of misunderstanding and mistranslation of the unit being worked on by the translator, translated by other translators in other contexts, which also gives grounds for crystallizing the meaning and choosing the most appropriate variants. In cases where more than one equivalent can be used for translation and there is a need to choose, the parallel corpus organizes records in the order of frequency of use of each equivalent, which allows to choose the best variant from the possible. All these facts necessitate further study of the relationship between the translation equivalents contained in the dictionary and the equivalents offered by the parallel corpus.

Conclusions. Of course, the database of the parallel corpus of any language can be composed of works of classic literature, traditional scientific, technical, official, business, and other texts with their translations. We see this pattern in traditional dictionaries. But for the representativeness of the text corpus, it is also important to constantly and quickly replenish them with new and up-to-date texts with high-quality translations. Obviously, texts created in bilingual countries or bilingual communities are of the highest quality for creating parallel corpora. Such texts provide perfect verbal material. In Ukraine, most texts created in Ukrainian and Russian can be considered as such. As for other languages (including English), today we are lack of sources of reliable and verified data. This is the subject of a further search for solutions to this problem.

REFERENCES

1. Adesam, Y. The Multilingual Forest – Investigating High-quality Parallel Corpus Development. Stockholm, 2012. 206 p.
2. McEnery, T., Xiao, R. Parallel and Comparable Corpora: What is Happening? // Incorporating Corpora. The Linguist and the Translator. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 2008. P. 18-31.
3. Teubert, W. Comparable or Parallel Corpora? // International Journal of Lexicography, 1996. No.9 (3). P. 238-265.
4. Baker, M. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. Target, 1995. 7(2). P. 223-243.
5. Bowker, L. Using Specialized Monolingual Native-Language Corpora as a Translation Resource: A Pilot Study // Meta: Translators' Journal, 1998. Vol. 43. No.4. P. 631-651.
6. Marcinkevičienė, R. The importance of the syntagmatic dimension in the multilingual lexical database // Text Corpora and Multilingual Lexicography. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 49-58.
7. Bilodid, I.K. Slovyk ukraiinskoii movy. Kyiv: Naukova dumka, 1970. T. 1. 799 p.
8. Herasymchuk, L. Ukraïnsko-anhliïskiy slovnyk z prav liudyny. Kharkiv: TOV “Vydavnytstvo prava liudyny”, 2015. 184 p.
9. Muraviov, V.I., Shevchenko, L.I. (ed.). Anhlo-ukraiïnskyi slovnyk mizhnarodnoho, porivnialnoho i yevropeiskoho prava. Kyiv: Arii, 2010. 608 p.
10. Karaban, V.I. Anhlo-ukraiïnskyi yurydychniy slovnyk. Vinnytsia: Nova knyha, 2004. 1085 p.
11. New Webster’s Dictionary of the English Language. Surjeet Publications, 1988. 1824 p.
12. Story, J. Address // American Jurist & Law Magazine, 1829. Vol. 1. P.1-34.
13. Texas Disciplinary Rules of Professional Conduct. Available at: <https://www.legalethictexas.com>.
14. Holovan, I.V. Biznes-advokatura v Ukraini. Donetsk: TOV “Yuhu-Vostok, ltd”, 2004. 127 p.
15. The Law of Ukraine “On the Bar and Practice of Law” (in Ukrainian). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
16. The Law of Ukraine “On the Bar and Practice of Law” (in English). Available at: <https://en.unba.org.ua/>.

Репрезентація лексеми *книга* в німецько- та україномовних цитатах відомих людей

Г. С. Палиця

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка м. Дрогобич, Україна
Corresponding author. E-mail: gpalysya73@gmail.com

Paper received 18.02.20; Accepted for publication 04.03.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-11>

Анотація. Стаття розкриває особливості функціонування лексеми *книга* в німецько- та україномовних цитатах відомих людей. У ній представлено цитату як спосіб існування інтертекстуальності, одиницю, що відображає співвідношення мови та культури. Окреслено, що подвійна функція книги як центрального засобу передачі смислів певної культури, з одного боку, та як навчального засобу, з іншого, знаходить відповідне відображення і в досліджуваних німецько- та україномовних цитатах відомих людей. Спільним для двох значень є оцінний характер цитат, виражений імпліцитно та експліцитно. Поширеним засобом образності в цих одиницях є метафора, зокрема, антропоморфна, внаслідок чого досліджуваному компоненту *книга* надаються людські якості, людська поведінка, а також її різновид – персоніфікація.

Ключові слова: *інтертекстуальність, цитата, аксіологічність, антропоморфна метафора, зоометафора, персоніфікація.*

Вступ. В останні десятиріччя все частіше акцентується увага на мові не як на засобі спілкування та пізнання, а як на культурному кодї нації, що здійснює вплив на свідомість представників певної лінгвокультурної спільноти через залучення лінгвокультурного коду. Одним зі способів відображення безперервного процесу взаємодії текстів і світоглядів у широкому контексті світової культури є інтертекстуальність. «Вона реалізується як включення до тексту або цілих інших текстів, або їх фрагментів у вигляді цитат, алюзій і ремінісценцій, або навіть інших мовних вкраплень, що контрастують за стилем із текстом-реципієнтом» [2, с. 1]. Цитата як один із способів існування інтертекстуальності є компонентом мовної свідомості народу, одиницею, що дозволяє усвідомити людські життєві цінності засобом мови за допомогою культурної пам'яті [3, с. 297]. Відтак цитата є лінгвокультурною одиницею, фактом співвідношення мови та культури, її функціонування вимагає відповідної «культурної компетенції», «фонових знань». Недостатній запас «фонових знань» веде до не(до)розуміння адресатом смислу тексту чи неправильного вживання цитати, яке може призвести до спотворення її змісту, і, відповідно, змісту тексту, в який вона вводиться [1, с. 6]. Масово вживані, відомі цитати запозичуються з добре відомих текстів, знання яких складають когнітивну базу будь-якого учасника спілкування.

Цитати використовуються у різних функціональних стилях, реалізуючи ту чи ту комунікативну мету автора, що цитує. Як правило, введення «чужого» слова в текст відбувається з метою підтвердження, розширення думки, надання їй більшої ваги, авторитетності, чи, навпаки, – для її спростування. Оскільки цитати являють собою за формою влучний, виразний виклад думок, вони закарбовуються в пам'яті, слугуючи в багатьох випадках дороговказом на все життя. Цитата прикрашає мовлення, робить його більш наочним, засвідчує начитаність і освіченість того, хто її використовує. Одним словом, вона збагачує як формальний, так і змістовний бік мовлення, її головною характеристикою є очевидне спрямування на реципієнта тексту. Із цих міркувань завжди доцільним є влучне використання цитат як у текстах, так і різних

типах дискурсу, оскільки мова – не просто засіб спілкування, а найперше засіб впливу.

Короткий огляд публікацій з теми. Інтерес до явища цитатності на сьогоднішній день постійно зростає. Зокрема цитатність в поетичному тексті досліджувалася Г. Сютою, у текстах мас-медіа – С. Сметаніною, у політичному дискурсі – А. Чудіновим і т.д. Семантичний аспект цих синтаксичних утворень залишався поза увагою дослідників. Окремі аспекти вербалізації концептів, що входять у концептосферу *інтелектуальна діяльність*, були висвітлені нами у наших попередніх наукових розвідках.

Мета. Мета статті полягає в описі особливостей експлікації поняття *книга* в німецько- та україномовних цитатах відомих людей.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували німецько- та україномовні цитати відомих людей, отримані внаслідок суцільної вибірки з таких словників: 1. Капелюшний А. О. Енциклопедія афоризмів, крилатих фраз, цитат «Журналістика – це творчість і ремесло»: Близько 19200 висловів 3300 авторів. – Львів: ПАІС, 2011. – 960 с. 2. Duden. Zitate und Aussprüche / [2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage hrsg. von der Dudenredaktion]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2002. – В. 12. – 960 S., а також інтернет-ресурсів.

Методи дослідження. Для проведення дослідження нами були використані такі методи: описовий – для відбору та інтерпретації фактичного матеріалу; компонентний аналіз – для аналізу семантики компонентів цитати; метод суцільної вибірки – для добору ілюстративного матеріалу.

Результати та їх обговорення. Загальноприйнятим є розуміння книги як джерела знань і духовного збагачення людини, її інтелектуального росту, скарбниці мудрості та досвіду людства, що накопичувалися тисячоліттями. Сказане знаходить підтвердження і в енциклопедичній літературі, де книга окреслюється теж з двох боків, а саме: 1) як “[...] zentrales Medium der Kommunikation in Schriftkulturen, wesentlich auch für Überlieferung des als bewahrenswert definierten Sinnvorrats einer Kultur [...]”; 2) як “[...] Indikator für

Bildungsmöglichkeiten und –aspirationen” [7, с. 124-125]. Книга стає центральним компонентом цитат, тому що органічно вплітається в канву цитати як одиниці, що «підключає» увагу до вічних тем, устійнених у національній чи світовій культурній традиції та пов'язаних із ними асоціацій...»[6, с. 28]. Цитати про книгу проєктуються теж не лише на сферу інтелектуальної діяльності, в рамках якої книга є джерелом фахових знань, але й на царину повсякденного життя, де вона є читивом «для душі».

Цитата – культурно-аксіологічна одиниця, що активізує у свідомості реципієнта когнітивно-емоційні та аксіологічні структури, які формують смислове поле текстів культури, спільне і для автора, і для читача [5, с. 13]. Досліджувані тексти містять як імпліцитно, так і експліцитно виражену оцінку аналізованого феномена. У контексті представлення книги як невід'ємного атрибуту повноцінного функціонування людини загалом логічною є наявність у досліджуваних мовах цитат, що окреслюють її роль і важливість, порівн.: укр.: *Книга створює сенс, а сенс потім створює життя* (Р. Барт) [9, с. 30]; *Без книг ми б залишилися дикунами* (К. Гельвецій) [9, с. 34]; нім.: *Wer zu lesen versteht, besitzt den Schlüssel zu großen Taten, zu ungeträumten Möglichkeiten, zu einem berauschend schönen, sinnerfüllten und glücklichen Leben* (А. Huxley) [12, с. 788]. У великій кількості досліджуваних одиниць компонент *книга* корелює з іменником *душа* та похідними від нього одиницями. І це не випадково: саме книга є джерелом духовного збагачення, вона дає поживу для душі, тому в якості складових цитат із цим концептом уживаються слова укр.: *душа, духовний*, нім.: *Seele* тощо, порівн.: укр.: *Якщо пошукаєш у книгах мудрості уважно, то знайдеш велику користь для душі своєї* [9, с. 38]; нім.: *Lesen stärkt die Seele* (А. Voltaire) [13].

У німецько- та україномовних цитатах відомих людей книга широко представлена як засіб навчання та джерело фахових знань, порівн.: укр.: *У книгах мудрість усіх наук – то ж читай і вчись по них!* (А. Кунабаєв) [8]; нім.: *Die eigentliche Universität unserer Tage ist eine Büchersammlung* (Т. Carlyle) [13]. Однак, серед досліджуваних має місце цитата українського автора, в якій книга як засіб навчання ставиться під сумнів, наприклад, укр.: *У книгах мало науки – в них лише довідка про науку* (О. Воля) [9, с. 34]. Водночас відомі особистості акцентують свою увагу на факті, що книги як засіб навчання, на жаль, мають менше прихильників щодо книг, які читаються «для душі», наприклад, укр.: *Люди завжди дужче любитимуть книги, які їх хвилюють, ніж книги, які їх навчають. Нудьга для них важча за невігластво, тому вони віддають перевагу задоволенню бути схвильованим, а не задоволенню бути навченим* (Ш. Дюбо) [9, с. 36]. З іншого боку, наголошується і на тому, що книга є головним, але не єдиним засобом у навчальному процесі, наприклад, укр.: *Вивчення книг – це навчання, практичне застосування вивченого – також навчання, та ще й при цьому набагато важливіший вид навчання* (М. Цзедун) [9, с. 428].

Особливо багато говориться в цитатах про виховну роль книги, порівн.: укр.: *Книга є учитель[...] і вчить, як боротись за краще і будувати вільне щасливе*

життя (В. Блакитний) [8]; нім.: *Bücher begleiten uns durch unser Leben. Sie sind Mittel unserer Menschwerdung, sie vertiefen unser Bewusstsein* (R. Piper) [13]; *Das Lesen fördert die Identitätsentwicklung des Kindes; es hilft ihm, die Sichtweisen anderer Menschen zu verstehen, es lehrt den spielerischen Umgang mit Sprache; es eröffnet die Möglichkeit, in der Parallelwelt des Buches Prüfungen zu bestehen, die man auch in der wirklichen Welt fürchtet* (S. Gaschke) [13].

У низці цитат досліджуваних мов концепт *книга* розкривається в негативному контексті, що ілюструють приклади, порівн.: укр.: *Ми надто багато живемо в книгах і недостатньо в природі* (А. Франс) [10]; нім.: *Es ist wichtiger in den Menschen zu lesen als in den Büchern* (F. de La Rochefoucauld) [12, с. 677]; *Der Umgang mit Büchern führt zum Wahnsinn* (Erasmus von Rotterdam) [13]. Відомі особистості, представники різних культур, як освічені люди, критично ставляться до книги, тому зустрічаємо цитати, в яких якість деяких книг ставиться під сумнів, порівн.: нім.: *Einst war die Seltenheit der Bücher den Fortschritten der Wissenschaft nachteilig. Jetzt ist es deren Überzahl, die verwirrt und eigenes Denken verhindert* (К. J. Weber) [12, с. 677]; укр.: *Ми, по суті, навчаємося в тих книгах, які не спроможні оцінити. Авторів книг, яку ми можемо оцінити, варто було б учитися в нас* (Й. В. Гете) [9, с. 54]. Зауважимо, що в жодній із наведених цитат автори не висловлюються категорично, тому вони вдаються до порівняння, демонструючи певного роду градацію книг за якісним критерієм. У ролі мовних засобів у цих цитатах використовується протиставлення, що експлікують одиниці з антонімічним значенням, як от: нім.: *einst – jetzt*; укр.: *частково- цілком; можемо – не можемо* і т.д.

Книга уточнюється за допомогою різних аксіологічних компонентів. Із аксіологічних компонентів із позитивним значенням зустрічаються в досліджуваних мовах такі: укр.: ‘добра’: *Добра книга – це струмочок, яким у людську душу вливається добро* (Ф. Абрамов) [10]; ‘правдива’: *Кожна правдиво написана книга – це внесок у загальний фонд знань* (Е. Гемінгвей) [10];

‘чудова’: *Чудову книгу ми читаємо кожного разу ніби заново* (Ю. Олеша) [8]; нім.: ‘schön’: *Ein schönes Buch ist wie ein Schmetterling. Leicht liegt es in der Hand, entführt uns von einer Blüte zur nächsten und lässt den Himmel ahnen* (Lao-Tse) [11]; ‘gut’: *Die Bekanntschaft mit einem einzigen guten Buch kann ein Leben ändern* (M. Prévost) [12, с. 677].

Аксіологічні компоненти з негативним значенням представлені таким чином: укр.: ‘погана’: *Погані книги можуть зіпсувати нас, як і погані товариші* (Г. Філдинг) [9, с. 40]; нім.: ‘schlecht’: *Es gibt keinen schlimmeren Räuber als ein schlechtes Buch* (Italienisches Sprichwort) [13].

З метою підсилення аксіологічності в цитатах досліджуваних мов уживається низка засобів, а саме:

1) найвищий ступінь порівняння прикметника, порівн.: нім.: *Das beste Buch ist das, welches dem Leser seinen eigenen Reichtum fühlbar macht* (W. Bonsels) [13]; *Die nützlichsten Bücher sind die, die den Leser anregen, sie zu ergänzen* (А. Voltaire) [13]; *Auch das schlechteste Buch hat seine gute Seite: die letzte*

(O. J. James) [13]; укр.: *Найкорисніші ті книги, які змушують читача доповнювати* (А. Вольтер) [10];

2) протиставлення у досліджуваних мовах компонентів, які узгоджуються з семантичними індексами *добрий / поганий*, наприклад: нім.: *So etwas wie moralische oder unmoralische Bücher gibt es nicht. Bücher sind gut oder schlecht geschrieben. Weiter nichts* (O. Wald) [13]. В одній із україномовних цитат спостерігається це протиставлення дієсловами, у якому книга подається у вигляді страви. Дієслова, що виражають міру насичення людини цією стравою, а саме *скуштувати, проковтнути розжувати і перетравити*, ілюструють різний ступінь цінності книги, наприклад: *Є книги, які треба тільки скуштувати, є такі, які найкраще проковтнути, і лише деякі варто розжувати і перетравити; інакше кажучи, одні книги варто прочитати лише частково, інші – без особливого старання й лише деякі – цілком і уважно* (Ф. Бекон) [9, с. 36];.

Однією з важливих ознак цитат, присвячених книгам, є образність. Засоби образності роблять цитати яскравими, експресивними, розкривають нові аспекти досліджуваного феномену. Поширеним засобом, що використовується авторами в цитатах, є метафора. Широке використання антропоморфних метафор – наслідок антропометричності мови, згідно з якою людина є мірилом усіх речей. Відтак у цитатах книга володіє людськими якостями, характеризується людською поведінкою, вона – *товариш, учитель і наставник, чарівниця, злодій*, порівн.: укр.: *Книга – це чарівниця. Книга змінила світ. У ній пам'ять людського роду, вона – рупор людської думки* (М. Морозов) [8]; нім.: *Ein Buch ist ein Freund, der deine Fähigkeiten aufdeckt, es ist ein Licht in der Finsternis und ein Vergnügen in der Einsamkeit; es gibt und nimmt nicht* (M. Ibn Esra) [13]; *Es gibt keinen schlimmeren Räuber als ein schlechtes Buch* (Italienisches Sprichwort) [13].

Значним ступенем образності володіють цитати з зооморфними метафорами, у яких книга порівнюється зі знаками концептуальних сфер “тварина”, “птах”, наприклад: укр.: ‘книга – це птах’, ‘сторінки – крила’: *Розгорнута книга нагадає птаха в польоті, є в цьому щось хвилююче і значуще. Розгорнута книга – як розпростерті крила. Я заглиблююся в неї і відчуваю, що крилатію сам. Крила книги – мої крила* (В. Базилевський) [8]; нім.: ‘Buch – Tierchen’, ‘Seiten – Kiefern’: *Ein Buch, wenn es so zugeklappt liegt, ist ein gebundenes, schlafendes Tierchen, welches keinem was zuleide tut. Wer ihm die Nase nicht gerade zwischen die Kiefern steckt, den beißt es auch nicht* (W. Busch) [13].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакина А.Д. Специфика семантики цитаты (на материале русского и английского языков): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.0209 – «Теория языка», Орел, 2007, С.1.
2. Дегтярьова І.О. Інтертекстуальність як спосіб індивідуального текстотворення Ю. Іздрика // [Режим доступу]: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-3.pdf>
3. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными // Русский язык за рубежом, 1994, №1, С. 73-76.
4. Сереброва С. Интертекстуальность масс-медийных текстов: мода или потребность времени? // Культура речи, 2009, Вып. 13, С. 325-336.

Широко застосовується в досліджуваних одиницях і такий вид метафори, як персоніфікація, суть якої полягає у використанні антропоморфних знаків концептуальної сфери “людина” щодо позначення книги, яка належить до неживих предметів. Ця стилістична фігура теж сприяє образності в цитатах, порівн.: укр.: *У книгах закладено особливу чарівність: книги викликають у нас насолоду, вони розмовляють з нами, дають нам добру пораду, вони стають живими друзями для нас* (Ф. Петрарка) [8]; нім.: *Bücher haben Ehrgefühl. Wenn man sie verliert, kommen sie nicht mehr zurück* (T. Fontane) [13].

Серед неживої природи низка об'єктів також слугує джерелом метафоричного переосмислення, що ширше розкриває грані книги, її суть і призначення. Наведемо деякі приклади: укр.: ‘джерело’, ‘сховище’, ‘скарбниця’: *Книга – скарбниця знань. Книга – сховище великого людства. Книга – невичерпне джерело високої естетичної насолоди, глибоких роздумів* (Б.М. Польовий) [8]; нім.: ‘Teppich’, ‘Hülle’, ‘Axt’, ‘Spiegel’: *Bücher sind fliegende Teppiche ins Reich der Phantasie* (J. Daniel) [13]; *Bücher sind die Hüllen der Weisheit, bestickt mit den Perlen der Worte* (M. Ibn Esra) [13]; *Ein Buch muss die Axt für das gefrorene Meer in uns sein* (F. Kafka) [12, с. 677]; *Ein Buch ist ein Spiegel, wenn ein Affe hineinsieht, so kann kein Apostel herausgucken* (G. Ch. Lichtenberg) [12, с. 677].

Деякі цитати є видозміненими приказками, афоризмами про книгу. Вони, як правило, містять елементи гумору, іронії, наприклад, укр.: *Книга – джерело знань, скарг і пропозицій* (І. Іванюк) [9, с. 36]. Для її правильного розуміння потрібні «фонові знання», тобто знання відповідних українських реалій, що забезпечить її адекватне сприйняття та розуміння.

Висновки. Проаналізовані німецько- та україномовні цитати представляють книгу здебільшого в позитивному світлі як скарбницю духовності, культури, мудрості та джерело знань. Переважна більшість цитат характеризується аксіологічністю, здебільшого теж позитивною. Для підсилення аксіологічності в окреслених одиницях використовується протиставлення, найвищий ступінь порівняння прикметника. Іменник *книга* в німецько- та україномовних цитатах часто реалізується образно засобом метафори. Найбільш поширеним є вживання стосовно досліджуваного концепту антропоморфної метафори та персоніфікації як її різновиду, що узгоджуються з антропометричною парадигмою мови.

5. Сорокин Ю.А. Цитаты как знаки прецедентных текстов // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Ред. В.В. Красных, А. И. Изотов. - М., Филология, 1997, Вып. 2, С. 13-25.
6. Сютя Г.М. Функції цитати в поетичному тексті: теоретичні та практичні аспекти (I) // Українська мова, 2014, № 3, С.21-30.
7. BELTZ Lexikon Pädagogik / hrsg. von H.–E. Tenorth und R. Tippelt, Weinheim, Basel, Beltz Verlag, 2007. S. 204-211.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Афоризми та крилаті вислови про книгу // [Режим доступу]: <http://biblio.lib.kherson.ua/aphorisms-and-famous.htm>.
9. Капелюшний А. О. Енциклопедія афоризмів, крилатих фраз, цитат «Журналістика – це творчість і ремесло»: Близько 19200 висловів 3300 авторів, Львів, ПАІС, 2011, с. 36.
10. Цитати і афоризми // [Режим доступу]: <http://tsitaty.blogspot.com/2012/05/tsyataty-pro-knyhy-i-chytannya.html>
11. Aphorismen, Zitate, Sprüche und Gedichte // [Режим доступу]: <http://www.aphorismen.de/suche?text=Buch&seite=6>
12. DUDEN. Zitate und Aussprüche / [2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage hrsg. von der Dudenredaktion], Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich, Dudenverlag, 2002, B. 12, S. 677.
13. Zitate zu Büchern und übers Lesen // [Режим доступу]: <https://lesenacht.wordpress.com/zitate-ubers-lesen/>.

REFERENCES

1. Bakina A.D. Specificity of semantics of quotation (based on Russian and English languages): author. diss. ... cand. filol. sciences: special. 10.0209 - "Theory of Language", Oryol, 2007. P.1.
2. Degtyarova I.O. Intertextual nature of the method of individual creation of texts // [Access mode]: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-3.pdf>
3. Kostomarov V. G. How texts become precedent // Russian language abroad, 1994, No. 1. P. 73-76.
4. Serebrova S. Intertextuality of media texts: fashion or the need of time? // Culture of speech, 2009, I. 13. P. 325-336.
5. Sorokin Yu. A. Quotations as signs of precedent texts // Language, consciousness, communication: Sat. Articles / Ed. V.V. Krasnykh, A.I. Izotov, M, Philology, 1997, I. 2. P. 13-25.
6. Syuta G.M. Functions of citations in poetic text: theoretical and practical aspects (I) // Ukrainian language, 2014, No. 3. P.21-30.
7. BELTZ Lexicon Pedagogy / ed. by H.-E. Tenorth and R. Tippelt, Weinheim, Basel, Beltz Verlag, 2007. P. 204-211.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

8. Aphorism about the book // [Access mode]: <http://biblio.lib.kherson.ua/aphorisms-and-famous.htm>.
9. Kapelyushny A. O. Encyclopedia of aphorisms, quotes "Journalism is hte creativity and craft": About 19200 expressions, 3300 authors, Lviv, PAIS, 2011. P. 36.
10. Quotations and aphorisms // [Access mode]: <http://tsitaty.blogspot.com/2012/05/tsyataty-pro-knyhy-i-chytannya.html>
11. Aphorisms, quotes, sayings and poems // [Access mode]: <http://www.aphorismen.de/suche?text=Buch&seite>
12. DUDEN. Quotations and statements / [2nd, revised and updated edition ed. from the Duden editorial office], Mannheim; Leipzig; Vienna; Zurich, Dudenverlag, 2002, B. 12. P. 677.
13. Quotes about books and reading // [Access mode]: <https://lesenacht.wordpress.com/zitate-ubers-lesen/>.

Representation of lexeme *book* in German and Ukrainian quotations of famous people

G. S. Palytsya

Abstract. The article reveals the peculiarities of lexeme *book* functioning in the German and Ukrainian quotations of famous people. It presents a quote as a way of existence of intertextuality, as a unit that reflects the relation between language and culture. It is emphasized that the double function of the book as the central means of transmitting the meanings of a particular culture, on the one hand, and as a teaching tool, on the other, is also reflected in famous German and Ukrainian quotations of famous people. Common to the two meanings is the evaluative nature of the quotations, expressed implicitly and explicitly. A common means of imagery in these units is the metaphor, in particular, anthropomorphic, resulting in the study component *book* being given human qualities, human behavior, as well as its kind – personification.

Keywords: *intertextuality, citation, axiologicality, anthropomorphic metaphor, zoometaphor, personification.*

Смислова кореляція заголовків романів і концепції головного героя в «шевченківській» діалогії Василя Шевчука

Н. Погосян

Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького
Corresponding author. E-mail: kafil@ukr.net

Paper received 17.03.20; Accepted for publication 12.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-12>

Анотація. У статті проводиться осмислення сутнісних рис, місця та функції заголовка літературного твору та його можливих кореляцій із усім художнім текстом того ж твору, зокрема зважаючи і на його жанрово-видові характеристики. Для конкретного аналізу обрано діалогію Василя Шевчука – художньо-біографічні романи про Шевченка «Син волі» і «Терновий світ». На основі ретельного, зокрема і текстологічного, аналізу кожного з романів доведено, що назва першого з романів значно зриміше й аргументованіше корелюється з семантикою витвореного в ньому образу головного героя – Тараса Шевченка, а також із відомою біографічною канвою його життя. Натомість заголовок другого роману діалогії бачиться за реалізованою в ньому семантикою образу героя дещо загальнішим («віддаленішим») і ширшим, ніж у першому. Але обидва заголовки символічні та відбивають авторську концепцію Шевченкової долі.

Ключові слова: заголовок, романи, Тарас Шевченко, кореляція, образ.

Вступ. Загальновідомо, що заголовок художнього (чи і всякого іншого) твору є його важливим структурним елементом, «непередбачуваною одиницею художнього тексту...», одиницею найвищого рівня, що стягує в себе практично весь текст і навіть більше: всю поза-текстову дійсність» [1, с. 214].

Короткий огляд публікацій за темою. У літературознавчих і лінгвістичних джерелах мовиться про різні функціональні «місії» заголовків, їхню екстракомпліацію практично на всі структурні складові тексту, зокрема на сюжетно-композиційні, стильові, образотворчі його площини тощо. Маємо тут на увазі відповідної проблематики студії З.Гузара, Н.Кожини (Фатєєвої), А.Ламзіної, В.Тюпи, М.Чалецької, Л.Юлдашевої та інших авторів, у дослідженні яких осмислюються найрізноманітніші аспекти художнього твору та його – заголовка – функцій. Природно, зазначена екстраполяція реалізується в різних текстах по-різному, залежно від багатьох чинників, зокрема, скажімо, й від жанрово-видових характеристик художнього тексту. Вочевидь у текстах історико-біографічних при творенні художньої біографії видатної (знакової) особистості добір заголовка та його семантики, за великим рахунком, чи не найбільше має екстраполуватися на сферу творення передовсім образу головного героя, бути своєрідним «ключем розуміння» всього художнього твору й випсаного в ньому образу головного героя. У зазначеному сенсі доволі показовими є твори художньої шевченкіани, передовсім прозової, романної.

Так, важливу роль у вираженні авторської концепції характеру персонажа підтверджує і творча практика Василя Шевчука, заголовки роману-діалогії про Т. Шевченка в якого становлять атрибутивні сполучення, – «Син волі» й «Терновий світ». Такі заголовки, як правило, є метафоричними і чітко структурно обумовленими.

Метою цієї статті є з'ясування смислової кореляції між назвами романів і концепцією головного героя в них.

Матеріали й методи. Застосовуючи передовсім культурно-історичний і герменевтичний методи студіювання, проведемо відповідні аналітичні операції за

текстом роману-діалогії Вас. Шевчука.

Результати і їх обговорення. Приступаючи до написання першої частини романної діалогії. Василь Шевчук, очевидно, вже мав у задумі заголовок свого майбутнього твору, адже заголовне слово чи фраза виникають у свідомості письменника як певний заклик, «підштовхують» його до написання тексту. Зароджений словесний комплекс розгортається в текст – він тягне за собою заряд смислових і композиційних зв'язків. Композиційно ідея «волі», «звільнення» простежується в романі дуже чітко. Слід зазначити, що в тих частинах твору, які колись були складовими біографічної повісті Василя Шевчука «Вітрила» (1964), слова «воля» чи синонімічні до нього майже відсутні. А на сторінках діалогії вся ця «волелюбна синонімія» зустрічається близько 250 разів. Така концентрація певного смислового знаку – мінімум один раз на дві сторінки тексту – свідчить лише про одне – про запрограмованість перед написанням твору отого самого «словесного комплексу».

Таке часте вживання одного найважливішого із заголовних слів роману виконує функцію «двадцять п'ятого кадру», покликаною «закодувати» рецепцію читачем авторської ідеї, посилює пафос роман «Син волі», який полягає саме в тому, що це словосполучення є ключем до розуміння, «прочитання» автором образу Тараса Шевченка. Тому, безумовно, про заголовок першої частини романної діалогії варто говорити як про один із таких, що втілюють пафос твору.

Те, що заголовок роману Василя Шевчука – це ключ до розуміння ідеї твору, неодноразово відзначали дослідники. Так, І. Ходорківський, хоч і не без надміру соціологізму, зазначав, що «уже в самій назві закладена ідея твору – показати Т. Шевченка як послідовного, несхитного бійця з царизмом, з його найганебнішим суспільним укладом – кріпацтвом. Цій ідеї підпорядковується не тільки біографічний матеріал, а й вся поетична творчість» [2, с. 54]. Тому, отже, не випадковим у романі є те, що автор подає історію написання саме тих творів, котрі недвозначно свідчать про ставлення Т. Шевченка до царського режиму та кріпацтва «Тризна», «Думи мої...», «Сон», «Кавказ».

Схожу, але ширшу змістом думку висловив М.

Насенко в літературно-критичному нарисі «П'ятиліття українського роману». Процитувавши слова академіка О. Білецького про те, що Шевченкова «думка працювала над проблемою визволення людини», дослідник підкреслив, що «проблему визволення, як головну в «ідеї Шевченка», поставив в центр свого роману... Василь Шевчук. Про це свідчить і назва твору – «Син волі», і сам принцип художнього розкриття задуму. Головне в цьому – акцент на дивовижному парадоксі: син волі, а карається в неволі» [3, с. 235]. Пізніше, М. Насенко означив кореляцію й парадоксальність смислів у назві й тексті другого роману дилогії Василя Шевчука «Герновий світ»: «Головну ідею «Гернового світу» В. Шевчук прагнув вияскравити на стиках «звичайного» і «незвичайного» в житті поета. Нестерпність (терновість) побуту й велич буття його в країні, де законним було лише беззаконня, сприймаються в романі такими ж контрастними символами, як воля і неволя в першій частині дилогії» [4, с. 3].

Сам Василь Шевчук устами персонажа двічі тлумачить заголовок свого твору. Автор показує, як під час першої подорожі Т. Шевченка в Україну уже в статусі вільної людини дядько-візник назвав Шевченка паном, зважаючи на його одяг. Це спонукало героя до болючих роздумів: «Хто ж ти esi. Тарасе? Вже не кріпак. Проте й не пан. Син волі!» [5, с. 48]. Ще один епізод роману – болісні роздуми Шевченка, викликані тим, що йому при викупі склали ціну в карбованцях: «Йому ціна... Мов хрякові або коневі!.. Його, нащадка волі й сина її степів, купують і продають» [5, с. 184].

Болючі терзання двадцятичотирьохлітнього Шевченка, який доти все життя був козачком, підпасичем, служкою, межують із суперечливими почуттями до тих, хто дбав про його викуп. З одного боку, людям вільним, які навіть не можуть уявити себе в подібній ситуації, важко зрозуміти терзання душі гордої, свавільної, але змушеної терпіти наругу. З іншого боку, молодий Шевченко був генетично напоєний тим усвідомленням, що предки його були вільними людьми. Чого ж йому каратися в неволі та ще й якнайвищу милість отримувати волю з рук тих, хто колись її забрав? При цьому розуміння Шевченком волі виходить за межі свободи особистої, набуває смислів національних: «...Ми ж бо козаки, – палко звертається Шевченко до друга дитинства, – ми ж люди, ми всі – народ, що потрясав Стамбул, Варшаву, кров'ю писав свою історію, свої права та вольності! Де все це нині, хто ми?! Раби німі, худоба, яку пани мордують...» [5, с. 64].

У молодого романного Шевченка немає ніякого трепету перед царською особою, і це, як твердить Василь Шевчук, у народному дусі українства: «...Імператор-тиран, пригноблювач, кат і душитель волі. А тут на нього моляться... Вийшли б стрічать царя в Кирилівці? Напевно, так. Виходять же до перелазів, стоять і довго дивляться, коли в село в'їжджає барвистий полк гусарів... Ба, навіть зирили, мов на якесь диво, на гурт свиней, яких чомусь переганяли з Моринців аж у Вільшану!.. А тут – сам цар!..» [5, с. 139]. Шевченко називає головну винуватицю всіх бід українців: «...Катерина – імператриця, що завдала в кріпаччину всю Україну... Коли б не це, він був би вільний!.. Козак Тарас Шевченко!..» [5, с. 156].

Важливим для розуміння символічного змісту заголовка роману Василя Шевчука є тлумачення волі самим Тарасом Шевченком. Оксана Забужко з цього приводу зазначила: «Воля у Шевченка взагалі складний концепт, що, залежно від контексту, міняється цілим спектром значень: це і свобода... і влади право... і цілепокладальна дієва настанова... Без неї, волі, життя робиться «сном», насанням, галюцинаторною «марою...» [6, с. 137-138].

Усі ці три компоненти тлумачення Шевченком поняття «воля» в тій чи іншій мірі наявні і в романі Василя Шевчука. Воля як свобода і як протиставлення неволі є найдієвішою рушійною силою поведінки головного героя твору. Всі його думки, вчинки і прагнення автор пов'язує передовсім і тільки зі здобуттям волі для себе, для інших. Воля для героя роману – природний стан людини, а «неволя – повільна смерть» [5, с. 387]. Тому рефреном до настрою, притаманного Шевченкові 22 квітня 1838 року, і звучить найжаданіше слово: «Він пив вино, що змішувалося з сльозами, а серце в грудях гупало, як на пожежу церковний дзвін, й кричало: «Воля! Во-о-оля!» [5, с. 196]. Тарас хоче поділитися своєю невимовною радістю з кожним: «Зустрічні кидалися від нього геть, а він гукав їм німо на всю весняну вулицю: «Я вільний, вільний, вільний!..» [5, с. 196].

Концепція волі як стану людини має в романі Василя Шевчука два виміри: воля душі і воля тіла. Ці виміри то поєднуються, то існують окремо. Зображуючи, наприклад, епізоди дитинства Шевченка, Василь Шевчук показує малого Тараса людиною з вільною, некріпацькою душею. Це виявляється в тому, як він мстить дядкові Богорському не стільки за фізичні знущання, скільки за те, що дяк позбавив його єдиної душевної відради – творів Сковороди. Також хлопець ходить від маляра до маляра, шукаючи застосування своєму таланту, оскільки не хоче закопати власну долю в повсякденному нужденному житті. І лише на якийсь час душа зневірилася: «...Мрія гасла... Все рідше і рідше його набрякли від праці руки тяглися до книжки, до малювання. Лиш випадала якась часинка вільна, лягав і спав. Неначе віл... Та й правду кажучи, життя б його було нічим не краще... Ба, навіть гірше: немов на сміх, бо й кріпаків дав душу й думку» [5, с. 318].

Доля виявилася прихильною до Шевченка, подарувала йому щасливий збіг обставин і людей, які дарують талановитому юнаку волю: «Рік промайнув, як світле, добре свято! Тепер він міг сказати, що почувують вільні, не панські люди в біді та радості, бо встиг зазнати того й того. І, попри всі печалі й дрібні невдачі, утвердився на думці тій, що й горе людини вільної молодше щастя кріпака!..» [5, с. 204]. Позасвідома і свідомо боротьба за волю власної душі, а потім і тіла закінчилася. Майже дев'ять років Шевченкового життя на волі Василя Шевчука показує як безперестанну стурбованість неволюю інших.

Коли фізично Шевченко знову потрапляє в неволю – у в'язницю, що «юдоль печалі», то його душу не владні поневолити навіть найважчі випробування. «...Кожна найменша часточка його ества кричить, волає, рветься на світ, на вільну волю, якою він не навтішався за дев'ять років» [5, с. 6]. Цей аспект зна-

чення слова «воля» – як особистої свободи людини – тісно пов'язаний з іншим тлумаченням: воля – як «владче право», як намагання не забути і повернути державні вольності своїх предків. У романі цей аспект «волі» асоціюється із Запорозькою Січчю, козацтвом і прагненням Шевченка нагадати сучасникам, чийх батьків вони діти. Варто зауважити й на тому, що Василь Шевчук, пишучи свої романи в умовах творчої несвободи, мав зважати на такі обставини. Звідси – й певна надмірна соціологізація, в т.ч. щодо тлумачення поняття «волі» [див., напр.: 5, с.с.350, 455 та ін.]

Усі ці різні аспекти волі в романі Василя Шевчука укладаються у гнучку й цілком виправдану систему: нікому не дозволяти топтати свою душу; не забувати, хто ти є, чийх батьків дитина; намагатися жити так, як славні предки; здобути право називатися достойним їхнім нащадком.

У якому ж значенні вживається заголовне слово «воля» Василем Шевчуком? Сином якої «волі» є в романі Тарас Шевченко? Безсумнівно, що він є нащадком споконвічного, генетично закладеного в людині прагнення бути вільним. «В неволі навіть звір не живе... вмирає з гуті...» [5, с. 394], переконаний головний персонаж роману «Син волі». Слово «неволя» як антитеза зустрічається у творі майже гак само часто, як і слово «воля».

Розкриттю символічності заголовка роману «Син волі» сприяють і композиція та сюжет твору. Основа сюжету роману – невольничий період життя Шевченка: арешт і перебування в Петропавловській в'язниці. Шевченкова думка весь час лине в щасливі роки його вільного життя. Та й гідна поведінка на допитах змушує навіть його катів визнавати в ньому вільнолюбну людину. У відповідь на всі умовляння і погрози слідчих звучить: «Похилу голову меч не січе, але оминають музи, а гордій – меч не страшний!» [5, с. 125].

Друга частина діалогії вийшла двома роками пізніше, у 1986 році, під заголовком «Терновий світ». Дуже можливо, що ця назва виникла у завершальний період роботи над твором або навіть після його закінчення.

Перед автором діалогії стояло непросте завдання. Давши першій частині свого твору назву «Син волі», романіст змушений був шукати для другої частини, яка відтворює останні чотирнадцять років життя поета, такий заголовок, котрий відповідав би загальній ідеї діалогії.

Заголовок «Терновий світ», незважаючи на всю «глибину, точність та символічність», бачиться дещо загальнішим і ширшим, ніж назва «Син волі».

Окремі дослідники при аналізі діалогії в цілому або другої її частини намагалися з'ясувати «коріння» заголовка «Терновий світ». На нашу думку, заголовок другої частини діалогії був «продиктований» автором тим матеріалом, яким визначив сюжетну основу «Тернового світу». Як і в першому романі, у «Терновому світі» йдеться про невеликий проміжок часу – останні

вільні місяці життя з невитравними спогадами про солдатчину, неволю. Вище ми вже навели доречну цитату зі статті М. Наєнка.

Інша дослідниця Н. Шудря в рецензії «Стежками тернової долі», називаючи заголовок твору «образним і влучним», підкреслила: «На долю поета випало стільки горя й наруг, що іншим вистачило б на два життя. Арештований і переслідуваний, зневажений наймами, муштрований солдатчиною, Тарас Шевченко, всупереч нелагодам, щодня поставав на борню, ненавидів і любив, приречений триматись на вістрі лева під недремним царським оком, в цупких обіймах «перонів лютих»... Але в стражданнях і муках тисячі разів воскресав сам, коли вихлюпувалися на аркуш думи – єдині провісники надії...» [7, с. 5].

Як переконаємося, і М. Наєнко, і Н. Шудря символіку заголовка зокрема і твору в цілому вбачають у протиставленні нестерпних умов життя Шевченка і прометеїзму його духу.

Василь Шевчук відтворив не лише епізоди фізичного та морального нищення поета, а й Шевченкові власні терзання та муки в часи відносного життєвого благополуччя та суспільного визнання: «Дістав зі столу відбиток свого портрета, підсунув ближче свічку зі свічником. Вдивлявся, і сум поймав стривожену, зболілу душу. Кажеш, що вже на вольній волі, а сам увесь тяжка жура: торкнися і бризнуть сльози. Зморшка між бровами – мов борозна...» [8, с. 10].

Висновки. Отже, пояснюючи символіку заголовка «Терновий світ», варто говорити не лише про терни як зовнішні обставини життя, а й про властивості характеру самого Шевченка як вічного шукача правди.

Доцільно також розглядати «терновий світ» у романі і як терновий шлях до України. Вперше це було усвідомлено на засланні у 1849 році: «...А на Україні... Боже, чи він її побачить хоч краєм ока?... Мабуть, тут і помре, і ляже в чужий пісок...»

Заросли шляхи теренами

На тую країну...» [8, с. 188].

У тексті роману жодного разу не зустрічається словосполучення «терновий світ». Автор згадує терни, колючу ниву, чорну долю, липкі тенета, терновий шлях, але жодного разу в цьому контексті не зустрічається слово «світ». Для Василя Шевчука «терни» в зовнішньому щодо Шевченка світі – це кріпацтво, самодержавство, а звідси – відсутність свободи думки, свободи слова, соціальна несправедливість. Внутрішній світ персонажа роману Василя Шевчука теж не позбавлений своїх «тернів». Це постійна «потреба горя», можливо, навіть як виправдання за те, що він на волі, а близькі йому люди невольні. Це і постійна боротьба за волю не лише особисту, а й усього народу.

Обидва заголовки і «Син волі», і «Терновий світ» є символічними, тобто знаковими, в кожному з них знайшла відбиття авторська концепція життєвої і творчої долі Тараса Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Челенька М. Заголовок у поезії Івана Франка з погляду рецепції поезики. Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». Вип. 33. Ч. 1. Львів, 2004. с. 214-222.
2. Ходорківський І.Д. Образ митця. Київ, 1985. 140 с.
3. Наєнко М. П'ятиліття українського роману. Літературно-критичний нарис. Київ. 1985. 268 с.
4. Наєнко М. До висот генія. Особливості художнього осмислення постаті Т.Г. Шевченка. Літературна Україна. 1987. 5 березня. С. 3.
5. Шевчук Василь. Син волі: Роман. Київ. 1984. 471 с.
6. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ. 2001. 160 с.

7. Шудря Н. Стежками тернової долі. Друг читача. 1986. 6 березня.
8. Шевчук Василь. Терновий світ: Роман. Київ. 1986. 573 с.

REFERENCES

1. Chelenka M. Title in Ivan Franko's poetry from the perspective of poetics reception. Bulletin of the Lviv University. Series "Philology". Issue 33. Part 1. Lviv, 2004. – P. 214-222.
2. Khodorkivsky I.D. Artist image. – Kyiv, 1985. – 140 p.
3. Nayenko M. Five years of Ukrainian novel. A literary-critical essay. – Kyiv, 1985. - 268 p.
4. Nayenko M. To the heights of genius. Features of artistic understanding of the figure of T.G. Shevchenko. - Literary Ukraine, March, 5, 1987. - P. 3.
5. Shevchuk V. Son of Will: novel. – Kyiv, 1984. – 471 p.
6. Zabuzhko O. Shevchenko's myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis. – Kyiv, 2001. – 160 p.
7. Shudria N. Paths of thorny fate. Reader's friend. – March, 6, 1986.
8. Shevchuk V. The thorny world: novel. – Kyiv, 1986. – 573 p

Meaning Correlation of Novel Titles and Concept of Protagonist in "Shevchenko" Dilogy of Vasyl Shevchuk

N. Pohosian

Abstract. The article focuses on the comprehension of the essential features, the place and function of a literary work title and its possible correlations with the whole artistic text of the same work, particularly, considering its genre-specific characteristics. The dilogy of Vasyl Shevchuk, namely, artistic and biographical novels about Shevchenko "Son of Will" and "Thorny World", is chosen for a specific analysis. Based on a careful, including textual, analysis of each of the novels, it is proved that the title of the first novel is much more clearly and reasonably correlated with the semantics of the protagonist image of Taras Shevchenko, as well as with the famous biographical canvas of his life. Instead, the title of the second novel of the dilogy is seen in the realized semantics of the protagonist image realized somewhat more general ("more distant") and wider than in the first novel. However, both titles are symbolic and reflect the author's concept of Shevchenko's fate.

Keywords: title, novels, Taras Shevchenko, correlation, image.

Епонімна незбіжність крізь призму перекладу

М. А. Сайко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: mykhailosaiko@gmail.com

Paper received 14.03.20; Accepted for publication 02.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-13>

Анотація. У запропонованій розвідці запроваджується категорія епонімної незбіжності, що є вислідом спостереження практики залучення відмінних епонімів до різномовних термінологічних систем, зокрема медичної. Епонімна незбіжність вважається природним з'явищем, що спричинене етноцентризмом, термінологічним патріотизмом, а також різнобічним трактуванням історії розвитку науки. У статті визначені поняття епонімної незбіжності, термінологічного патріотизму, продемонстровано відмінні епонімні терміни у різномовних термінологічних стандартах медичної термінології.

Ключові слова: переклад, медична термінологія, епонімні терміни, епонімна незбіжність, термінологічний стандарт

Вступ. Досліджування стану та позиціонування епонімів серед інших термінів в національних медичних терміносистемах є однією із засадничих передумов до створення злагодженого термінологічного стандарту. Питання епонімів неодноразово порушувалося у розвідках як чужоземних, так і українських мовознавців та термінологів, однак крізь призму перекладового термінознавства воно досі не розглядалося. Саме тому автор цієї розвідки вбачає потребу, беручи до уваги здобутки його попередників, висвітлити категорію епонімної незбіжності у системі координат перекладового термінознавства та національних терміносистем. Нагальність вивчення цього питання полягає не в наслідуванні світових тенденцій термінознавства, однак в ухвалюванні відповідних рішень щодо відтворення чужоземних епонімних термінів мовою перекладу. Ось чому кількість досліджень у світі, присвячених порушуваному питанню, постійно зростає, а особливо з 50-тих років минулого століття [6, с. 1633]. Знаково, що дискусії у наукових колах щодо епонімних термінів тривають і досі.

Стислий огляд публікацій за темою. Вицвітом дискусії щодо (не)доречності вживання епонімних термінів слугувала особливо стаття під назвою «*Should eponyms be abandoned?*» в журналі *British Medical Journal*, що є свого роду науковою суперечкою між прихильницею (Ю. Вітворт) та суперечниками (А. Войводт, Е. Маттесон) епонімних термінів. Останні вважають, що епонімним термінам бракує точності, вони спричиняють плутанину та перешкоджають розвиткові будь-яких наукових обговорень. Навіть більше, вони не відображають першости щодо наукового відкриття [11, с. 424]. Обстоювання необхідності епонімних термінів аргументовано у статті тим, що вони є відбитком медичної традиції та культури в нашій історії [9, с. 425].

Українські вчені дуже швидко підхопили ідею зважування аргументів (не)доречності вживання епонімних термінів, potwierджуючи, «що вони не сприяють розумінню понять, які позначають» [1, с. 57], перевантажують медичний термінофонд [5, с. 63], а також, що вони, будучи громіздкими, «створюють додаткові синонімічні ряди, важко транслітеруються і транскрибуються» [4, с. 51]. Водночас М. Дзюба доходить висновку, що епонімні терміни задовольняють ключові вимоги до терміна, адже вони стислі, їм притаманна прихована вмотивованість, тенденція до однозначності та інтернаціональності [1, с. 62]. Одразу постає запитання: хто є законодавцем такої вимоги як інтернаціональність термінів? Примітним у цьому контексті стане твердження

відомого радянського (згодом – російського) термінознавця В. М. Лейчика. Аби перекладом не викривити змісту написаного, пропоную подати цитату мовою первотвору: «*медицинские термины-эпонимы запрещены Всемирной организацией здравоохранения, но фактически употребляются в практике лечения*» [2, с. 202]. Одразу необхідно констатувати, що жодна організація не має права втручатися до внутрішніх процесів національного терміноутворення, однак може давати поради.

Мета цієї розвідки полягає у виокремленні та описові нової для перекладового термінознавства категорії, що автор цього дослідження пропонує називати **епонімна незбіжність**.

Матеріали та методи. Об'єктивність результатів розвідки може забезпечити розслід лише стандартизованих епонімних термінів, саме тому матеріалом для неї слугують англійський варіант «*Міжнародного класифікатора хвороб*» (ICD-10) [7], його німецький [8] та український (МКХ-10) [3] офіційні переклади. Розвідку здійснено за допомогою низки метод: *емпірична метода*, що полягає в роботі з джерельною базою, зокрема з медичними термінологічними стандартами; *структурно-компонентний розслід*, що уможливує констатування факту існування з'явища епонімної незбіжності; *порівняльно-зіставна метода*, що передбачає системне порівняння стандартизованих термінів різномовних термінологічних систем.

Результати та їхнє обговорення. У межах цього дослідження необхідно чітко означити вивчувану категорію. Отже, **епонімний термін** – це термін, що містить власну назву або утвореного від неї апелятива. Таке означення є коротким та не містить жодних суперечностей. Без пересади можна стверджувати, що не завжди власна назва, на основі якої утворено терміна, стосується винятково до імені людини. Яскравим прикладом може слугувати термін з МКХ-10 **гарячка Західного Нілу**, у якому його топонімний складник **Західний Ніл** обертається на епонім (або ж епотопонім). Також можна стверджувати, що епонімним терміном не завжди є словосполучення, особливо ж коли йдеться про ті терміни, творним елементом яких виступають апелятивовані (деонімізовані) власні назви. Прикладами таких термінів є **бабезіоза** (на честь В. Бабеша), **бруцельоза** (на честь Д. Брюса), **сальмонела** (на честь Д. Сальмона) тощо.

Наявність епонімних термінів у національних термінологічних системах засвідчує антропоцентричну парадигму будь-якої науки [4, с. 51]. Кожна країна, що спо-

відує принципи етноцентризму, завжди уславлюватиме винятково своїх учених-лікарів, присвоюючи термінам їхні імена. Не світова спільнота сприяє залученню епонімних термінів до міжнародних стандартів, однак кожна країна виборює право на визнання терміна, епонімізуючи його у власних інтересах. Саме тому, автор розвідки має відвагу стверджувати, що так званий *термінологічний патріотизм* (термін автора) є причиною зародження з'явища *епонімної незбіжності* (термін автора).

Термінологічний патріотизм – прагнення окремої країни до світового визнання здобутків та напрацювань винятково її вчених. **Епонімна незбіжність** – з'явище, спричинене етноцентризмом та термінологічним патріотизмом, що характеризується неоднорідністю епонімного найменування у різних національних терміносистемах.

Характерно, що кількість епонімних термінів, що містять імена дослідників окремої країни, та що спромоглися на світове визнання, потрапивши до міжнародних термінологічних стандартів, співмірна з рівнем етноцентризму цієї країни. Статистичним підтвердженням цієї думки є дані електронного словника медичних епонімних термінів Whonamedit [10]. Словник містить 3487 термінів, що були епонімізовані на честь вихідців з 61 країни (пораховано у лютому 2020 року). Відсоткове корелювання епонімних термінів з відповідними країнами засвідчило, що перші місця щодо кількості визнаних на міжнародній термінологічній арені відповідних епонімних термінів посідають ті країни, що мають чи не найперші економічні показники у світі, і які надалі торують шлях побудови національної держави: Сполучені Штати Америки (895 одиниць), Німеччина (677), Франція (469), Сполучене Королівство (375), Австрія (160), Італія (127), Швейцарія (107).

Автор цього дослідження вважає, що провадження дискусій щодо (не)доцільності залучення епонімних термінів до термінологічних систем є невиправданим, адже епонімні терміни є тим пластом медичної терміносистеми кожної мови, від якого, подібно до термінів латинського та грецького походження, жодна країна ніколи не відмовиться. Можливо лише те, що їхня кількість зменшиться в міжнародних класифікаціях, а тому і в національних. Характерно, що поряд із термінами, що їх подаватиме переклад міжнародних стандартів національними мовами, завжди існуватиме з'явище внутрішньомовної епонімної незбіжності: медична терміносистема міститиме такі епонімні терміни, що уславлюватимуть медиків відповідних країн. І навпаки, країни відмовлятимуться від уживання тих епонімів, що суперечать їхнім національним інтересам, або ж з інших причин.

Задля унаочнення результатів розвідки здійснено класифікацію опозицій епонімної незбіжності:

1. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін з епонімом національного походження замість чужоземного]»:

Код	Англійський термін [7]	Німецький відповідник [8]	Український відповідник [3]
E05.0	Graves disease	<i>Basedow-Krankheit</i> [Morbus <i>Basedow</i>]	хвороба Грейса
E75.4	Bielschowsky- <i>Jansky</i> disease (німець-чех)	Bielschowsky- <i>Dollinger</i> -Syndrom (німець-німець)	хвороба Більшовського-Янського

2. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін + новий епонімний термін з епонімом національного походження]»:

D69.3	Evans syndrome	Evans-Syndrom + <i>Werlhof-Krankheit</i>	синдром Еванса
-------	----------------	--	----------------

3. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження в препозиції]»:

M35.6	Relapsing panniculitis [Weber-Christian]	Rezidivierende Pannikulitis, <i>Pfeifer-Weber-Christian-Krankheit</i> (німець-англійсь-американець)	рецидивуючий панікуліт [Вебера-Крісчена]
-------	--	---	--

4. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження в постпозиції]»:

D58.0	Minkowski-Chauffard syndrome	Minkowski-Chauffard- <i>Gänsslen</i> -Syndrom	синдром Мінковського-Шоффара
D68.0	Von Willebrand disease	Willebrand- <i>Jürgens</i> -Syndrom	хвороба Вілленбранда
E75.4	Batten disease	Batten- <i>Kufs</i> -Syndrom	хвороба Баттена
G60.0	Charcot-Marie-Tooth disease	Charcot-Marie-Tooth- <i>Hoffmann</i> -Syndrom	хвороба Шарко-Мари-Тутса

5. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін з епонімом національного походження в препозиції]»:

D69.0	Henoch(-Schönlein) purpura	<i>Schoenlein</i> -Henoch-Purpura (останній – німець гебрейського походження)	пурпура Генوخа(-Шенлейна)
-------	----------------------------	---	---------------------------

6. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження посеред інших]»:

E31	dystrophia myotonica [Steinert]	Curschmann-Batten-Steinert-Syndrom (німець-англійсь-німець)	дистрофічна міотонія (Штейнерта)
E76.0	Hurler syndrome	Pfaundler-Hurler-Syndrom (німець-німка)	синдром Гурлер

7. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом чужоземного походження]»:

C96.0	Letterer-Siwe disease	<i>Abt</i> -Letterer-Siwe disease (американець-німець-швед)	хвороба Леттерера-Сіва
D69.1	Glanzmann disease	Glanzmann-(Naegeli-) Syndrome (швейцарець-швейцарець)	хвороба Гланцманна

8. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із вилученим структурним епонімом]»:

A.85.8	Von Economo- <i>Cruchet</i> disease (австрійсь-француз)	Economo-Enzephalitis	хвороба Економо-Крюше
--------	---	----------------------	-----------------------

9. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін зі зміненою послідовністю епонімів]»:

G90.2	Bernard(-Homer) syndrome (француз-швейцарець)	Homer-Bernard-Syndrom (швейцарець-француз)	синдром Бернара(-Горнера)
-------	---	--	---------------------------

10. Опозиція «[епонімний термін]: [загальний термін + епонімний термін]»:

C14.2	Waldeyer ring	Lymphatischer Rachenring [Waldeyer]	глоткове кільце Вальдейєра
C30.1	Eustachian tube	Tuba auditiva [Eustachio]	слухова труба

11. Опозиція «[загальний термін]: [загальний термін + епонімний термін чужоземного походження]»:

C18.0	Pleocaecal valve	Pleozäkklappe, Bauhin-Klappe (швайцарець)	ілеоцекальний клапан
G37.4	Subacute necrotizing myelitis	Subakute nekrotisierende Myelitis, Foix-Alajouanine-Syndrom (француз-француз)	підгострий некротизуючий мієліт
Q78.1	Polyostotic fibrous dysplasia	Polyostotische fibröse Dysplasie, Jaffé-Lichtenstein-Syndrom (американець-американець)	поліостозна фіброзна дисплазія

Порівняльно-зіставний розгляд неспростовно засвідчив етноцентризм та термінологічний патріотизм укладачів та перекладачів німецького варіанту МКХ-10, що спричинилися до зародження епонімної незбіжності (опозиції 1-6, можливо, навіть 8 і 9). Подекуди розглядуване з'явище зумовлене іншими (історичними) чинниками (опозиції 7, 10, 11), що потребують детального вивчення. Можна припускати, що таке ж з'явище спостерігалось б, якби здійснювалось б зіставлення перекла-

дів МКХ-10 іншими чужоземними мовами. Що ж стосується до українського перекладу, зокрема епонімних термінів, то можемо висновувати, що фактично єдиним способом відтворення англійських термінів є транслітерація. У цьому контексті необхідно зауважити, що значну кількість епонімів було транслітеровано з помилками, тому відповідні епонімні терміни можна правно вважати термінологічними симулякрами.

Висновки. Отже, беручи до уваги результати здійсненого порівняльно-зіставного розгляду епонімних термінів, можемо правно висновувати: (1) Термін епонімна незбіжність, що його запроваджує до наукового дискурсу автор цієї розвідки, є вислідом спостереження практики залучення відмінних епонімів до різномовних термінологічних систем, зокрема медичної. (2) *Епонімна незбіжність* є природнім з'явищем, що спричинене етноцентричністю, термінологічним патріотизмом, а також різнобічним трактуванням історії розвитку науки задля популяризації національних здобутків. (3) За результатами порівняльно-зіставного розгляду було визначено 11 опозицій епонімної незбіжності. За ономасіологічними групами відповідників в офіційному перекладі англійського МКХ-10 німецькою мовою епонімні терміни можна класифікувати так: 1) епоніми національного походження (опозиції 1-6); 2) епоніми чужоземного походження (опозиція 7); 3) епоніми зі зміненою структурою (опозиції 8-9); 4) варіативні епоніми зі зміненою термінологічною структурою (опозиції 10-11).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба М. М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. Українська мова, 2010. № 3. С. 55–63.
2. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
3. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. Десятий перегляд. Укр. переклад у 3 томах. К.: Здоров'я, 1998.
4. Томка І., Рак О., Легкун Г. Проблеми перекладу французьких медичних термінів-епонімів на українську мову. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини, 2016. № 4. С. 51–55.
5. Цісар Н. До питання про варіантність і нормативність вторинних медичних найменувань. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Сер. «Проблеми української термінології», 2009. № 648. С. 61–65.
6. Guillaume Cabanac. Extracting and quantifying eponyms in full-text articles. Scientometrics, Springer Verlag, 2014. Vol. 98 (n° 3). P. 1631–1645.
7. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD-10). Version: 2016. Mode of access: <https://icd.who.int/browse10/2016/en>.
8. Internationale statistische Klassifikation der Krankheiten und verwandter Gesundheitsprobleme. 10. Revision. Mode of access: <https://www.icd-code.de/>.
9. Whitworth J. A. Should eponyms be abandoned? No. British Medical Journal, 2007. V. 335(7617). P. 425.
10. Whonamedit. Dictionary of medical eponyms. Mode of access: <https://www.whonamedit.com/>.
11. Woywodt A., Matteson, E. Should eponyms be abandoned? Yes. British Medical Journal, 2007. V. 335(7617). P. 424.

REFERENCES

1. Dzyuba M. Eponymic nominations in Ukrainian scientific terminology. Ukrainian language, 2010. № 3. P. 55–63.
2. Leychik V. M. Terminology science: object, methods, structure. 3rd ed. M.: LKI, 2007. 256 p.
3. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. Ukrainian transl. in 3 vol., K. VT «Zdorovia», 1998.
4. Tomka I., Rak A., Lekhkun H. The problems of translation of French medical eponyms into Ukrainian. Topical issues of social sciences and history of medicine. 2016. № 4. P. 51–55.
5. Tsisar N. The question of variance and regulation of secondary medical nominations. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian terminology», 2009. № 648. P. 61–65.

Eponymic discrepancy through the prism of translation

M. Saiko

Abstract. The suggested research introduces the category of the eponymic discrepancy. This phenomenon derives from the integration of the conjugated eponyms to multilingual terminological systems, in particular the medical one. Eponymic discrepancy is considered to be a natural phenomenon resulting from ethnocentrism, terminological patriotism and various interpretations of the science history. The article defines the terms «eponymic discrepancy», «terminological patriotism» as well as demonstrates the conjugated eponymic terms in the multilingual benchmarks of the medical terminology.

Keywords: translation, medical terminology, eponymic terms, eponymic discrepancy, terminological standard.

German political discourse and its innovations

O. Skliarenko

SHEI «Pereiaslav-Khmelnitskyi state pedagogical Hryhorii Skovoroda university»
Corresponding author. E-mail: lesiaskliarenko82@gmail.com

Paper received 26.03.20; Accepted for publication 17.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-14>

Abstract. In addition to informative and correlated functions, the main characteristics of media discourse include suggestive and manipulative functions. Of particular interest is the consideration of the previous two in the relationship among linguistic and extra-linguistic aspects. Most clearly, the creative nature of media discourse is manifested at the lexical level, which is associated with the emergence of new units, in particular, deonyms. Such new entities represent simultaneously means of linguistic economy, expressiveness and discredit of the concept. These provisions are illustrated on the examples of the political discourse of the German language.

Keywords: German language, vocabulary, terminology, deonym, media discourse.

Being informed nowadays plays a very important role in the context of the global information space and the unlimited possibilities of access to information. The most important functions of mass communication, especially in the sphere of political discourse, are, in our opinion, informative, correlative, suggestionistic and manipulative. The first two are of top priority importance. The media are designed to inform, explain and comment on events. At the same time, it cannot be denied that mass media have a persuasive force, especially when the recipients of information have not yet formed their opinion and do not have their own view on the events described.

In this case, journalists, as mediators of communication between professional politicians and citizens, have an enormous power of influence, with language being an important tool. In the opinion of E.S. Kubriakova, the influencing function of language is most clearly manifested in the media [1, p. 61]. The use of certain linguistic means, for example, metaphors, in the texts of political subjects can contribute to the formation of the necessary image of the fact perception, and the frequency of their use is associated with the intensity of the development of events, which is quite clearly demonstrated nowadays by the example of the image of politic in the German media. Recently, quantitative and qualitative changes in the language of the media have become increasingly visible. Some researchers even believe that the media contribute to the barbarization of the language [1, p. 62]. Media discourse is undoubtedly creative, reflected primarily on a lexical level and directly linked to extra-linguistic factors. It is conditioned, firstly, by the diversity of the topics covered, and secondly, by the decentralization of information, which is a consequence of democratization and liberalization of society. All this leads to appearance of specific notions, language units in the language and may even influence terminological processes. Let us consider this statement on the example of the German language.

Politics and political journalism are separate professional fields and operate with their own terminology. This includes lexical units, which denote phenomena or concepts of a given subject area and reflect the specificity of an information text.

Structurally, they are diverse, they can be words of any part of speech, but mostly nouns, including complex nouns, which act in this role. Quite a lot of acronyms and borrowings are also found. Here are a few examples: die

Agenda, der Wahlkampf, die Hochrechnung, die Umfragewerte, der Meisterplan, der/die Abgeordnete, das AA, die GroKo, die K-Frage, der AfDler, die IAEA, die UNESCO, der Atomdeal, die Roadmap, der Global Player, die Pipeline, das Statement, antreten, designieren, kandidieren and the other. In defining the word “term”, we rely on the definition presented in the dictionary of foreign words, because we consider it to be the most complete. [2].

According to the authors, we see “term” as a special word of a specific conceptual sphere of activity, which has a definition and is used in special conditions, and we consider it possible to consider the listed units as terms of political discourse in the media. It is not, however, an absolute statement that the term is inherently unambiguous and neutral. In the texts of political discourse in the media, one can find examples of multiplicity even within the same terminology field. So, the term “der Präsident” means both the President (der Bundespräsident), and the chairman (der Bundestagspräsident); two meanings also has a term “die Partei” – “party” (konservative Partei) and “side” (die Konfliktpartei, die Vertragspartei).

Some expressiveness of used language and political discourse is in general conditioned by its tasks – manipulation of public opinion and provision of certain emotional impact on the recipients of information. Own names occupy an important place in the media discourse. Media texts are full of anthroponyms. Undoubtedly, political events are connected with the names of specific people, in our case, mainly politicians of any nationality: Angela Merkel, Barack Obama, Martin Schulz, Donald Trump, Sigmar Gabriel, Frank-Walter Steinmeier, Theresa May and other. Analysis of their use suggests that anthroponyms have a dual function: firstly, they designate a media personality, secondly, they act as a kind of symbol, a sign of culture, implicitly expressing new information not related to a specific person, i.e. they become precedent-setting. (der Bandlerblock – the building of German Ministry of Defence, das Konrad-Adenauer-Haus – central office of the CDU party, das WillyBrandt-Haus – central office of the SDPU party and other). The peculiarity of the modern political discourse of the German media are the deonomastic names – own names, which have turned into the category of nominal names: (merkeln, adenauern, hartzten, entschördern, Merkelianer, merkelisieren, Merksch, schäubleweise, Schulzomania and other). Their

active use is connected with the suggestive function of mass communication, when the information process is presented as a theatrical action, dramatized, events and facts are given a shade of emotionality. Their active use is connected to the suggestive function of mass communication, when the information process is presented as a theatrical action, dramatized, events and facts are given a shade of emotionality.

All such names have seen negative connotation, and their appearance in the media discourse is quite justified, because, according to some researchers, the most important characteristics of this conceptosphere are evaluation and emotion. [1, p. 63]. Quite intensive deonimization of the names of politicians and statesmen has been manifesting itself in German lately. This is due to extralinguistic factors. Germany is shaken by political scandals, unseemly actions and misses of leaders of different levels are revealed. The situation is aggravated by the rapidly decreasing trust of citizens in the leading politicians and ruling parties, as well as the growing popularity of the right. All this is taking place on the eve of the next Bundestag election, so it is not surprising that the election battle is taking place in the conditions of fierce competition for votes. The stronger the emotional impact on them, the easier it will be to manipulate their opinion and direct it in the necessary direction.

Besides, resorting to creative titles, journalists can describe an event briefly, very expressively and in a different way, and give it an assessment. Thus, the dissatisfaction with the policy of the German Chancellor reflects various deonimas on behalf of Merkel, for example: "Die Weltpolitik wird noch nicht merkelisiert" [7, 09.06.2016]; "Es wird gemerkelt, bis es passt" [6, 13.03.2017]; "Die Merkelisierung Deutschlands" [9, 30.12.2018]; "Athen und Merkelsche Dialektik" [6, 19.08.2018].

The book by Urs Spreht "Wird Deutschland ausge-merkelt?" was published in Germany in 2015. In 2016 on German Unity Day, supporters of the Pegid movement held demonstrations in Dresden under the slogan of "Ausgemerkelt und ausgegauckt". Journalists divide politicians into supporters (Merkelianer) and opponents (Nicht-Merkelianer) of Merkel and her political course, describing their attitude towards her as "merkelfreundlich" and "merkelfeindlich". Online version of the famous Duden dictionary has an adjective "merkeltreu" included [3]. Even the sign of the Chancellor's usual gesture – the palms forming a rhombus – is a deonim "der Merkelizer". The number of deonyms on behalf of the current Chancellor of the Federal Republic of Germany is very large, so it is possible to systematize them and present them as a lexico-semantic microfield [12].

The exact opposite style of leadership is expressed by deonimas "merkeln" and "schrödern": In dieser Situation hat die Kanzlerin aufgehört zu merkeln. Sie wartet nicht mehr ab, zögert nicht mehr heraus, kalkuliert nicht mehr mit politischem Fingerhakeln und gesellschaftlichen Stimmungsentwicklungen. Merkel schrödert. Sie geht nach vorne, mutig, überzeugt und angriffslustig [9, 7.03.2018]. Interestingly, the second and fourth sentences in this paragraph explain the meaning of these neoplasms.

From linguistic point of view, these units are in opposition and represent antonyms. The appearance of former European Parliament President Martin Schulz on the

German political scene and his appointment as the head of the SPD and a Social Democrat candidate for Chancellor was immediately reflected in German: "Schulzomania und kein Ende" [10, 07.02.2018]; "Je Schulzer, desto AfD" [10, 5.02.2018]; "CDU stärkste Kraft, SPD profitiert von Schulz-Effekt" [7, 09.03.2018]. An interesting technique is used by journalists when they describe the actions of one politician as a deonime on behalf of another: "So entschödert Schulz die SPD" [10, 21.02.2017]; "Niederlande vor der Wahl: Wilders trumpt auf" [10, 05.02.2017]; "EU-Kommissar vs Wallonen Kommunistentenalarm! Wenn Oettinger adenauert" [10, 31.10.2017]; "Trotz der dummen Attacken einiger französischer Sozialisten gegen Angela Merkel scheint sich Präsident Hollande selbst zu merkelisieren" [8, 30.07.2018]. The above given examples clearly demonstrate the ironic and negative attitude to the actions and actions of the nameserver data carriers. In order to understand the meaning of such names, it is necessary to find out the history of their appearance in the language and know the events related to it.

According to the German linguist M. Wengeler, such designations not only serve as means of linguistic economy and expressiveness, but may even discredit the concepts expressed [12, pp 91-92]. It is here that, from our point of view, the influencing force of language is manifested and one of the distinctive features of mass media – the pursuit of spectacularity – is confirmed. In some works devoted to the study of deonyms, different classifications are offered. For example deanthroponymic names can be subdivided into units with a predominant nominative-cognitive function and units with an expressive-evaluation function.

However, the author does not specify clear criteria by which this or that unit can be assigned to a certain group. The peculiarity of deonyms, in our opinion, is that they combine all the listed features. That's why they have expressive language means. Thus, the verb "hartzen" does not just mean "live on unemployment benefits", but also indicates the abuse of social opportunities provided by the state for unemployed citizens. Hence the second meaning of the verb, popular in the youth slang – "idle, do nothing", as well as the meaning of other derivative units from the anthroponym Hartz [13]. In addition, it is quite possible that a unit that appeared in the language originally as a deonym will become a term. This is confirmed by examples from various types of discourse: pasteurisieren, Mozartaler (culinary), Mauser, Junkers (military), röntgen, Dieselmotor, mendeln (scientific and technical), Bismarcksche Politik, salomonisches Urteil, Gorbi-Mania (historical), Luthertum, Thomismus, Thomist (religious). Such way has been taken, for example, by the term in political discourse "der Marxismus". The online version of the Duden dictionary states that the word appeared as jargon "aus dem marxistischen Jargon stammendes sprachliches oder stilistisches Element in gesprochenen oder geschriebenen Texten", and now is seen as a study – "von Marx und Engels begründete Lehre" [12].

The deonym "das Hartz" can pass the same way. This is the name of labour market reform in Germany, which is associated with the name of Peter Hartz. It provided some social benefits for unemployment, primarily for people who have been in the status of unemployed for

more than a year and are not trying to change their situation. This is why the verb “hartzen” has the meaning “live on unemployment benefits”. The word “Riester-Rente/Riesterrente” also has a terminological character. Walter Riester, an economist and former Minister of Labor in G. Schröder’s cabinet, proposed a private retirement benefit program for workers, which was negatively perceived in German society. “So funktioniert die Riester-Rente” [8, 04.07.2017]. In the texts of the economic media, the unit is used exactly as a term and requires no explanation. Recently German sociologists have been actively using the term: “Schulz-Effekt”: “vom Buchhändler zum Bundeskanzler? Manche Meinungsforscher sprechen vom Schulz-Effekt” [5, 27.02.2018].

And it is not clear who first used this unit – sociologists or journalists. In the Ukrainian media, it is interpreted as a “term”. It is possible that under the influence of extra-linguistic factors, in case the Social Democrats will win and Schultz will be chosen as the new Chancellor, this unit will become a sociological term.

From our point of view, deonyms can be considered as politically engaged units. The appearance of deanthroponymic names is connected to actual events of social and political life in Germany. The processes of democratization, the priority of freedom of speech and the lack of censorship in modern society practically do not limit the scope of their use. Besides, own names in German are

short and concise, which makes deonimization possible. In M. Wengler’s opinion, this is what makes the name of its own into an onomic marker of a socially and politically significant phenomenon, and it is actively involved in the word educational processes of the standard German language [12, p. 80].

The use of deonyms in the media discourse helps to reduce the distance between the addressee and the addresser, makes the text of the information message more accessible. In creating their texts, journalists initially focus on the average recipient of information. In order to influence the mass consciousness, they reduce the intellectual level of their statements to simplicity and comprehensibility and thus ensure the interest in the text for the most diverse audience. An expressive language tool such as deonyms works equally well in oral speech, in discourse approaching space and in media discourse. A confirmation of this can be found on the website of the Academy of Sciences Berlin-Brandenburg [3]. It is both a dictionary and a corpora of texts in modern German. Even a brief analysis makes it possible to assert that the sphere of deonyms use is publicist texts (Zeitungskorpora) and blogs (Spezialkorpora). In addition, it is these expressive units that perform the socio-cultural functions of a media culture, ensuring the informativeness, accessibility, comprehensiveness and visibility of visual perception.

LITERATURE

1. Кубрякова Е.С. О разных подходах к изучению СМИ // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования: тез. докл. М.: Филол. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 2001. С. 61–62. 4.
2. Словник іншомовних слів [Е. ресурс]. Режим доступу : www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/books/sis.pl
3. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL : www.dwds.de
4. Duden. URL : www.duden.de/woerterbuch
5. Euronews. URL : www.euronews.de
6. Tagesspiegel. URL : www.tagesspiegel.de
7. Faz.Net. URL : www.faz.net.de
8. Focus. URL : www.focus.de
9. Rponline. URL : www.rp-online.de
10. Spiege. URL : www.spiegel.de
11. Süddeutsche. URL : www.sueddeutsche.de
12. Wengeler M. Schaubleweise, Schröderisierung und riestern. Formen und Funktionen von Ableitungen aus Personennamen im öffentlichen Sprachgebrauch // Komparatistik Online. Dusseldorf, Trier. 2010. S. 79–98
13. Why the German language has so many great words [Е. ресурс]. Режим доступу : theconversation/why-the-german-language-has-so-many-great-words-55554.

REFERENCES

1. Kubriakova E.S. About different approaches to the media study // The language of media as an object of intercultural research: theses. M.: Philological faculty M.V. Lomonosov MSU, 2001. PP. 61–62. 4.
2. Dictionary of foreign words. URL : www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/books/sis.pl..

Speech peculiarities of American political pre-election discourse

T. Zabolonta

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi state pedagogical Hryhorii Skovoroda university»
Corresponding author. E-mail: taniazab@gmail.com

Paper received 26.03.20; Accepted for publication 19.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-15>

Abstract. This article describes the main peculiarities of the U.S. pre-election political discourse and linguistic analysis of the texts which American politicians have declared in their campaign speeches has been researched. The material of the research was taken from pre-election speeches of D. Trump and H. Clinton. According to the study the definition of pre-election discourse was given and the main morphological, lexical and grammatical peculiarities of the campaign speech texts were identified.

Keywords: *political discourse; pre-election discourse; linguistic analysis; political language; language; linguistics.*

Now we can see a growing interest in the study of political discourse. The study of campaign texts is the most interesting and relevant aspect to study, since the creation of such texts uses various linguistic means, the purpose of which is to create and form a certain public opinion, as well as to encourage voters to take an elective decision.

The concept of political discourse has been explored by many researchers. Two main definitions of this term have been formed. In a monograph, E.I. Sheigal states that this term means any speech entity, subject, or addressee, the content of which belongs to the sphere of politics [2].

A narrower definition of political discourse is also held by the Dutch linguist T. van Dyck. In his opinion, “political discourse is a class of genres limited by the social sphere, namely politics. Government debates, parliamentary debates, party programs, and speeches of politicians are the genres that belong to the sphere of politics” [1].

The purpose of political discourse is to seize, retain or redistribute power. While studying the texts of the election campaigns, one cannot help mentioning the election discourse. Pre-election political discourse is a speech genre, which is a complex of communicative events and at the same time a verbal form of this communicative event, and has a certain role and composition of participants, which is distinguished by publicity and official bodies.

The main objective of pre-election political discourse is to inspire the addressees to take “politically correct” actions. The texts of pre-election political discourse have the following features: 1) logicity; 2) figurativeness; 3) emotionality; 4) evaluativeness; 5) appeal.

These texts are characterized by a wide use of socio-political vocabulary, figurative means, figurative meaning of words, words with bright emotional coloring.

The syntax of this style of speech is characterized by the use of homogeneous members, introductory words and sentences, complex syntactic constructions.

The **materials** of the study are the texts of election speeches of American politicians H. Clinton and D. Trump.

The **main method** of research is the method of complex analysis to determine the lexical and grammatical features of the text.

The high percentage of adjectives, adverbs and participles is observed in Hillary Clinton's speeches. “Too many black Americans, especially young men, feel like their lives are disposable. And they worry every single day

about what might happen” [4].

In Hillary Clinton's speech there are many adjectives in comparative degree, which serve to highlight certain qualities. “You know that in many states, childcare is more expensive than rent, it's more expensive even than college tuition” [4].

Donald Trump's speeches, on the contrary, are distinguished by the frequent use of adjectives and adverbs in superlative degree. “Our system of government, and our American culture, are the best in the world and will produce the best for all who adopt it” [7]. “This is my pledge to the American people: as your President I will be your greatest champion” [7].

The use of modal verbs in the speeches of these politicians is also indicative. In particular, Hillary Clinton's speeches are highlighted by the modal verb “can” which is commonly used in her speeches, and modal verbs “should” and “may” are also found. “We may disagree about how to do these things, but surely we can all agree with those basic premises” [4]. “And that can have devastating consequences” [4]. “I believe the federal government should adopt five goals” [5].

At the same time, the verb “must” is hardly found in her speeches. This can be explained by the general orientation of her speech towards the logical, reasons but not categorical belief.

In Donald Trump's speeches, the modal verb “must” is the most often used one, which gets a rather categorical coloring due to the fact that it is often used in rhetorical questions, in repetitions, in sentences where it is included in the ranks of homogeneous members of the sentence, and in combination with reinforcement structures. “But to achieve this future, we must break free from the bitter failures of the past – and reject the same insiders telling us the same old lies” [6].

This modal verb is most commonly used in sentences where the subject is a personal pronoun “we”. “But we must also talk about those who have been left behind, the millions suffering in disastrous conditions in so many of our inner cities – and neighborhoods afflicted by poverty, drugs, and violence” [8].

Among the lexical features of these speeches we should also mention the use of antonyms and synonyms. Their functions in the text are quite different. Let us consider how Hillary Clinton uses antonyms and synonyms in his speeches. “And in times like these, we need a President who can help pull us together, not split us apart” [3]. In this case, the antonyms create an opposition that is

built on expressions that act as homogenous members of the sentence.

In Donald Trump's speeches, antonyms are also used to create opposites, often in parallel syntactic constructions. "It will do so by emphasizing what we have in common – not what pulls us apart" [6].

It should also be noted that Hillary Clinton's speeches are characterized by the use of phraseology. This increases the imagery and expressiveness of her speeches. "It means embracing policies that promote justice for all people, and standing firm against any attempt to roll back the clock on the rights and opportunities that so many sacrificed so much to secure" [4]. "Let's put ourselves in the shoes of police officers, kissing their kids and spouses goodbye every day and heading off to a dangerous job we need them to do" [4].

We can also note the peculiarity of Donald Trump's speeches at the lexical level. In the lexicon there is a frequent use of lexical units with prefix re, which emphasizes the general meaning of the speech - to recreate, restore a country, to return what has already happened: "This will require rethinking the failed policies of the past" [6]. "We can make new friends, rebuild old alliances, and bring new allies into the fold" [8].

Thus, the introductory words serve to indicate the degree of accuracy of information, the order in which statements are presented, the attitude towards the statement. In order to increase the expressiveness of their speech, politicians used adjectives in comparative and superior degree, rhetorical question sentences, complex sentences, on the basis of which emotionality and pathos of speech were increased

LITERATURE

1. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
2. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М.: Гнозис, 2004. 324 с
3. Hillary Clinton. Remarks on building an economy that works for everyone.
URL: <https://www.hillaryclinton.com/post/remarks-building-economy-works-everyone>.
4. Hillary Clinton. Remarks on American Values. URL: <https://www.hillaryclinton.com/post/remarksamerican-values/>
5. Hillary Clinton. Hillary Clinton Rejects Trump's Vision for America and Vows to Fight for All Hardworking Families. URL: [https://www.hillaryclinton.com/briefing/updates/2016/05/25/hillaryclinton-rejects-trumps-vision-for-america-and-vows-](https://www.hillaryclinton.com/briefing/updates/2016/05/25/hillaryclinton-rejects-trumps-vision-for-america-and-vows-to-fight-for-all-hardworking-families/)
6. Donald Trump. Hillary's Tpp would be Deathknell for American Manufacturing. URL: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/donald-j-trump-remarks-in-novi-michigan>
7. Donald Trump. Party of Lincoln Promises Hope to Every Forgotten Stretch of America. URL: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/trump-party-of-lincoln-promises-hope-to-everyforgotten-stretch-of-america>
8. Donald Trump. Transcript of Donald Trump's speech on national security in Philadelphia. URL: <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/campaign/294817-transcript-of-donald-trumps-speech-on-nationalsecurity-in>

REFERENCES

1. Dejk T. A. Language. Perception. Communication. M.: Progress, 1989. 312 p.
2. Sheigal E. I. Semiotics of political discourse.. M.: Gnosis, 2004. 324 p.
3. Hillary Clinton. Remarks on building an economy that works for everyone.
URL: <https://www.hillaryclinton.com/post/remarks-building-economy-works-everyone>.
4. Hillary Clinton. Remarks on American Values. URL: <https://www.hillaryclinton.com/post/remarksamerican-values/>
5. Hillary Clinton. Hillary Clinton Rejects Trump's Vision for America and Vows to Fight for All Hardworking Families. URL: [https://www.hillaryclinton.com/briefing/updates/2016/05/25/hillaryclinton-rejects-trumps-vision-for-america-and-vows-](https://www.hillaryclinton.com/briefing/updates/2016/05/25/hillaryclinton-rejects-trumps-vision-for-america-and-vows-to-fight-for-all-hardworking-families/)
6. Donald Trump. Hillary's Tpp would be Deathknell for American Manufacturing. URL: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/donald-j-trump-remarks-in-novi-michigan>
7. Donald Trump. Party of Lincoln Promises Hope to Every Forgotten Stretch of America. URL: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/trump-party-of-lincoln-promises-hope-to-everyforgotten-stretch-of-america>
8. Donald Trump. Transcript of Donald Trump's speech on national security in Philadelphia. URL: <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/campaign/294817-transcript-of-donald-trumps-speech-on-nationalsecurity-in>

Теоретичні засади та сутність рок-поезії

Д. М. Запорожська

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: vladarskaya2015@yandex.ru

Paper received 16.03.20; Accepted for publication 09.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-16>

Анотація. В статті подано огляд визначень поняття «рок-поезія» у науковців різних дисциплін: культурологів, мистецтвознавців, музикознавців, соціологів, літературознавців, лінгвістів. Розглянуто погляди на рок-поезію журналістів та популяризаторів та рок-авторів. Проаналізовано синтетичність явища рок-поезії та зацентовано увагу на специфіці терміна рок-поезія. Сформульовано власне визначення терміна «рок-поезія» з погляду лінгвістики. В роботі розглянуто та конкретизовано дефініцію терміна «українська рок-поезія», під якою розуміється сукупність текстів українських рок-авторів, які спираються на систему української мови. Орієнтуючись на синтетичність рок-поезії, виокремлено загальні та індивідуально-авторські особливості. До загальних відносимо: протестність, епатажність, анормованість, діалогічність, фрагментарність, публіцистичність, контрастність, ескапічність, проблемність. Індивідуальні риси включають: авторську позицію, індивідуально авторський стиль, світогляд та мовні особливості автора.

Ключові слова: рок-поезія, українська рок-поезія, рок-культура, рок-музика, діалогічність, публіцистичність, фрагментарність, синкретичність, синтетичність.

Вступ. Рок-поезія є досить складним синтетичним та міждисциплінарним явищем. Вона займає важливе місце в сучасній літературі, проте є об'єктом дослідження і для інших наук. Вивчення цього досить складного явища можливе тільки через розгляд питання рок-поезії з позиції різних наук.

Короткий огляд публікацій з теми. Феномен рок-поезії не оминають увагою науковці, журналісти та популяризатори та рок-поети. Всі вони мають своє трактування цього феномена. Культурологи вивчають рок-музику як культурне ядро, навколо якого сформувалася рок-культура, дискутують щодо належності рок-культури до масової, молодіжної, суб- та контркультури (Л. Васильєва, І. Палкіна, А. Колодко, Г. Кнабе). Вчені-соціологи акцентують вплив рок-музики на поведінку аудиторії та формування рок-середовища (Г. Шостак). Мистецтвознавці досліджують специфіку рок-творів та рок-виконавства (Откидач, Донченко). Рок-мистецтво є об'єктом дослідження літературознавців, що розглядають тексти рок-пісень як «рок-поезію» (Н. Ключова, С. Костантінова, А. Костантінов, В. Шадурський, О. Долгих, Г. Коломієць, О. Чебикіна). Музикознавці досліджують специфіку засобів музичної виразності рок-музики та стильове різноманіття (С. Андреев, І. Палій, В. Сиров, О. Козлов, С. Коротков, А. Чижова, С. Свечніков). Але в останні роки кількість досліджень із лінгвістики зросла, це обґрунтовано появою великої кількості матеріалу для дослідження (рок-поети пишуть чимало нових текстів). Лінгвістичні дослідження репрезентують вивчення глибини тексту (М. Оробінська), зображально-виражальних, мовних, стилістичних та поетичних засобів (О. Клещова) та вивчають теоретичні поняття («рок-поезія»), намагаються дати вичерпну дефініцію цьому поняттю (Ю. Доманський, Козицька).

Мета. У нашій роботі ми спробуємо подати визначення терміна «рок-поезія» у лінгвістиці та виокремити властиві їй риси, орієнтуючись на міждисциплінарний характер цього явища та конкретизувати термін «українська рок-поезія».

Соціологи у дослідженні року оперують базовими категоріями суб- та контркультура. І. Алексеев ствер-

джує, що рок виходить за рамки музичного напрямку та стає субкультурою, яка базується на... символічному капіталі агентів впливу, що створюють замкнену групу». Г. Кнабе заявляє, що «рок- це не музика, стиль життя і суспільна позиція» [8, 21]. Сутність цього поняття він вбачає в протистоянні «істеблішменту». С. Дюкін у своїй статті стверджує «рок розглядається як самостійна субкультура чи як сукупність субкультур» [5, с. 29]. Г. Б. Власова в роботі «Рок-культура – феномен ХХ века вивчає рок як контркультуру. Адже з початку рок позиціонував себе як соціальна сила та був контркультурою, що виражає думки покоління. Свій відбиток на специфіку рок-поезії накладає естетика року, що сформувалась в середовищі контркультури, тому рисами рок-поезії є протестність, анормативність, спонукальність, свобода суб'єкта від обов'язків, погляд героя критичний та об'єктивний. Рок-поезія моделює світ як систему примусу, що ґрунтується на симулятивних цінностях. Прийоми рок-поезії ґрунтуються на контрасті, що є поетичною експлікацією конфліктності року. Для року характерне протиставлення елементів: антонімія, зближення елементів з контрастним оцінним значенням, з протилежними конотаціями, створення контрастних контекстів, що надає тексту драматичний характер. Суб'єкт в рок-поезії репрезентує себе в епату чому руслі, часто перетинаючи межу, характерним є прорив – breakthrough to the other side.

Культурологи оперують поняттям рок-культура у своїх працях. А. Васильєва зазначає, що «рок-культура включає крім власне музичної компоненти також вербальну (поетичні пісенні тексти, де широко представлена молодіжна сленгові лексика), поведінкову (комплекс використовуваних рок-музикантами виконавських прийомів), предметну (костюми і атрибутика як частина іміджу), соціокультурну (традиційні соціальні форми побутування рок-музики) і таким чином фокусує в собі всі грані названої культурної системи [3, с. 11]. Н. Ліва дає визначення поняття рок-мистецтво «воно являє собою синтез музики, слова та сценічної дії» [11, с. 7]. І. Палкіна пропонує розглядати феномен року на трьох рівнях, що є взаємопроникливими: «рок-культура-рок-мистецтво-рок-музика».

Дослідниця стверджує, що «рок-мистецтво» - це складова рок-культури і його презентантом є музичний твір та процес його виконання» [12, с. 235]. А. В. Гладких стверджує, що рок-культура – це субкультура на відміну від академічної культури. В середині 80-х років рок-поезія була компонентом року, допомагала йому виконати функцію субкультури по відношенню до вітчизняної культури (В. Шадурський). Отже, рок-поезія – це вербальний компонент субкультури, а саме рок-культури.

Музикознавці подають у своїх роботах визначення рок-музики та її стильове різноманіття. Сиров відмічає, що «рок-музика по-перше, викрик, протест, бажання звернути на себе увагу, пробудити оточення від дрімоти буденної свідомості». [14, с. 39]. Коротков визначає рок-музику як самостійний жанр, що має молодіжну природу, є доступним для непрофесійних виконавців, надає можливостей індивідуальної та колективної імпровізації та додає «рок-музика – це складне утворення, що поєднує течії за музичними та немусичними ознаками: належністю до соціально-культурних рухів..., віковою зорієнтованістю..., динамічною інтенсивністю, рівнем техоснащення..., взаємодією з іншими музичними традиціями, місцем у системі художньої культури... [10, с. 34-35]. О. Козлов подає відмінності рок та поп-музики та наводить такі риси рок-музики: використання принципу діалогічності з культурною традицією, яскраво виражений національний колорит, постійне збагачення стилістичних ресурсів, прагнення привернути увагу, синкретизм процесу творчості в рок-музиці.

Попри часте вживання терміна «рок-поезія» у дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, єдиної дефініції він досі не має, саме тому фігурує в численних наукових дискусіях. Терміну «українська рок-поезія» дефініції взагалі не має.

У цьому дослідженні ми зробимо спробу з'ясувати та подати визначення термінів «рок-поезія», враховуючи його міждисциплінарний характер та синтетичність та «українська рок-поезія».

Витлумачуючи поняття рок-поезія, ми керуємось його теоретичними визначеннями у світовому контексті та вітчизняному літературознавстві. Термін українська рок-поезія історично пов'язаний із зарубіжною традицією та все ж має спільні корені з російською рок-поезією, бо ці дві культури розвивались паралельно та зі спільного начала. Українська рок-поезія, розвиваючись на теренах незалежної України, вбирала в себе національні традиції та мовну специфіку свого народу.

За твердженням Н. Ключової термін рок-поезія не має єдиного визначення, бо «кожен автор в своїй творчості не копіює своїх побратимів, якщо і запозичує ту чи іншу тенденцію, то надає їй іншого бачення, керуючись науковими дослідженнями, спеціалісти найчастіше покладаються на уподобання, ніж на критерії поетики, обмежуючись інтуїтивним розумінням терміна». О. Долгих стверджує, що рок-поетичні тексти – це ті, поява яких пов'язана з особливостями орієнтації тексту на звукове відтворення. А. Конкіна акцентує увагу на проблемах дослідження феномену рок-поезія, який «з одного боку під ним традиційно розуміються тексти пісень, тобто елемент, залежний

від композиції, а з другого боку наявність складової «поезія» в цьому терміні надає поняттю умовну самостійність, вказуючи, що це не просто слова, а вірші». [9, с. 121].

Рок-поезія розглядається через відношення музики до тексту (Щербенок), через зв'язок з літературною традицією та порівняння з фольклором (Ю. Доманський) авторською піснею (Свиридов), інші сконцентрувалися на поетичних аспектах.

Чіткого визначення поняття «рок-поезія» не існує, «а відповідний термін часто використовується як щось, що саме собою розуміється, найменування природної категорії чи спростовується як симулякр» [1, 54]. Авдеєнко подає два погляди на поняття рок-поезія: перший – слово в рок-композиції (широке розуміння: разом з музичним та театральним аспектом) грає основну роль і може розглядатися ізольовано як будь-який поетичний твір, другий – відмовляє вербальному компоненту в самостійності, ствердження його як частини синтетичного тексту з музикою та театром. Ми підтримуємо перший погляд, якщо стверджувати, що естетичний аспект слова не єдиний, а є ще історичний. Семантичний та стилістичний, то ізольовано філологічне вивчення слова є можливим.

Ю. Доманський під рок-поезією розуміє «словесний компонент рок-композиції, в якій музичний компонент та перформативний, пов'язаний з особливостями виконання» [4]. Цей погляд і надає поняттю самостійності і робить його залежним від рок-композиції, тобто вміщує в собі складну природу феномена «рок-поезії». Доманський відмічає, що увага до рок-поезії літературознавчого та лінгвістичного дослідження зумовлена тим, що вона «існує в руслі національної культури, орієнтовуючись на весь її масив від фольклору до початку ХХ століття, і являє новий етап розвитку словесності».

Намагаючись дати дефініцію феномену рок-поезії ми не можемо оминати увагою поняття рок-жанру. Рок-жанр належить і до галузі літератури, і інших галузей мистецтва, виконує естетичну і квазі-художні функції, інтегрує в собі різні види мистецтв. Н. Бубир характеризує рок-жанр як «той, що належить до сфери «масової словесності» чи «писемного фольклору», він «паралітературний». Рок-поезія – це особливий ліричний жанр, жанр пісенного слова, що потребує особливого методологічного підходу, що враховуватиме деформацію слова в пісні. Генетично та типологічно близький до народної та бардівської пісні (авторської), «блатного фольклору» та побутового романсу». [2, с. 87].

Найпростіше термін рок-поезія трактується як все те, що написане рок-поетами. Щербенок вважає, що на відміну від звичайної поезії в рок-поезії «мовне повідомлення перестає бути основою на яку накладаються поетичні структури. Замість цього слово в році залежить від музичної структури». «Статус слова подвійний, бо текст пов'язаний з мелодією, але без слів пісня перестає бути піснею». Тобто це схоже на відношення в звичайній поезії між просторіччями та поетичними елементами, які власне і роблять його поезією. Ці поетичні елементи можна звести до мінімуму, так як і текст в пісні, але тоді текст вже не буде поезією, а пісня без тексту піснею. Лотман додає, що

рок-поезія належить до словесного мистецтва і має риси класичної поезії і розмовної мови. Ключову роль в рок-поезії має контекст як естетична єдність, він охоплює і літературний і соціальний плани. Однією з основних ознак поетичного слова є його двоплановість, що обумовлюється трансформування семантики загальноживаного слова на основі контексту. Зумовлюється поява нового, переосмисленого під впливом поетичного контексту, значення, що актуалізує оказіональні елементи смислу.

Літературознавчі та лінгвістичні дослідження при вивченні рок-поезії виокремлюють вербальний компонент у самостійний, абстрагуючись від пісенної складової. Саме це і спричинило виникнення суперечливих поглядів на рок-поезію: рок-поезія як компонент рок-композиції (широке розуміння) та як самостійний елемент (вузьке), філологи відкидають музичний та перформативний, враховуючи їх лише частково, бо для лінгвістики цінний лише вербальний компонент.

У лінгвістиці досліджується вербальний компонент року бо на думку О. Шадурського текст рок-композиції по аналогії з фольклорним текстом чи драматичним може бути об'єктом самостійного вивчення. Крім того, деякі вірші видано до сьогодні в надрукованому вигляді, що дає можливість сприймати їх окремо від музики і виконання і є свідченням самостійного функціонування рок-віршів як фактів літератури, є і електронні збірники текстів пісень. Д. Калуженина стверджує, що саме аналіз вербального компонента дає уявлення про світогляд рок-поетів, авторські концепти і т. д. [7]

Науковці стверджують, що вивчення рок-тексту окремо від цілого дає неправильне розуміння про твір: те, що є безсумнівним у співвідношенні з виконанням та музикою виявляється іншим. Аргументом за виступає те, що в чималій кількості синтетичних текстів вивчається словесний компонент, зокрема в жанрах усної народної творчості.

К. Запада аргументує, що високий інтерес до вивчення рок-текстів з боку представників лінгвістичної науки зумовлено тим, що рок-поезію як жанр слід вивчати в науці окремо, враховуючи специфічні риси як у змісті, так і в способах його мовної реалізації [6, с. 4].

Рок-поезія – це сукупність текстів, створених групою рок-поетів чи одним рок-автором, що впливають на аудиторію та виражають активні процеси сучасної мови в аспектах вимови, стилістики, семантики та синтаксису. Рок-поезія – це виокремлений з рок-твору вербальний текст, невід'ємний компонент рок-культури, що включає в себе такі особливості: систему зображально-виражальних засобів, лексичні засоби (сленг, екзотизми, знижена лексика), мовне вираження полісемії, індивідуально авторський стиль.

Журналісти та популяризатори по іншому витлумачують поняття рок-поезії.

Термін «рок-поезія» вперше використано англійською мовою півстоліття тому у антології «The Poetry of Rock» 1969 Р. Голдштейна. В цій антології зібрано колекцію рок-віршів таких рок-зірок, як Чак Бері, Роджер Міллер, Ленон, МакКартні, Пол Саймон, Донован, Леонард Коген, Зе Дорс. Рок-поезія існує бі-

льше 50 років і за цей час вона виокремилась як самостійне поетичне явище, яке досліджують науковці та вивчають на курсах студенти вузів, вона має власну історію виникнення, що паралельна історії рок музики та умови існування та характерні риси.

У 1982 році в рок-журналі «Ухо» в статті А. Троїцького «Песни городских вольеров» вжито термін «рок-поезія» і вказано її відмінність від власне вербалізованої поезії, не з'єднаної з музикою: «у рок-поезії свої закони і своя система цінностей, багато в чому протилежних тим, до яких ми звикли. І нерозумно розглядати слова рок-пісень згідно з критеріями академічної літератури». Автор подає свої роздуми про існування рок-поезії та виокремлює її риси: «характерні «видові» риси рок-поезії: природність, простота та вуличність. Крім цього, лексикон базований на розмовній мові, жаргоні. Проблематика, що стосується «тут і зараз». Троїцький стверджує, що рок-поезія неоднорідна, адже містить академічне, риси масової культури та фольклорні риси. А. Троїцький називає «рок-поезію» «наймасовішою, непрофесійною, не тиражованою поезією, що коли-небудь існувала», додаючи, що це відрізняє її від віршів у альбомах. Саме тому, рок, будучи явищем масовим, вимагав від вербальної складової загальної доступності. Рок-тексти завжди призначені для певного стилю музики. А. Троїцький в книзі «Я введу вас в мир поп», говорячи про рок-музику зауважує, що «ця музика не має за мету розважати чи змушувати танцювати, тобто дуже серйозна і за головну ціль має самовираження артистів, їх самореалізацію» [15, с. 68]. А. Троїцький характеризує рок-поезію як феномен поетичної культури та виокремлює пріоритет віршованого тексту над музикою [15, с. 88].

І. Смірнов порівнював рок-поезію з трьохголовам драконом, який складається з музики, поезії та театру. Він стверджує, що рок є синтетичним і поєднує засоби вираження традиційних жанрів: музичного, поетичного (текст) та театрального (шоу).

Рок-поети як люди, які знають рок-поезію «з сердини» теж подають свою думку про це явище в книгах та інтерв'ю. На думку рок-авторів музична форма та слово нерозривні, вони стверджують, що на папері текст виглядає не так яскраво, як під час виконання перед аудиторією. Зокрема, В. Цой говорив, що рок-поезія відрізняється від поезії тим, що тексти пісень окремо від музики розглядати не варто, бо в такий спосіб вони втрачають забагато. Рок-поети не визнають себе поетами, але визнають верховенство слова в піснях. І. Кормильцев дійшов висновку, що тексти рок-пісень – це поезія, спираючись на особливу роль слова в році і тому вони можуть розглядатися ізольовано, як будь-який поетичний текст. Дідуров зазначає, що справжню рок-поезію відрізняє неконтрольований інтелектуальний та емоційний викид, неповторність стилістики та інтонації, чесність, щирість як основні складові енергії тексту.

Ілля Кормильцев у інтерв'ю з Ю. Шинкаренко в журналі «Уральский следопыт», відповідаючи на питання чим відрізняється рок-поезію від поезії в звичайному розумінні слова: «В рок-поезії є свої особливості: інші корені, інші традиції, іншу образну систему, метроритміку, що відрізняється. Це все дета-

лі, але їх сукупність створює рок-поезію. Однак специфіка така, що рок-поезія не відрізняється від поезії в цілому».

Визначає специфіку терміна «рок-поезія» префіксоїд рок, що вказує на музичний напрям, в рамках якого цей феномен сформувався та визначає основне призначення поетичного слова, як способу вираження внутрішнього протесту. Префіксоїд «рок» вказує на специфіку контексту функціонування рок-поезії, характеризує субкультуру, в рамках якої тексти наповнюються сенсом і особливою мовною цінністю, без нього неможливе розуміння мовних одиниць і мовленнєвих форм.

Рок-поезія синтезує в собі загальні риси (протестність, епатажність, анормованість) та індивідуальні (авторську позицію, світогляд та мовні особливості автора) риси. Отже, даючи оцінку цього феномену, варто враховувати всі ці риси. Як стверджують Константинов та Константинова «рок – це стала музично-поетична структура, що склалася в другій половині ХХ століття в США та Великій Британії, що підпорядковується деяким конкретним та суворим законам, що дозволяють відокремити його від інших жанрів та стилів у музиці та поезії, що знаходяться між «професійною» та «народною» творчістю. Рок-музика є синтетичною, бо синтезує дві музичні традиції ритм-енд-блюз та кантрі-енд-вестерн. Рок-музика – незавершений жанр, що має змогу відроджуватися з різних джерел, таких як фольклорна та експериментальна музика, театр та поезія, також він синтезує використання різні інструментів при створенні музики.

Рок-поезія – це особливий рід поезії, що спирається на давній синкретизм, бо в формуванні ритміко-інтонаційної структури відіграють музика і шоу. Шадурський стверджує, що рок-поезія настільки заворожує через те, що є складним словом і містить енергетику префіксоїда «рок». «Рок» має значення «доля, фатум», і цим закладено сенс поняття «рок-поезія». Рок-поезія створена не для читання, а для виконання, тобто це поезія, що звучить, адже її виконання ближче до декламації під музику, ніж спів, проте вона орієнтується на музичний ритм, звідси обірваність фраз, які ми бачимо на папері. Синтетичність рок-поезії наштовхує вчених на використання відповідних складних понять, що поєднує візуальне та аудіальне її сприйняття, тому її називають «поезія для голосу і слуху» (С. Бірюков), «саунд-поезія, звучарна поезія» (С. Чупринін), «співана поезія» (О. Покальчук), «пісенна лірика» (О. Малахова).

І. Кормильцев та О. Сурова вважають, що рок-поезія – це те, що співається під музику, а саме вербальний компонент року. Рок-поезію розглядають як самостійну поетичну течію, не відхиляючи її зв'язок з рок-музикою. Історія рок-поезії знаходиться в єдності з періодизацією рок-музики. Такий погляд спричинено розглядом цього феномена через призму його синтетичної природи. Щербенок та Свиридов розглядають рок-поезію як синтетичне явище, що поєднує в собі поетичний текст та мелодію та призначене для виконання в музичному супроводі. Слово в році залежить від музичної складової. Розглядаючи питання рок-поезії як синтетичного феномена, ми наштовхуємось на іншу лакуну, зокрема вивчення складових

явища: окремо рок та поезія. В цьому питанні виникає не менше дискусій, з одного боку виділяють рок-поезію, як поетичні тексти, тобто в самостійне явище, з другого – вважають її складовою складного явища рок-композиції. Кормильцев та Сурова виділяють вербальний текст в рок-мистецтві як самостійний феномен, відносять рок-тексти до поезій, виокремлюючи особливий жанр поезій – рок-поезія, виходячи з того, що в античності лірика була не родом літератури, а однією з простих форм – спів віршованого тексту. Рок-поезія це парадигма співвідносна з рок-мистецтвом, але в аспекті розгляду за допомогою філологічного інструментарію. За визначенням Ю. Доманського рок-поезія – це синтетичне висловлення, що піддається розумінню засобами філології. Ізольоване вивчення рок-тексту виправдовується використанням до його аналізу традиційного філологічного підходу.

Термін рок-поезія складний, бо його дефініція включає тексти рок-пісень як залежний компонент композиції, а в той же час до складу цього терміна входить поняття поезія, що є самостійним за природою, а тому і термінові «рок-поезія» надає відносну самостійність. Відносну самостійність надаємо термінові, спираючись на твердження Логачової про розмиття меж між прозою та поезією та порушення традиційної композиційної структури в текстах рок-пісень.

Рок-поезія – це вербальний компонент мовно-музичної композиції, яка включає в себе лексичний потенціал та стилістичні засоби, які є виразниками культурного, соціального та психологічного показників народу, риси наявні в ній формують авторську та національну специфіку.

Питанням рок-поезії займається чимало критиків, журналістів, вчених. Чимало вивчають зразки західної поезії, а ось українська рок-поезія досліджена не достатньо. Як зазначалося, ми маємо на меті обґрунтувати термін українська рок-поезія. Українська рок-поезія є національним феноменом, що зародився на теренах України. На початку свого становлення, він орієнтувався на західну традицію. Перші зразки української рок-поезії, просто копіювали тексти західних рок-авторів та не надавали важливого значення вербальній складовій, але згодом почали формуватися оригінальні зразки текстів, що спиралися на систему української мови та відображали ментальну картину світу українців, їх фольклор та традиції. В українських рок-текстах слово є важливим компонентом на протигагу західній традиції, де музика превалує над словом. На нашу думку, українська рок-поезія – це сукупність текстів українських рок-авторів, які спираються на систему української мови.

Рок-поезія публіцистична, хоча в ній є суб'єктивний, ліричний початок. Вона тісно пов'язана з суспільством та процесами, що в ньому відбуваються, тому вважається, що творчість рок-поетів має соціальне забарвлення. Таким чином, загальною важливою рисою рок-поезії є її публіцистичність (термін – Логачової). Контекст у рок-поезії породжує багатозначність художнього слова, в рок-текстах використовуються різні ремінісценції, вони пов'язані з поняттями поліавторства та співавторства. Рок-текст добуду-

ується у свідомості реципієнта, «додумється та довідчується».

Ще важливою рисою вважаємо те, що рок-поетичні тексти за твердженням І. Палкіної не мають усталеної, специфічної форми. Здебільшого рок-поезії – це масові пісні куплетної будови, або ж побудовані на основі вже існуючих академічних або фольклорних жанрів, щоправда з певними стильовими змінами.

Чимало вчених вважають, що рок-поезія потребує діалогової структури, що сповнює її драматичною специфікою, бо вона спрямована на діалог з суспільством. Отже, наступна риса – це діалогічність. Риторика рок-поезії забезпечує тісне спілкування з публікою. Для рок-поезії характерна активна апеляція до адресата мовлення та спонукальність, тому у рок-тексті чимало риторичних запитань, спонукальних конструкцій (друга особа з закликом). Рок-поезія експресивна, тому в ній використовуються риторичні прийоми і тропи, що розкривають глибину переживань [13]. Діалог з аудиторією вимагає використання таких засобів: лабіринт значень (неоднозначність слів і незавершеність словесних конструкцій), порушення бінарних опозицій, тобто використання не усталеного відповідника, прийом парадоксу. Сленг, вжитий у рок-текстах, звужує аудиторію, що їх сприймає. Напруга передається гіперболами, словами в найвищому ступені, що пробуджують сильні почуття. Це може проявлятися в образному перенасиченні вірша, надмірному повторі слова, фрази. Рок-поезію приваблюють пограничні кількості, великі числа, узагальнення. Еліфори та анафори ритмізують текст. Еліпсис є аналогією до образів та виражає «недостатню суб'єктивність».

Для рок-поезії характерними є фрагментарність і контрастність (Логачова Русская рок-поезія), які виникають через спрямованість на протест і вираження позиції автора, а також пов'язані з розмиванням межі між прозою та поезією. Логачова стверджує, що «рок-поезію можна визначати як поезію окремих фраз і ключових слів, що створюють ланцюг образів, що об'єднуються в ціле фантазією реципієнта». Рок-поет відноситься до слова по особливому, його цікавить фонетика, морфологія, він грає з словами. Певні речення рок-поезій, що резюмують ідеї автора, прагнуть бути самостійними.

Для рок-поезії характерна багатозначність та символічний підтекст, а також вона має ігровий характер, що є результатом впливу тенденцій світової культури ХХ століття та розкривається через використання гротеску, карнавалізації, абсурду та парадоксу.

Проїзачія вірша в рок-поезії пов'язана з взаємодією класичної поезії з прозою та широким проникненням в мову поезії «мови вулиці», сленгу. Логачова стверджує, що рок-поезія є на межі поезії та прози, що пояснюється її лаконічністю, фрагментарністю, тя-

жінням до полісемії, роздробленістю значень та обривистістю фраз.

Публіцисти виокремлюють таку рису рок-поезії, як відвертість та глибокий сенс (Троїцький стверджує, «як легко співати нічого не означаючі пісеньки, і як не просто знаходити такі слова, щоб люди тобі вірили, про велику кількість проблем... рок-поети і цікаво, що їх тематика співпадає з предметами найгостріших дискусій та суперечок»).

Рок-автори звертаються до особистості, як стверджує А. Дідуров рок та особистість об'єднуються в синонімічне поле, тому рок-поезія особистісно адресована, соціальна спрямованість (це інтерес поетів до національної тематики, відгук на сьогоденні події).

І. Буйнов в роботі «Естетична концепція рок-поезії» виокремлює такі її риси: чесність та проблемність, комбінаторне нарощення сенсу слова в рок-тексті, гра зі словом. Рок-поезія синтезує субмови, сполучення яких варіюється в текстах різних авторів, що і створює ефект стилістичної несхожості творчості різних рок-груп.

Ще одна риса рок-поезій ескапічність (англ. втекти). У рок-поезії є різні типи есканізму: втеча у фантастичні світи, в паралельну реальність, втеча у мрії, де можливі будь-які трансформації, сон, підсвідомість.

Рок-поезія – це складний феномен, що вимагає використання низки складних прийомів та засобів: інфантильність поєднується з філософським підходом, пародійний комізм з серйозним пафосом, алогізм, абсурд для розвінчання догм, наявна самоіронія, тому досліднику важко сказати, що сказано всерйоз.

Рок-культура завжди протистояла існуючому суспільному ладові, саме тому у текстах рок-поезій превалювали песимістичні мотиви, переживання, висвітлювалася внутрішня деградація особистості, аж до суїцидальних ідей, оспівувались негативні образи.

Рок-поезія синтезує різні шари лексики, їх поєднання варіюється створюючи ефект стилістичної несхожості різних текстів. Характерним для рок-поезії є зображення потворного та використання згрубілої лексики та вульгаризмів для створення негативних реалій дійсності та шокування аудиторії. Лексеми стають показниками оточуючого середовища в проекції на стан героя.

Висновки. Отже, в цій статті ми розглянули всі погляди на феномен рок-поезія та подали власне визначення терміна та обґрунтували термін українська рок-поезія. А також на основі досліджень науковців систематизували риси притаманні рок-поезії: діалогічність, публіцистичність, фрагментарність, контрастність, проїзачія, відвертість та глибокий сенс. лаконічністю, тяжіння до полісемії, роздробленість значень та обривистість фраз, соціальна спрямованість, синтез субмов та різних шарів лексики, ескапічність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеенко И. А. Проблемы определения понятия «русская рок-поэзия» в литературоведении и языкознании. Грамота. – 2017, № 8 (74): в 2-х ч. Ч. 1. С 54.
2. Бубырь Н. В. Понятие рок-жанра // Литературоведческий сборник. Вып. 21-22. – Донецк: ДонНУ, 2005. – 204с.
3. Васильева А. А. Российская рок-музыка 1970-1980-х гг. Как социокультурное явление. Опыт культурологического анализа: автореф. дис. канд. культурологи. – Челябинск, 1999. 21 с.
4. Доманський Ю. Русская рок-поэзия. Текст и контекст. – Intrada. – 2010. – 230с.
5. Дюкин С. Г. Рок-музыка и рок-культура: к вопросу о дефинициях понятий. Вестник КемГУКИ 41. – 2017. С. 26-33.

6. Западная К. В. Заимствование языковых единицы в современной рок-поэзии: структурно-семантический и функционально-стилистический аспекты. Дис. Канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2010. – 192 с.4.
7. Калуженина Д. В. Художественный гиперконцепт ПРОСТРАНСТВО в поэзии конца XX века (на материале лирики К. Кинчева, Д. Ревякина, Ю. Кузнецова и А. Кушнера): автореф. дис. канд. фил. Н./ 10. 02.01. – Саратов. - 2008. – 19 с.
8. Кнабе Г. С. Рок-музыка и рок-среда как формы контркультуры. // Кнабе Г. С. Изб. тр. Теория и история культуры. – М. ; СПб., 2006. – С. 20-50.
9. Конкина А. Ю. Статус текста в произведениях русского рока». Научный диалог. – 2016. - с. 121.
10. Коротков С. А. История современной музыки. Курс лекций. – К.: ИПЦ LAV-studio, ТОО ЦУИ «КИИ», 1996. – 291 с.
11. Ліва Н. В. Рок-культура як явище романтичної традиції: автореф. дис. канд. Мистецтвознавства 26. 00. 01 – теорія і історія культури/ Н. В. Ліва. – К., 2012. – 16 с.
12. Палкіна І. І. Рок-мистецтво як складова рок-культури.// Міжнародний вісник. Культурологія, філологія, музикознавство. Вип. I (6). – 2016. - 235с.
13. Пилоте Ю. Э. Немецкоязычная и русскоязычная рок-поэзия: проблемы типологии: дис. канд. филол. Наук/Ю. Э. Пилоте. – Калининград, 2010. – 218 с.
14. Сыров В. Н. Стилевые метаморфозы рока или путь к «третьей».- Нижний Новгород: Изд-во Нижегород. Ун-та, 1997. – 209с.
15. Троицкий А. К. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е.... –М. : Искусство, 1991. 207 с.

REFERENCES

1. Avdeenko I. A. The problems of definition of the notion Russian rock-poetry in literary criticism and linguistics. Gramota. – 2017. P. 54.
2. Bubyr N. V. Poniatie rok-zhanra. Literaturovedcheskiy sbornik. 21-22. – Donetsk. - 2005. – 204p.
3. Vasilyeva A. A. Russian rock music in 1970-1980's as socio-cultural phenomenon. Experience of culturology Analysis. Chelyabinsk, 1999, 21p.
4. Domanskiy Yu. V. Russian rock-poetry: text and context. Russkaya rock-poeziya: tekst i kontekst. Moscow: Intrada. 2010. 230p.
5. Dyukin S. G. Rock music and rock culture: about definitions of concepts. 2017. P. 26-33.
6. Zapadnaia K. V. Zaimstvovannye iazykovye iedynitsy v sovremennoy rok-poezii: strukturno-semanticheskii I funktsionalno-stylisticheskii aspekt. Rostov-na-Donu, 2010. – 192 p.
7. Kaluzhenina D. V. Hudozhestvennyi giperkontsept prostranstvo v poezii kontsa XX veka.... – Saratov. – 2008. - 19 p.
8. Knabe G. S. Selected works. Theory and history of culture rock music and sphere of rock as form of Counter-culture. Moscow, St. Petersburg, 2006, pp 20-50.
9. Konkina A. Yu. Status of text in works of Russian rock music. Nauchniy dialog. – 2016. – p. 121.
10. Kоротков S. A. The history of modern music: Lectures. K.: IPTS LAV-studio, 1996. – 291p.
11. Liva N. V. Rock culture as a phenomenon of romantic tradition. Kyiv. 2012. – 16 p.
12. Palkina I. I. Rock art as a component of rock-culture. Culturology, philology, Musicology. – 2016. – 235p.
13. Pilute Yu. E. German and Russian rock-poetry: problems of typology. Nimetskoiazycznaia ta ruskoiazycznaia rok-poeziia: problemy tipologii. Kaliningrad, 2010. – 218p.
14. Syrov V. N. Stylistic metamorphosis of rock on the way to Third music. Nizhni Novgorod, Nizhni Novgorod University Press, 1997/ 209 p.
15. Troitskiy A. K. Rock in the Union: 60's, 70's, 80's... Moscow, Iskusstvo Publ., 1991. 207 p.

Theoretical foundations and essence of rock-poetry

D. M. Zaporozhska

Abstract. This article provides an overview of definitions of concept rock-poetry in reasearches in different disciplines: culturologists, art critics, musicologists, sociologist, literary critics and linguists. Some views of journalists and rock-poets on rock-poetry are considered. Synthetic work of rock-poetry is analyzed. Special attention is paid to the specificity of rock-poetry. Definition of the rock-poetry term in linguistics is formulated. Definition of Ukrainian rock-poetry term is considered and specified. Focusing on synthetic work of rock-poetry some general and individual features are isolated. General features are protest, epatage, anomalies, dialogic work, fragmentation, publicity, contrast, escapism. Individual features include author's position, individual author's style, outlook and linguistic features.

Keywords: rock-poetry, Ukrainian rock-poetry, rock-culture, rock-music, publicity, dialogic work, fragmentation, syncretic work, synthetic work.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu